

Avrupa İle Asya Arasında Önemli Bir Geçiş Noktası Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler

Orders And Dervish Lodges In Gallipoli In The Cross Road Of Europe And Asia

Selami ŞİMŞEK*

ÖZET

Eski çağlardan beri Avrupa ile Asya arasında önemli bir güzergâh noktası durumundaki Gelibolu ve çevresinde pek çok sûfî, tasavvufî kuruluş ve tekke faaliyet göstermiş olup, bu faaliyetler neticesinde ortaya oldukça zengin bir tasavvufî kültür ve literatürü çıkmıştır. Halvetîlik, Melevîlik, Bayrâmîlik, Celvetîlik, Kâdirîlik, Rifâîlik, Nakşibendîlik, Sa'dîlik ve Bektâşîlik bu bölgede faaliyetlerine rastlanan belli başlı tarikatlardır. Bu tarikatlara mensup pek çok şâir ve yazar yetiştiği gibi, başta Ahmed Bîcân ve Yazıcızâde Mehmed olmak üzere, Câhidî Ahmed Efendi, Şeyh Mehmed Dâğî, Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede, Mustafa Dâniş Dede, Burhâneddin Dede gibi Gelibolu Türk halk kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan şahsiyetler de vardır.

ANAHTAR KELİMELER

Gelibolu, Tasavvuf, Tarikat, Tekke.

ABSTRACT

Since old centuries many sufis, orders and dervish lodges had an important role in shaping Turkish mystic culture of Gallipoli and its province.in the cross road of Europe and Asia. Halvetiye, Mevlevi, Bayramiye, Jilwatiyya, Kadiriye, Rufaiyah, Nakshibendi, Sadiye and Bektashiism are main orders which did activities in Gallipoli and its province. This orders related to very very poets and writer, grow up like, head Ahmed Bican and Yazıcızade Mehmed become, like Cahidi Ahmed Efendi, Şeyh Mehmed Dağı, Ağazade Mehmed Hakiki Dede, Mustafa Daniş Dede, Burhaneddin Dede in inside of Gelibolu Turkish people culture important one eat owner one personality

KEY WORDS

Gallipoli, Sufism, Order, Dervish Lodge.

* Dr. Araştırmacı-Yazar, Erzurum.



Giriş

Eski çağlardan beri Avrupa ile Asya arasında önemli bir güzergâh noktası durumundaki Gelibolu, aynı adı taşıyan yarımadanın kuzeydoğu kesiminde Çanakkale Boğazı'nın kuzey giriş kısmında, denize doğru uzanan bir yüksekliğin üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Şehrin ve yarımadanın adının “*gemi şehri, güzel şehir*” veya “*Galyahlar'ın şehri*” anlamındaki Kallipolis yahut Gallipolis'ten geldiği kaydedilir¹. *Muhammediyye* adlı eseriyle meşhûr olan Yazıcızâde Mehmed Efendi ise bunun adını “Gülübol”dan bozma olarak kabul etmiştir. Ancak bu adın kaynağı hakkında kesin bir bilgi yoktur.

Kimler tarafından ne zaman kurulduğu hakkında kesin bilgiye rastlanmayan şehir civarında ilk yerleşmenin Traklar'ca gerçekleştirildiği, Yunan koloni hareketi sırasında eski Yunanlılar tarafından ele geçirildiği ve daha sonraları Milet, Foça ve Midilli'den gelen halk tarafından iskan edildiği kaydedilmektedir².

Gelibolu, Eski Yunan'dan başlayarak, Perslerin, Makedonya'luların, Bergama Krallığı'nın, Romalılar'ın istilasına uğramış olup, Romalılar ve Bizans döneminde oldukça önemli bir liman ve geçit konumuna gelmiştir. 586/1190 yılındaki Haçlı Seferleri sırasında Alman İmparatoru Friederich komutasındaki Haçlı ordusu da Anadolu'ya buradan geçmiştir. 601/1204 yılında şehri Venedikler, 633/1235 yılında Bizanslılar ve son olarak da 755/1354 yılında Süleyman Paşa komutasındaki ordu vasıtasıyla Osmanlılar ele geçirmiştir³.

Bizans döneminde merkezî bir şehir görünümüne kavuşan Gelibolu, Osmanlılar'ın fethinden sonra bir sancak ve sancak merkezi olduğu gibi Rûmeli'nin ilk Paşa sancağı da olmuştur. 793/1391 yılında ise Yıldırım Bayezid buraya ilk tersaneyi kurmuş ve başına Sarıca Paşa'yı Boğaz Muhafızlığı Komutanı olarak atamıştır⁴.

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kemalpaşazâde Ahmed, *Tevârih-i Âli-i Osman*, nşr., Şerafettin Turan, Ankara 1983, II. Defter, s. 126; Fevzi Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İst. 1938, s. 11; Mehmet İrdesel, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi* (Gelibolu'yu Tanyalım), Geltur Ajans Turistik Yayınlar, İst. 1994, s. 9-11; Feridun Emecen, “Gelibolu”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), İst. 1996, XIV, 1.

² Emecen, a.g.m. aynı yer

³ Geniş bilgi için bkz. Halil İnalçık, “Gelibolu”, *Eİ2* (İng.), II, 983-987; İrdesel, a.g.e., s. 9; Emecen, a.g.m., aynı yer.

⁴ Emecen, a.g.m., aynı yer.

İstanbul'un fethine kadar önemli bir askerî deniz üssü olma özelliğini muhafaza eden Gelibolu, Fâti̇h Sultan Mehmed döneminde esaslı bir şekilde tahkim edilmiş, hatta boğazın ve şehrin korunması için Çanakkale'de giriş kısmında karşılıklı iki hisar yaptırılmıştır. Ancak Gelibolu, 921/1515'te İstanbul'da Haliç Tersanesi'nin devreye girmesiyle giderek deniz üssü olma özelliğini kaybetmiştir. Yine de deniz seferleri için donanmanın önemli merkezlerinden biri durumundaydı. Sultan I. Ahmed 1022/1613 yılında şehre gelerek Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin, ardından Bolayır'da bulunan Süleyman Paşa'nın türbesini ziyâret etmiştir⁵.

924/1518'de Keşan, Malkara, Limni, Taşöz, İmroz ve Semadirek'ten ibaret olan sancak Gelibolu, 940/1533'te Hayreddin Paşa'nın kaptan-ı deryâ oluşu ve Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin kuruluşundan sonra buranın merkez sancağı olmuştur. Ayrıca sınırları İnebahtı, Midilli, Kocaeli, Karıreli, Rodos ve Mizistra sancaklarını içine alacak şekilde genişletilmiş ve merkez durumuna getirilmiştir. XVI. Asrın ikinci yarısında da sancağa İpsala ve Gümülcine bağlanmıştır. Sultan I. Abdülhamid dönemine kadar süren durum, Boğaz Muhafızlığı'nın Çanakkale'ye alınmasıyla son bulmuş ve Gelibolu'nun önemi nispeten azalmıştır⁶.

XVII. asrın ikinci yarısına doğru başlayan Girit Seferi'nde yeniden ön plana çıkan Gelibolu, Venedikliler'in boğazda başlattığı abluka faaliyetlerinden oldukça etkilenmiş ve bu faaliyetler XVII. asır ve XVIII. asır başlarında da sürmüştür. 1184/1770'deki Çeşme faciasının ardından boğazlar ve Gelibolu yeni bir tehditle karşı karşıya kalmış ve 1205/1790'lardan itibaren de Hafız Mustafa adlı bir âyanın nüfuzu altına girmiş ve bazı karışıklıklar yaşanmıştır⁷.

Tanzimat sonrası Gelibolu, Edirne eyaletine bağlı, Keşan, Şarköy, Mürefte ve Eceabat kazalarından oluşan bir sancaktı. 1282/1865'te ise Şarköy, Evreşe, Enez, Ferecik, Gümülcine kazaları bağlıydı. XIX. asrın sonlarında bu kazaların yanı sıra dokuz nahiyesi ve 152 köyü bulunuyordu⁸.

Çanakkale Muharebeleri sırasında derinden sarsılan ve oldukça tahrip olan Gelibolu, bunun ardından 4 Ağustos 1920'de Yunan işgaline uğramışsa da 3 Ekim 1922'de terkedilmiştir. Cumhuriyet döneminin başlarında (1923) il merkezi olan Gelibolu'ya Eceabat, Enez, İpsala, Keşan, Şarköy bağlanmıştır. 1926'da

⁵ Emecen, a.g.m., XIV, 2.

⁶ Emecen, a.g.m., XIV, 5.

⁷ Emecen, a.g.m., XIV, 2.

⁸ Emecen, a.g.m., XIV, 5.

877 sayılı kanunla ilçe merkezine dönüştürülen Gelibolu, bugün Çanakkale'ye bağlıdır ve fazla gelişmemiştir⁹. Günümüzde Gelibolu ilçesinin merkez bucağından ayrı Bolayır ve Evreşe adlı iki bucağı vardır. Yüzölçümü 806 kilometre kare olan ilçenin 1990 sayımına göre nüfusu 40.020'dir¹⁰.

Gelibolu'nun sosyo-kültürel yapısına gelince, bu konuda en ayrıntılı bilgiler, XV ve XVI. asırlara ait tahrir defterlerinde bulunmaktadır. 880/1475 tarihli deftere göre kırk mahalleli bir şehir durumundaydı ve mahalleleri genellikle bir mescid veya câmi etrafında teşekkül etmekteydi. En kalabalık olanlarını Sarıca Paşa İmaret, Hacı Hamza, Ahmed Bey, Kırmı Hızır, Hacı Tanrıvermiş, Sofu Halil ve Suyuğu mescidleri mahalleleri oluşturuyordu. Bilhassa II. Murad ve II. Mehmed dönemi vezirlerinden Sarıca Paşa'nın yaptırdığı (846/1442-43) imâret bir başka önemli yerleşmenin çekirdeğini oluşturmuştu¹¹.

924/1518 tarihli tahrir defterine göre ise, yeni kurulan mahalleler arasında özellikle Şeyh Muhyiddin Yazıcı Mescidi, Mesih Paşa Câmii, Yakub Bey Câmii, Yahşizâde, Efdalzâde Ahmed Çelebi mahalleleri dikkat çekmektedir¹². Mahallelere adlarını veren mescid ve câmilerin bânileri arasında devlet adamlarının ve âlimlerin bulunması, Gelibolu'nun idarî bir merkez ve kültürel yapısının bir neticesidir¹³.

Gelibolu ve çevresine tasavvuf tarihi açısından bir bakacak olursak, Edirne kadar olmasa bile¹⁴ yine de oldukça zengin bir kültür birikimine sahiptir. Türklerin Anadolu ve Trakya'ya geçişlerinde en önemli görevi alperen gâziler ve dervişlerin üstlendiğini biliyoruz. Nitekim 755/1354'de Gelibolu'ya geçen Sultan Orhan Bey'in oğlu Gâzi Süleyman Paşa'nın yanında, onun âlemdârı Seyyid Efendi (ö. ?), Garib Baba (ö. ?), Viran Dede (ö. ?), Horasan erenlerinden Haremşâh (ö. ?), Âdilhân Baba (ö. ?), Kûçek Baba (ö. ?)¹⁵, Kum Baba (ö. ?), Ece Bey (ö. ?) Piri Baba (ö. 787/1384), Hüseyin Bece Gâzi (ö. 787/1384), Kalender Baba (ö. 787/1384), Bayraklı Baba (ö. 813/1410), Yürekli Baba, Emir Ali Baba (ö. 758/1357), Sancakdar Baba (ö. ?), Yeşil Etekli İmam (ö. ?), Arap Hazretleri (ö. ?),

⁹ Mehmet Alemdaroğlu-Mehmet İrdesel, *Târîhî, Coğrafi, İktisâdî ve Turistik Yönleriyle Gelibolu*, İst. 1964, s. 75.

¹⁰ Emecen, a.g.m., XIV, 5-6.

¹¹ Bkz. İstanbul B. B. Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, *TD*, No: 79; Emecen, a.g.m. XIV, 2.

¹² Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), *TD*, No: 75, s. 9-36.

¹³ Emecen, a.g.m., XIV, 3.

¹⁴ Edirne'de tasavvuf ve tarikatların durumu hk. geniş bilgi için bkz. Selami Şimşek, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarikatların Genel Durumu", *EKEV Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yaz 2004, Yıl: 8, Sayı: 20, ss. 259-276.

¹⁵ Seyyid Efendi, Garib Baba, Viran Dede, Haremşâh, Âdilhân Baba, Kûçek Baba Evreşe ve buraya bağlı köylerde medfûndurlar. Bkz. *1310 Tarihli Edirne Salnâmesi*, s. 643.

İbn-i Bennah (ö. ?), İbn-i Şimşid (ö. ?), Alâeddin Kalfa (ö. ?), Has Ahmed Bey (ö. ?), Uzun İbrahim Dede, Hacı Keçeci Dede (ö. ?), Kul Hızır (ö. ?), Ayşe Hatun (ö. ?), Masterlı Dede (ö. ?), Bahşızâde Sultan (ö. ?), Hakkı Hayran Dede (ö. ?) gibi nice alperen ve dervişler vardır¹⁶.

Fetihten hemen sonra Gelibolu'da pek çok tekke ve zâviyenin de kurulduğunu müşâhede etmekteyiz. Bahşızâde Sultan Tekkesi¹⁷, Karaca Paşa Tekkesi, Sinan Paşa Tekkesi, Tat Ahmed Tekkesi, Hallâc Ahmed Tekkesi, Âhi Mûsa Zâviyesi ve Ahi Devle Zâviyesi¹⁸ bunlardan meşhûr olanlarıdır¹⁹.

Gelibolu, XV. asrın ikinci yarısında vakıfları olan birçok câmi, mescid ve tekkeye sahiptir. 880/1475'de vakfı bulunan yirmi mescid, altı zâviye, iki medrese vardır. Bunlardan zengin vakıfları olanlar, II. Murad ve Fâtih Sultan Mehmed devri devlet adamlarından Sarıca Paşa İmâreti, II. Murad'ın adamlarından Has Ahmed Bey'in yaptırdığı zâviyeli mescidi ve Çukurbostan Mahallesi'nde sonradan câmi haline getirilen bir diğer mescidi, Âhi Mûsa Zâviyesi, Hoca Hamza Mescidi, Hacı Mehmed Mescidi sayılabilir²⁰. 1069/1659'lu yıllarda Gelibolu'yu dolaşan eden Evliyâ Çelebi'ye göre ise, şehirde 164 câmi, mescid, tekke ve zâviye bulunmaktaydı²¹.

1310/1892 Tarihli Edirne Salnâmesi ve Riyâz-ı Belde-i Edirne adlı eserde kaydedildiğine göre, Gelibolu'da biri Mevlevîhâne, üçü Sa'dî, biri Rifâî, biri Sünbülî ve üçü Kâdirî tarikatına mensup olmak üzere dokuz tekke bulunmaktadır²². Ayrıca Ahmet Tuna'nın mezkûr eserinde hangi tarîkate mensup oldu-

¹⁶ Süleyman Gâzi ve diğer zâtlar hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Tuna, *Gelibolu'nun Gönül Epleri*, İst. 2005, s. 9-41.

¹⁷ Karamanlar Hançerli Sokak girişinde yıkılmış olan bu dergâhın bahçesinde birkaç mezarla beraber Bahşızâde'nin de mezarı vardır. Bkz. Tuna, *a.g.e.*, s. 40. Ayrıca 4 Şevval 1277/15 Nisan 1861 tarihli Gelibolu'da Bahşızâde Zâviyesi tahsisatına dair ferman da vardır. bkz. BOA, İ. MVL., Dosya No: 446.

¹⁸ Ahî Devle Zâviyesi, 1475'te Mevlânâ Şeyh Muhyiddin'in, daha sonra da onun oğlu Hüsâmeddin Efendi'nin idâresi altındaydı. Dolayısıyla bir ahî zâviyesi olduğu anlaşılan buranın sonradan Mevlevîliğe yakın şeyhlerinin eline geçmiştir. Nitekim zâviye daha sonra ileride "Mevlevîlik" kısmında da anlatacağımız üzere Mevlevîhâne'nin temelini oluşturmuştur. Ayrıca bu zâviye ile ilgili "Gelibolu'da medfun Ahidevle'nin dergâhu taamiyesi dair" ferman da vardır. bkz. BOA, İ. MVL., Dosya No: 98.

¹⁹ Ahmed Bâdi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, Beyazıt Devlet Ktp., Genel No: 10393, III, 79.

²⁰ Emecen, *a.g.m.*, XIV, 5.

²¹ Bkz. *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Zuhuri Danışman, Kardeş Matbaası, İst. 1970, VIII, 175.

²² A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 79. Ancak mezkûr salnâmede, Bâdi Efendi'nin zikrettiği bir Kâdirî tekkesi yoktur. Bkz. *1310 Tarihli Edirne Salnâmesi*, s. 610.

ğunu belirtmediği Ahmed Dede Tekkesi ile Şeyh Cahid Efendi Tekkesi de vardır²³.

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Gelibolu ve çevresinde pek çok sûfî, tasavvufî kuruluş ve tekke faaliyet göstermiş olup, bu faaliyetler neticesinde ortaya oldukça zengin bir tasavvufî kültür ve literatürü çıkmıştır. Şimdi bu durumu daha yakından müşahede etmek amacıyla söz konusu tasavvufî kültür ve literatüre bir göz atalım.

Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler

Gelibolu ve çevresinde Halvetiyye, bu tarikatın Ahmediyye koluna bağlı Misriyye, Cihangiriyye, Cerrâhiyye, Uşşâkiyye, Câhidiyye ve İrşâdiyye, Şemsiyye koluna bağlı Sivâsiyye, Cemâliyye koluna bağlı Şâbâniyye ve Sünbülüyye, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Celvetiyye, Kâdiriyye, Rifâiyye, Nakşibendiyye, Sa'diyye ve Bektâşiyye tarikatları etkili olmuştur.

Tekkelere baktığımızda ise, bunlardan büyük bir kısmının Bektâşîliğe mensup olduğunu müşahede etmekteyiz. Şöyle ki, Bektâşîlerce Fülful Baba Tekkesi, Ece Baba Tekkesi, İlyas Baba Tekkesi, Kara Baba Tekkesi, Karataşlı Tekkesi, El Tutan Baba Tekkesi, Çakmak Dede Tekkesi, Babalar Dergâhı ve Akbaş Baba Tekkesi adıyla toplam 9 tekke kurulmuştur.

Diğer tarikatlara mensup tekke ve zâviyeler de şöyledir: Halvetiyye'den hangi kola ait olduğu tespit edilemeyen Şeyh Mûsa Efendi Tekkesi, Cerrâhiyye'den Âhi Yûnus Tekkesi, Uşşâkiyye'den Gelibolu Uşşâkî Dergâhı, Câhidiyye'den Câhidî Ahmed Efendi Tekkesi, İrşâdiyye'den Nara Tekkesi, Şâbâniyye'den Mehmed Dâğî Tekkesi, Sünbülüyye'den Sünbülî Tekkesi, Mevleviyye'den Gelibolu Mevlevîhânesi, Bayrâmiyye'den Yazıcızâde Tekkesi, Kâdiriyye'den Kâdirî Tekkesi, Abdüsselâm Tekkesi, Yazıcıoğlu Çilehânesi, Rifâiyye'den Perşembe Tekkesi, Sa'diyye'den Salı Tekkesi, Çarşamba Tekkesi, Cuma Tekkesi ve hangi tarikata mensup olduğu tespit edilemeyen Ahmed Dede Tekkesi ile Şeyh Cahid Efendi Tekkesi.

Ayrıca fetihten hemen sonra Gelibolu'da kurulan ve hangi tarikata mensup oldukları tespit edilemeyen ancak Bektâşîliğe veya Âhiliğe ait olma ihtimali yüksek olan Bahşızâde Sultan Tekkesi, Karaca Paşa Tekkesi, Sinan Paşa Tekke-

²³ Ahmet Tuna, Ahmed Dede Tekkesi'nin sadece fotoğrafını vermekle yetinirken, Eski Keşan yolu üzerinde bugün Askeri inzibat merkezi, daha önce Askeri saymanlık olarak kullanılan merkezin batı tarafındaki Üç Köprüler bölgesinde bulunan Şeyh Cahid Tekkesi'nin şeyhi Şeyh Cahid Efendi ve onun tekke bağlarıyla çektirmiş olduğu bir fotoğrafı sunmuştur. Bkz. Tuna, *a.g.e.*, s. 152.

si, Tat Ahmed Tekkesi, Hallâc Ahmed Tekkesi, Âhi Mûsa Zâviyesi ve Ahi Devle Zâviyesi'ni de burada unutmamak gerekir.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Gelibolu ve çevresinde yaklaşık 19 tarikat, 35 tekke faaliyet göstermiştir. Şimdi bu tarikat ve tekkeleri temsil yoğunluğu bakımından tek tek ele alıp inceleyelim.

1. Halvetiyye

Gelibolu'da faaliyet göstermiş olan tarikatların başında Şeyh Ömer Halvetî (ö. 751/1350-51) tarafından tesis edilen Halvetiyye gelmektedir. Özellikle bu tarikatın Ahmediyye koluna bağlı Mısıriyye, Cihangiriyye, Cerrâhiyye, Uşşâkiyye ve Câhidiyye, Şemsiyye koluna bağlı Sivâsiyye, Cemâliyye koluna bağlı Şâbâniyye ve Sünbüliyye şubeleri etkili olmuşlardır. Ayrıca Gelibolu'ya bağlı Evreşe nahiyesinde Halvetiyye'den hangi kola mensup olduğu tespit edilemeyen Şeyh Mûsa Efendi ve Tekkesi de vardır. Bu tekke, 1310 Tarihli Edirne *Salnâmesi'*ne göre, yirmi seneden beri harap ve yıkılmış bir haldedir. Hazîresinde Halvetiyye şeyhleri büyüklerinden Mûsa Efendi medfûndur²⁴.

Yine aynı tarıkata mensup "Halvetî Tekkesi Mezarlığı" ile "Seyyidler Halvetî Mezarlığı" adıyla iki tekke hazîresi de vardır. Bu hazîrelerden ilki, Üçköprülerin eski Keşan Caddesi kenarında olup, hazîresinde bugün yanından büyük caddenin geçirilmesi sebebiyle sadece iki-üç mezar kalmıştır. Bu mezar taşlarından okunulabilenler şunlardır: "*Tarikat-ı Halvetiyye'den Şeyh İbrahim Efendi'nin halîfelerinden el-hâdim el-fakîr Hasan Efendi*" ve "*Kutbu'l-ârifîn es-Seyyid İbrahim Efendi*". Kitâbeleri okunamayan iki-üç mezar da yoldan bir metre derinde etrafı duvar çevrilerek korunabilmiş durumdadır²⁵.

İkinci hazîre ise, Karamanlar Mahallesi'nin sonundaki evler arasında, Astsubay Sadık Bey'in bahçesindedir. Bu mezarlıktaki taşların birisinde, "*tarik-i Halvetî'den Kutbu'l-ârifîn merhûm ve mağfûr Şeyh Muhammed Sâfi Efendi ruhu merhûma fâtiha (1324/1819)*", diğesinde "*tarik-i Halvetî'den kutbu'l-ârifîn merhûm es-Seyyid Şeyh İsmail Efendi ruhu vücûduna fâtiha (1250/1835)*" yazılıdır²⁶.

a. Mısıriyye

Halvetiyye'nin Ahmediyye kolundan Mısrîliği, Gelibolu'da bir süre Sukûnî Mehmed Efendi'nin temsil ettiğini biliyoruz. Şöyle ki, Mudurnu'da dünyaya gelmiş olan Sukûnî, ilim tahsil etmek maksadıyla İstanbul'a gelmiş, devrin

²⁴ Bkz. *A.g.salnâme*, s. 643.

²⁵ Tuna, *a.g.e.*, s. 159.

²⁶ Tuna, *a.g.e.*, s. 161.

alimlerinden Bıçakçızâde'den İslâmî ilimleri öğrenmiştir. Kendisinin tasavvufî ilimlere meyilli olması sebebiyle, mânevî yönünü tamamlamak üzere Niyâzî-i Mısırî'ye intisâb etmiş, ondan halîfelik almıştır. Niyâzî-i Mısırî tarafından irşâda memûr edilmiş ve Gelibolu'ya gelerek uzun yıllar ilim öğretmiştir. Bu arada Gelibolu müftülüğü de kendisine tevdi edilmiştir. Şeyhini ziyaret için Bursa'ya gelmiş ve onun emri üzerine Kasım Subaşı Zâviyesi'nde görev yapmıştır. 1103/1691 tarihinde Bursa'da vefât etmiştir²⁷. Tâlib Efendi vefâtına şu tarihi düşmüştür:

*Dedim sâl-i fevtine târih-i Tâlib
Ola sâkin-i arş rûh-ı Sukûnî²⁸*

b. Cihangiriyye

Cihangirîlik, Halvetiyye'nin Ahmediyye kolunun Ramazaniyye şûbesine bağlı olarak, Hasan Burhâneddin Cihangirî (ö. 1074/1663) tarafından XVII. asırda tesis edilen bir alt koldur. İstanbul'da kurulan bu kol, Bursa, Edirne ve Gelibolu çevrelerinde de etkili olmuştur. Gelibolu'da tarîkatı Cihangirî'nin halîfelerinden Nasûh Dede temsil etmiştir.

Nasûh Dede (ö. 1074/1663), Burgaz'a²⁹ bağlı Kazdağı'nın Danişmendli isminde bir köyündendir. Hasan Cihangirî'ye intisab ederek onun huzûr dervişi olmuş ve uzun süre hizmetinde bulunmuştur. Tarîkatı tekâmül ile tâc, hırka ve asâ giydirilerek hilâfetle Gelibolu'ya irşâd için gönderilmiştir. Burada üç sene kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür. Pîrinin vefâtına kadar Cihangir Câmii'nde halvet ve uzlet hayatı yaşamış, ondan bir müddet sonra vefât etmiştir³⁰.

²⁷ İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân*, Bursa 1302, s. 397; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân fî Zübde'ti'l-Hakâyık-ı ve'l-Beyân*, T.T.K. Ktp., Yazma Eserler No: 679, vr. 148a-148b; Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (OM), İst. 1333, I, 83; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-ı Ebrâr*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başlıklar No: 2309, V, 121; Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İst. 2004, s. 223.

²⁸ İsmail Belîğ, *a.g.e.*, aynı yer; Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁹ Burgaz, bugün Bulgaristan'ın güneydoğusunda ve Karadeniz kıyısında bulunan bir liman şehridir. Bkz. *AnaBritannica*, V, 120.

³⁰ Mustafa Nehcî, *Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyetü'l-Mütereşşidîn*, İstanbul B. B. Ktp., Osman Ergin Yazmaları No: 637, vr. 19b-20a; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (Sûfiler, Devlet ve Ulemâ, XVII. Yüzyıl)*, OSAV Yay., İst. 2001, s. 172.

c. Cerrâhiye

Halvetiyye'nin Ramazâniyye koluna bağlı Cerrâhîlik³¹ Çanakkale Ezine'de Ahi Yûnus Tekkesi³² ile kendisini göstermiştir. Müftü (Softa) Ali Baba Tekkesi diye de bilinen bu tekkede Ali Efendi (ö. ?), Şeyh Mustafa Râşid Efendi (ö. 1287/1870), Hâfız Osman Efendi (ö. 1320/1902) ve Mehmed Tâhir Efendi (ö. 1336/1917)'nin şeyhlik yapmışlardır.

Ali Efendi (Softa Ali Baba), Ahî Yûnus Şeyhizâde'dir. Âsitâne postnişini Abdülaziz Zihnî Efendi (ö. 1270/1854)³³'nin halifesidir. Pertevniyal Vâlide Sultan, bu zâta müntesibdir. Yüz kırk beş yaşında irtihâl ederek, İstanbul'da Cihangir Câmii hazîresine defnedilmiştir³⁴.

Şeyh Mustafa Râşid Efendi de Abdülaziz Zihnî Efendi'nin halifelerinden olup, 1287/1870 senesinde dâr-ı bekâ'ya göçmüştür³⁵.

Hâfız Osman Efendi, Yahyâ Gâlib Efendi (ö. 1315/1897)³⁶'nin halifesi ve Softa Ali Baba'nın kardeşinin oğludur. Yüz sekiz yaşında oldukları hâlde 1320/1902 senesinde vefât etmişlerdir. Ezine'de medfûndur³⁷.

Mehmed Tâhir Efendi'ye gelince, Osman Efendi'nin kardeşi ve Âsitâne postnişini Rızâeddin Yaşar Efendi (ö. 1331/1913)³⁸'nin halifesidir³⁹.

d. Uşşâkiyye

Halvetiyye'nin Ahmediyye kolunun şubelerinden biri olan Uşşâkiyye de Gelibolu'da faaliyetlerini gördüğümüz diğer bir tarîkattır. Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî (ö. 1000/1592) tarafından tesis edilen Uşşâkîliği Gelibolu'da Ömer

³¹ Cerrâhîlik, Halvetiyye'nin Ramazaniyye kolu şeyhlerinden Alâeddin Ali Köstendilî (ö. 1143/1730-31)'nin halifesi olan Nûreddin Cerrâhî (1133/1720) tarafından kurulan bir tarîkattır. Harîrîzâde M. Kemâleddin Efendi, *Tıbyânü Vesâilil-Hakâik fi Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi No: 430, I, 286a. Nûreddin Cerrâhî ve Cerrâhîlik hk. geniş bilgi için bkz. M. Cemal Öztürk, *Cerrâhîlik*, Hz. Pîr Nûreddin Cerrâhî ve Cerrâhî Tarîkatı, İst. 2004.

³² Nakledildiğine göre, Orhan Bey'in oğlu ve Gelibolu fâtihî Süleyman Paşa, Ezine kasabasını Ahî Yûnus'a vakfetmiş, o da zâviyesine vakfederek gelirini gelene geçene sarfetmiştir. Tuna, *a.g.e.*, s. 151.

³³ Hk. geniş bilgi için bkz. Vassâf, *a.g.e.*, V, 50; İbrahim Fahreddin Efendi, *Envâr-ı Pîr Nureddin*, İSAM Ktp. No: 3893 (Fotokopi nüsha), V, 153-195; Mustafa Özdamar, *Gönül Cerralu Nureddin Cerrâhî ve Cerrâhîler*, Kırk Kandil Yay., İst. 1997, s. 164.

³⁴ M. Cemal Öztürk, *a.g.e.*, s. 124.

³⁵ İ. Fahreddin, *a.g.e.*, IV, 153, 195; Öztürk, *a.g.e.*, aynı yer.

³⁶ Hk. geniş bilgi için bkz. Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer; İ. Fahreddin, *a.g.e.*, aynı yerler; Özdamar, *a.g.e.*, aynı yer.

³⁷ Öztürk, *a.g.e.*, aynı yer.

³⁸ Hk. geniş bilgi için bkz. Vassâf, *a.g.e.*, V, 51; İ. Fahreddin, *a.g.e.*, V, 90.

³⁹ İ. Fahreddin, *a.g.e.*, V, 42 vd; Öztürk, *a.g.e.*, aynı yer.

Karîbî Efendi, Şeyh Âlim Sinân Efendi, Şeyh Emin Dede ve Kuloğlu Mustafa Efendi temsil etmiştir.

Ömer Karîbî Efendi, “Kutup Ömer Efendi” diye meşhûr olup, Şeyh Seyyid Muhammed Memicân Efendi (ö. 1008/1599) hazretlerinden hilâfet almıştır. Gelibolu’da medfûndur⁴⁰.

Hüseyin Vassâf Efendi, *Sefîne*’de bir *Dîvânçe*’sinin⁴¹ eline geçtiğini, mütalaa ettiğini ve ârifâne kemâlâtına şâhit olduğunu kaydederek şiirlerinden örnekler vermektedir:

*Bu Karîbî kul olubdur ol makâmın ehline
Varlığın ona virüp nâmını insân eylemiş*

*Karîbî fazl-ı kudretten şarâb-ı ilm-i hikmetten
Tarîk-ı Hak saâdetten irağ olma muallâdan*

*Seni medh eylemek ister bu gönliüm yâ Resûlallah
Aceb vasfına kâdir mi bu dilim yâ Resûlallah*

*Karîbî bir zaîf kuldur ayırma Sen anı Senden
Bana senden yakın Sensin çü yazdın kalbe Kur’ân’ı⁴²*

Şeyh Âlim Sinân Efendi, Şeyh Ömer Karîbî’nin halifelerinden olup, Aydın’da Menteşe civarında Muğla köylerinden Lineli’dir. Meşâyihün büyüklerinden olan Âlim Sinân Efendi, Mısır, Halep, Şam ve Irak’ı geçip bir çok fazilet sâhibi ile görüştüğünü eserlerinde yazmaktadır. Gelibolu Bolayır’da otuz sene gibi oldukça uzun bir zaman ikâmet etmiştir. Bundan dolayı da “Gelibolulu” diye şöhret bulmuştur. Keşan’da medfûndur. Hadis ilminden *Mesâbih*’i⁴³ tercüme eden Şeyh Sinân Efendi’nin manzûm *Akâidnâme*’si⁴⁴ de vardır. *Mesâbih*’in sonunda, “*Diyâr-ı Menteşe’den dir ki Line hâkidir hâkim/Hüsâmeddin Fakîh oğlu Sinân adım Ebu’t-taksîr*”. Manzûm *Akâidnâme*’sinin sonunda ise, “*Meşâyihdan budur nakd u rivâyet/Götürdüm Türki dilce kıl dirâyet/Gezüb Mısır u Halep Şâm u*

⁴⁰ Vassâf, *a.g.e.*, IV, 238.

⁴¹ Bkz. Şeyh Ömer Karîbî, *Dîvânçe*, Süleymaniye Ktp., Uşşaki Tekkesi No: 245/2.

⁴² Vassâf, *a.g.e.*, IV, 237.

⁴³ Bkz. Âlim Sinan Efendi, *Terceme-i Mesâbih-i Sünne*, müst. Mahmud b. Mustafa, Manisa Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu, No: 261/1, 1b-245a vr.

⁴⁴ Bkz. Âlim Sinan Efendi, *Tercüme-i Akâid*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa No: 613, 136-146 vr.

Irak'ı/Bulunmaya bu nüsha ittifâkı/Gelibolu Bolayır'dan Sinân'ı/Duâ-ı hayr ile yâd it sen anı"⁴⁵.

Dimetokalı Hasan Efendi, Gelibolulu Nuh Efendi, Keresteci Mustafa Efendi, Selanikli Mahmud Efendi ve Dramanlı (Keşanlı da denilmiştir) Muhammed Efendi Şeyh Âlim Sinân'ın halifelerindendir.

Şeyh Emin Dede'ye gelince, *Sefîne* müellifinin verdiği bilgiye göre, Gelibolu Uşşâkî Dergâhı'nda irşâd ile memur olup, âşık bir nefes sâhibidir. Gayet hararetli zikredermiş⁴⁶.

Şeyh Kuloğlu Mustafa Efendi ise, IV. Murad devrinde yaşamış olup, Şeyh Sinân-ı Uşşâkî'nin halifelerindendir. *Mesâbih*'i⁴⁷ nazmen tercüme etmiştir. 1045/1635'te tamamlayarak *Dîvân-ı Hümayûn*⁴⁸ adını verdiği büyük dîvânı, *Etvâr-ı Seb'a*⁴⁹ ve bir de *Mevlid-i Nebî* manzûmeleri vardır.

İlâhilerinden:

*Sensin kerîm zü'n-nevâl Sendin kadîm-i lâ-yezâl
Sensin Hakîm-i bî-misâl yok hükmüne çûn u çerâ*

*İnzâl idüp âyâtını kim biliser gâyâtını
Kulgıl mücellâ zâtını me'men ale'l-arşî'stevâ*

*Eyle inâyetden eser irgür hidâyetten zafer
Lutf eyleyüp kulgıl nazar aldı bizi nefis ü hevâ*⁵⁰

da. Câhidiyye

Câhidîlik, Câhidî Ahmed Efendi (ö. 1070/1659)'ye nispet edilen bir Uşşâkî koludur. Edirne'de dünyaya gelmiş olan Cahidî Ahmed Efendi'nin asıl adı Ahmed, şiirde mahlası ve şöhreti ise "Câhidî" dir⁵¹. *Nasihatnâme* adlı eserindeki

⁴⁵ Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, IV, 237-238.

⁴⁶ Vassâf, *a.g.e.*, IV, 289.

⁴⁷ Bkz. Kuloğlu Mustafa, *Şerh-i Divân-ı Mesâbih*, Müst. Hamza Nurettin, H. 1128, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt No: 1222, 266 vr.

⁴⁸ Bkz. Kuloğlu Mustafa, *Dîvân*, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt No: 3596, 281 vr.

⁴⁹ Bkz. Kuloğlu Mustafa, *Manzûm Etvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi No: 1003, 350-392 vr.

⁵⁰ Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, IV, 238.

⁵¹ Şeyhî Mehmed, *Vakâyi'ül-Fuzalâ*, nşr. Abdülkadir Özcan, İst. 1989, III, 146, 576; Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ Vefeyât-ı Urefâ*, BEYBEK, Orhan No: 1018/2, vr. 97b; Ayvansarayî, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. F. Ç. Derin-Vahid Çabuk, İst. 1973, s. 163; Bursalı, *OM*, I, 53; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi* (Bursa Dergâhları), haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yay., Bursa 1997, s. 100; Vassâf, *a.g.e.*, IV, 252; Nihat Azamat, "Câhidî Ahmed Efendi", *DİA*,

otobiyografisinden, aslen Rûmelili bir âileye mensup olduğunu ve babasının adının da Mehmed olduğunu öğreniyoruz⁵².

Câhidî Ahmed Efendî'nin Halvetiye yoluna müntesib olduğu kesin olarak bilinmesine rağmen hangi şubesine mensup olduğu kaynaklarda ihtilaflı olarak kaydedilmektedir. Nitekim Sâdık Vicdânî'nin *Tomâr-ı Turuk'unda* onu, İstanbul'da Eğrikapı Savaklar'daki Hiramî Ahmed Paşa Dergâhı şeyhi ve Uşşâkiyye'nin Cemâliyye (Cemâliyye-i Saniyye) şubesinin kurucusu Şeyh Seyyid Ebu Nizâmeddin Mehmed Cemâleddin Uşşâkî-i Edirnevî (ö. 1164/1751)'nin müridi olarak gösterilirken⁵³, Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ'sında*, Saadettin Nüzhet Ergun *Türk Şairler'inde* ve Hafız Hüseyin Ayvansarayî de *Tercüme-i Meşâyih* adlı eserlerinde onun Saraybosnalı ve Silah-tar Paşa Zâviyesi postnişîni, Halvetî şeyhi Şeyh Hasan Kâimî (ö.1091/1680)'ye intisab ettiğini bildirmektedir⁵⁴. Ancak Uşşâkî silsilelerinde Kâimî Hasan Efendi gösterilmediğinden bunun hatalı bir tespit olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple Kâimî Hasan Efendî'nin, Câhidî'nin şeyhi olması mümkün değildir. Câhidî Ahmed Efendi 1070/1659 yılında vefât etmiş, Kâimî Efendi ise 1091/1680 yılında vefat etmiştir. Demek ki bu, tarihen mümkün değildir⁵⁵.

Câhidî Efendi, kendi eserleri olan *Tevhîd-i Zât* ve *Dîvân'ında* şeyhinin Ömer Karîbî Efendi olduğunu açıkça ifade etmektedir. Yine *Dîvân* ve *Nasihatnâme'nin* girişinde silsilesi hakkında bilgiler verilmiştir. Buna göre Ömer Karîbî Efendi Saruhanlı Memican Efendi'den, o da Hüsâmeddin Uşşâkî'den hilâfet almıştır⁵⁶. Ayrıca *Silsile-i Evliyâ* adlı eserde de Câhidî'nin şehinin Ömer Karîbî Efendi olduğu zikredilmektedir⁵⁷. Şeyhi Ömer Karîbî, yukarıda Uşşâkiyye kısmında da belirttiğimiz üzere Gelibolu'ludur. Dolayısıyla Câhidî Efendi, Edirne'den Kilitbahir'e geldikten sonra, onun müridi olması ihtimali kuvvetlidir.

VII, 16; M. Serhan Tayşi, "Câhidî Ahmed Efendi", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları* (SGAD), VIII, 251; Nuran Altuner, "Câhidî Ahmed Efendi (ö. 1070/1659)", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 6, Mayıs 2001, s. 159; Ramazan Eren, *Çanakkale ve Kilitü'l-Bahir Köyümüzün Sultanı Câhidî Efendi*, İst. 1984, s. 8; Necdet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 154.

⁵² Bkz. Câhidî Ahmed Efendi, *Nasihatnâme*, Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi No: 119, vr. 1b.

⁵³ M. Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye* (Tarikatler ve Silsileleri), Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İst. 1995, s. 247.

⁵⁴ Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, IV, 252-253; Saadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İst. 1945, II, 894; Hüseyin Ayvansarayî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi No: 1375, vr. 20b.

⁵⁵ Azamat, *a.g.m.*, aynı yer; Tayşi, *a.g.m.*, aynı yer.

⁵⁶ Bkz. Câhidî Ahmed Efendi, *Dîvân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi No: 245, vr. 1b; *A.g.mlf.*, *Nasihatnâme*, vr. 1b.

⁵⁷ Bkz. *Silsile-i Evliyâ*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi No: 1314, vr. 35b-36a.

Câhidî, şeyhinden hilâfet aldıktan sonra Kilitbahir’de kurduğu câmi ve tekkesinde irşâd faaliyetinde bulunmuştur. 1070/1659 senesinde vefât ederek tekkesinin hazîresinde defnedilmiştir. Vefâtına ebcedle “İstirahat” (1070) kelimesi ile târîh düşürülmüştür⁵⁸. Câhidî’nin Çanakkale Kilitbahir’deki türbesi, mescidinin önünde yer almaktadır. Bugün Çanakkale’nin önemli ziyâret yerlerinden birisi olduğu bilinmektedir⁵⁹.

Câhidî Ahmed Efendî’nin ictihâdı olduğu nakledilen Uşşâkiyye’nin Câhidiyye şubesi, Ahmed Efendî’nin vefâtından sonra yerine oğlu Abdüllatif ve Adem (ö. 1053/1643) efendiler geçerek Câhidiyye usûlünü devam ettirmişlerdir. Eşi salih bir hanım olan Kerime Hatun da Kilitbahir’deki türbede yanında gömülüdür⁶⁰.

Devrin Osmanlı sultanı IV. Mehmed Han bir gün rüyasında Câhidî Ahmed Efendî’yi görmüş ve derhal Kilitbahir’e gelip onu ziyaret ederek sohbeti ile şereflenmiş ve duasına mazhar olmuştur. Câhidî, Sultan IV. Mehmed Han’ın hiçbir maddî ihsanını kabul etmemiş, Padişah da ona “Sultan” diyerek iltifat etmiştir. Böylece halk arasında “Evliyâ Sultan” veya “Ahmed Câhidî Sultan” ünvanıyla anılır olmuştur.

Velî bir zât olduğu rivâyet edilen Câhidî Sultan’ın söz menâkıbına göre kerâmetleri arasında, “Denizden yürüyerek Kilitbahir’den Çanakkale’ye geçişi”⁶¹ ve “Çanakkale Savaşları sırasında Boğaz Komutanı Cevat Paşa’ya manevî destek vererek 26 kutsal mayının döşenmesine sebep olduğu”⁶² halk arasında bugün bile yaşamaktadır.

Müctehidi olduğu tarîkat usûlü olan Câhidîlik, Halvetî-Uşşâkî zikir ve seyr-i sülûk usûlünün, XVIII. yüzyılda Çanakkale, Bursa, Edirne yörelerinde hayli yaygın olduğu görülmektedir. Halifelerinden şeyh ve Muslihiyye şubesinin kurucusu Muslihüddîn-i Karamanî, diğer halifesi Şeyh Ali Efendî’nin müridi Bursalı Şeyh Muhyiddin Efendi (ö. 1091/1680)’ler Câhidiyye şubesini Bursa-

⁵⁸ Ayvansarayî, *Mecmûa-i Tevârih*, s. 165; Vassâf, *a.g.e.*, IV, 252; Azamat, a.g.m., aynı yer.

⁵⁹ Tayşi, a.g.m., aynı yer; Azamat, a.g.m., aynı yer; Tuna, *a.g.e.*, s. 173.

⁶⁰ Tayşi, a.g.m., 251-252.

⁶¹ Ramazan Eren, *Ahmed Câhidî* adlı küçük broşüründe, “IV. Mehmed (Avcı) Menkıbesi” ile “Denizden Yürüyerek Çanakkale’ye geçmesi hadisesi”ni rivâyet olarak Emekli Albay Muzaffer Sağesen Bey, 1938-1939 yıllarında Kilitbahir’in âlimlerinden Şeyh Haydar Efendi ile İdris Hoca’dan dinlediğini nakletmektedir. Bkz. Eren, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁶² Tuna, *a.g.e.*, s. 173.

Üçkozlar Dergâhı'nda temsil ederek⁶³ son döneme kadar faaliyetlerini sürdürmüştür⁶⁴.

Nitekim Hüseyin Vassâf'ın Çanakkale'de uzun yıllar Kal'a-i Müstahkeme teşkilatında görev yapan Seyyid Paşa'dan aktardığı tarikatla ilgili bilgilere göre, Câhidîyye müntesipleri, XIX. asrın başlarından itibaren Câhidî Ahmed Efendi'nin takip ettiği Sünnî çizgiden uzaklaşarak Bektâşî kimliğine bürünmüş olup, sayıları giderek azalmıştır. XX. asrın başında ise Câhidîyye'nin tamamen ortadan kalktığı anlaşılmaktadır⁶⁵.

Câhidî Ahmed Efendi'nin *Dîvân*⁶⁶ ve *Nasîhatnâme*⁶⁷ adlı iki eseri vardır. Bir şiiri şöyledir:

*Çün teferrüc eyledim bakdım cihânın yüzüne
Her neye bakdım ise ibret göründü gözüme
Âkil isen can kulağın aç nazar kıl sözüme
Bir değirmendir bu dünya öğütür bir gün seni*

*Câhidî geç bu hayalden bakma dünya âlına
Zehr olur her kim yerise sunma anın balına
Âkil isen kıl seyahat git Resûl'ün yoluna
Bir değirmendir bu dünya öğütür bir gün seni*⁶⁸

⁶³ Mehmed Şemseddin, *a.g.e.*, s. 147; Mustafa Kara, "Bursa Tekkeleri", *Tarih ve Toplum*, c. XII, İst. 1989, Sayı: 49, s. 305; H. Basri Öcalan, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü* (XVII. Yüzyıl), Gaye Kitabevi, Bursa 2000, s. 119-120.

⁶⁴ Tayşi, *a.g.m.*, VIII, 253; Azamat, *a.g.m.*, aynı yer; Necdet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 155.

⁶⁵ Vassâf, *a.g.e.*, IV; 253; Tayşi, *a.g.m.*, aynı yer; Azamat, *a.g.m.*, aynı yer.

⁶⁶ Bu *Dîvân*, Yunus Emre'yi takip eden ve tasavvufî halk şiiri türünde, çoğu hece vezninde yazılmış yüz adet gazel ilahiden oluşur. Vezin ve kafiyyeye önem vermeyip ilahî aşk, ruh ve düşünce dolu şiirlerden meydana gelir. *Dîvân*'ın yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa No: 796 ve Uşşâkî Tekkesi No: 245'de kayıtlı bulunmaktadır. M. Halid Bayrı, eserin kendisinde de bir nüshası olduğunu söylemektedir. Bkz Mehmed Halid Bayrı, "Câhidî", *TFA.*, Sayı: 58, (1954), s. 874-875.

⁶⁷ Tasavvufla ilgili genel bilgileri, sülûk, âdâb ve erkânını ve müellifin çeşitli sözlerini içermektedir. Bu eserin iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, İbrahim Efendi No: 350 ve Yazma Başlıklar No: 2141'de kayıtlıdır. Eserde geçen abdest, namaz ve hacla ilgili batınî yorumlar üzerinde Hamdi Kıziler tarafından bir makale hazırlanmıştır. Bkz. Hamdi Kıziler, "Câhidî Ahmed Efendi'nin Abdest, Namaz ve Hac" İbâdetlerine Dair Bazı Batınî Yorumları", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 17, Temmuz-Aralık 2006, ss. 151-159. Ayrıca aynı müellif tarafından Câhidî Efendi ve tasavvufî düşünceleri ile ilgili bir doktora tezi de yapılmıştır. Bkz. Hamdi Kıziler, *Câhidî Ahmet Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku Yay., Ank. 2006.

⁶⁸ Bkz. Câhidî, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü No: 796, vr. 136a-b.

db. İrşâdiyye

Harîrîzâde M. Kemâleddin ve Sâdık Vicdânî eserlerinde Uşşâkîliğin böyle bir kolundan bahsetmezken sadece Hüseyin Vassâf ve İbnülemin M. Kemal İnal onu Uşşâkiyye'nin müstakil bir kolu olarak ele almışlardır⁶⁹.

İrşâdîlik, kurucusu Tâlib-i İrşâdî (ö. 1298/1881), onun önde gelen halîfesi Hüseyin Hüsnü Efendi ve bunun da halîfesi Hacı Hâfız Mehmed Tevfîk Efendi tarafından Kilitbahir'de, Şeyh Şucâî Baba ve Mustafa Kanber Baba tarafından da Çanakkale'de temsil edilmiştir.

Tâlib-i İrşâdî, 1235/1819'da Tire-Bayındır'da dünyaya gelmiş olup, *Derebeyizâde Helvacıoğlu Ahmed Efendi* nâmıyla da hatırlanır. 1255/1839 yılında medresede ilim tahsiliyle meşgul iken Uşşâkiyye'den Ömer Hulûsî ve Hüseyin Hakkî efendilerle karşılaşmıştır. Ömer Efendi, "Tâlib benim irşâd senin" diye Hüseyin Hakkî Efendi'ye teslim etmiş, Hakkî Efendi de bu göreve "Efendim cân senin cânân" senin diye mukabelede bulunmuştur. On beş sene mücâhede ile meşgûl olup, "Tâlib-i İrşâdî" nâmıyla meşhûr olmuştur⁷⁰.

Hüseyin Vassâf'ın naklettiğine göre, 1270/1854'te zuhur den bir hâl ile yedi sene dağlarda, sahralarda inzivâ hayatı yaşamış, saçını sakalını uzatmış, bilahare bu hâl zâil olmuştur. Bu süre içerisinde haram yememiş, haram içmemiş, haram işlememiş sadece saç ve sakalını uzatmış, bir hasır parçasına bürünmüş olarak şeyhi Hakkî Efendi'nin huzuruna gelmiştir⁷¹. 1277/1860'da Hakkî Efendi'den müstahlef olmuş, Uşşâkiyye'nin İrşâdiyye kolunu kurmuştur⁷².

Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri* adlı eserinde, "Beni dâr eyleme yâ Rab visâl-ı zât-ı pâkinden/Mekândan lâ-mekân zâtın görünür dilde hâl içre" gibi beyitleri olan İrşâdî'nin bir dîvânı tutacak kadar ilâhisi olduğunu, mensuplarının pîrlerinin yolundan giderek saç ve sakalını uzattığını haber vermektedir⁷³. Yirmi bir sene Çanakkale, Biga, Balıkesir, Karabiga, Çardak, Lapseki, Bayramiç, Kumkale, Edremit ve Gelibolu taraflarını dolaşmıştır.

⁶⁹ Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, IV, 294; İbnülemin M. Kemal (İnal), *Son Asır Türk Şairleri* (SATŞ), İst. 1930, II, 708-709. Bu iki müellif ayrıca, Tâlib-i İrşâdî'nin müridlerinin kendilerini Şâbâniyye-i Uşşâkiyye'nin bir kolu saydıklarını, İrşâdî Baba dağlarda saç ve sakalını uzattığı müridinin huzuruna bu kıyafetle çıktığı için onlar da uzatarak, saçlarını sarıklarının üstünden arakiye arasına yerleştirdiklerini kaydetmektedirler.

⁷⁰ Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer; İbnülemin, *a.g.e.*, aynı yer; H. Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19. Yüzyıl), İnsan Yay., İst. 2003, s. 227; *Divan-ı Hazret-i Talip İrşadi ve Divan-ı Hazret-i Hüseyin Hüsnü*, haz. A. Talip Çatalyürek, Uşak 1996, s. XV (Önsöz).

⁷¹ Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

⁷² İbnülemin, *a.g.e.*, aynı yer; Yücer, *a.g.e.*, aynı yer.

⁷³ Bkz. İ. Hakkî Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, Karesi Vilâyet Matbaası 1322, s. 81.

S. Nüzhet Ergun, *Bektâşî Şairleri'*nde, onun aslında Bektâşî olduğunu, zardan korunmak için kendisini Uşşâkî olarak tanıttığını, takiyye yaptığını, “*Nazenîn-i Uşşâkî*” denilen tarîkatın Bektâşîlik'ten başka bir şey olmadığını, gerçek Uşşâkîlerin İrşâdîleri kendilerinden saymadıklarını kaydetmektedir⁷⁴. Devamla Hulûsî Baba'nın müridi olan İrşâdî'nin daha sonra “Kasabalı” ve “Hakkî-i Mürebbî”den icâzet aldığını dolayısıyla ilk ve son şeyhinin Uşşâkî kisvesine bürünmüş Bektâşîlerden başkası olmadığını ifade etmektedir.

1298/1881⁷⁵ senesinde Kilitbahir'de vefât ederek, oraya defnedilen İrşâdî'nin *Dîvânı'*⁷⁶ da olup, bir şiiri şöyledir:

*Ben günah itdimse yâ Rab afov ü gufrân sendedir
Bir ešm-i mücrimim çün cürm ü isyân bendedir*

*Mağfiret kânu keremsin ey kerîm-i âlişân
Rahmetin deryâsına düşse günâhım kandedir*

*Hayr u şer senden idüğün bilürüm ammâ yine
İctinâb etmek gerekdir nehiyden çün bendedir*

*Âşıkânın korkusu Hak'dan cüdâ olduğudur
Bir nefes kulma cüdâ gönlüm sana efkendedir*

*Kullarına sen yakınsın dâimâ yâ Rabbenâ
Gaflet içre bilmediler dilleri per-kendedir*

*Dü-cihândan pâk olan diller nazargâhın senin
Zâtını dillerde isbât eyleyen gülşendedir*

*Çün azîmü'ş-şânı bildin hamdü lillâh Tâlibâ
Pir Hulûsî nâzenin Uşşâkî'ye dil-bendedir⁷⁷*

Vefât târihini Hakkî Efendi şu mısralarla belirtir: “*Söyledi cevherle târihini Hüsnî-i Kemterî/Göçdü çok şâh-ı Tâlib-i İrşâdî/Kıldı aşk-ı Hak visâl 1297/1879*”⁷⁸.

⁷⁴ Bkz. Ergun, *Bektâşî Şairleri*, İst. 1930, s. 9. Ayrıca bkz. İsmail Özmen, *Alevi ve Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, K. B. Yay., Ankara 1998, IV, 317.

⁷⁵ Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer; Ergun, *a.g.e.*, aynı yer; Ramazan Eren onun vefâtını 1883 olarak vermektedir. Bkz. Ramazan Eren, *Ahmed Câhidî Efendi*, s. 41; a.mlf., *Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri*, İst. 1990, s. 77.

⁷⁶ *Dîvân*, yeni harflerle de neşredilmiştir. Bkz. *Divan-ı Hazret-i Talip İrşadi ve Divan-ı Hazret-i Hüseyin Hüsnü*, Haz. A. Talip Çatalyürek, Uşak 1996, 250 s.

⁷⁷ Bkz. *Divan-ı Hazret-i Talip İrşadi*, s. 21.

İrşâdî Baba, Balıkesir’de Azibler Tekkesi adında bir dergâh da inşâ etmiş, meşîhatına vefâtından sonra Şeyh Kudsî Ahmed Baba⁷⁹ geçmiştir⁸⁰.

Tâlib-i İrşâdî’nin diğer halifeleri şunlardır: Baş halîfesi Hüseyin Hüsnü Baba, Çardak’ta görevli Şeyh Sâfi Baba, Gelibolu’da Şeyh Hüseyin Necib Efendi ve Şeyh Ahmed Şucâeddin (Şucâî) Baba, Bayramiç’te Şeyh Hasan Niyâzî Baba. Hüseyin Vassâf, halifelerinden Şeyh Sıdkî Baba, Nuri Baba ve Sâdık Baba’nın laubâlilikleriyle meşhûr olduğunu kaydetmektedir⁸¹.

Hüseyin Hüsnü Baba ise, 1276/1859’da dünyaya gelmiş olup, İrşâdî Baba’nın müteşerri halifesidir. Babası Rifâiyye’den Kâtip Musa Efendi’dir. Annesi Hafize Hanım ve kendisinden on bir yaş büyük olan kardeşi Hâfız Şeyh Nûri ise Uşşâkiyye’denir. İrşâdî Baba’ya 1287/1870 yılında intisâb etmiş olup, 1295/1878’de hilâfet almıştır⁸².

Kilitbahir’deki dergâhta otuz-kırk sene inzivâ hayatı yaşamış olan Hüseyin Hüsnü Efendi, sülûk ehli bir zât olup, halife ve müridleri vardır. Söz konusu dergâhı yeniden ihyâ ederek Mevlevîhâne tarzında inşâ ettirmiştir. Tekkeye I. Dünya Savaşı’nda iki düşman gülleri isabet ederek tahrip etmiştir. Sonraki tarihlerde Meydan Odası’nda Cuma ve Pazartesi geceleri tarikat âyîn icrâ edilmiştir⁸³.

Cemaziyevvel 1343/Aralık 1925’te⁸⁴ Kilitbahir’de irtihâl eden ve dergâhın hazîresine defnolunan Hüseyin Hüsnü Efendi’nin de *Dîvân*’ı olup, dîvân edebiyatı geleneğini sürdüren gazellerinde bu edebiyatın kavramlarını kullanmıştır. Şiirlerinde ağırlıklı olarak tasavvufî konuları işleyen Hüseyin Hüsnü’nün, Uşşâkîliği anlatan bir şiiri şöyledir:

Şâh-ı râh-ı kibriyâdır Halvetî-Uşşâkîler
Hâk-i pâ-yı Mustafâ’dır Halvetî-Uşşâkîler

⁷⁸ Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer. Vassâf, İrşâdî Baba’yı uzunca boylu, zayıf vücutlu, gül renkli, tatlı sözlü, sarı sakallı, ince ve uzun parmaklı, güler güzlü olarak tanıtmaktadır. Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

⁷⁹ Kudsî Baba, aslen Balıkesirli olup, İrşâdî’den ahz-ı tarikat eyleyip yaptırdığı tekke meşîhatına geçmiştir. 1322/1904’de 63 yaşında iken vefât etmiştir. yerine Bıçakçı Şeyh Ahmed Şevkî Efendi geçmiştir. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 81-82.

⁸⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, aynı yer.

⁸¹ Vassâf, *a.g.e.*, IV, 296.

⁸² Vassâf, *a.g.e.*, IV, 298.

⁸³ Vassâf, *a.g.e.*, IV, 297.

⁸⁴ İsmail Özmen’e göre, Hüseyin Hüsnü Baba, 1923’te altmış üç yaşında vefât etmiş olup, küçük bir divanı vardır. Hem Bektâşî hem de Uşşâkî âyinlerini ayrı ayrı günlerde açardı. Bkz. Özmen, *a.g.e.*, V, 309.

*Tâbi'-i âl-i abâdır fırka-i nâcî biziz
Muktedâ-yı Murtazâ'dır Halvetî-Uşşâkîler*

*Hamdü lillah meslek-i pîrim Hüsâmeddin çün
Sâlik-i fakr u fenâdır Halvetî-Uşşâkîler*

*Bizdedir esrâr-ı ma'nâ bizdedir seyr u sülûk
Sırr-ı Hakk'a âşinâdır Halvetî-Uşşâkîler*

*İsteyen gelsün salâdır nefsi Rabbi bilmeğe
Mürşid-i râh-ı Hüddâ'dır Halvetî-Uşşâkîler*

*On iki esmâ-i zâta mazharız 'ayne'l-yakîn
Pîşivâ-yı muktedâdır Halvetî-Uşşâkîler*

*Âşıkım billâh Hüsni nâzenîn irşâda ben
Şem'-i valsa mübtelâdır Halvetî-Uşşâkîler⁸⁵*

Hüseyin Hüsni Efendi'den sonra yerine el-Hâc Hâfız Mehmed Tefvîk Efendi (ö. 1945)⁸⁶ geçmiştir. Tefvîk Efendi'den başka birçok halifesi vardır. Bunlar Edirne, İstanbul, Bayramiç, Dimetoka ve Kilitbahir gibi bölgelerde tarikatı neşre memûr olmuşlardır ki şu zâtlardır: Tophane İhtiyat Müftüsü Varnalı Şeyh Hacı Bekir Cezbî Efendi⁸⁷, Dimetoka Uşşâkî Şahin Baba Dergâhı'nda Şahin Baba⁸⁸, Kilitbahir'de Şeyh Muslihiddin Dergâhı şeyhi Şeyh Mustafa Kanber Efendi⁸⁹.

⁸⁵ Bkz. *Divan-ı Hazret-i Hüseyin Hüsni* (Divan-ı Hazreti Ahmet Talip İrşadi ile birlikte), Haz. Ali Talip Çatalyürek, Uşak 1996, s. 124.

⁸⁶ Hüseyin Hüsni Efendi'nin başhalifesi Tefvîk Efendi, Çanakkale Câmî-i Kebir Mahallesi'nde 1281/1864'de dünyaya gelmiş olup, edip, haluk, âdâbı muhafazaya riayetkâr bir zâttir. Hüseyin Vassâf kendisiyle iki defa müşerref olmuştur. Dört beş yaşında iken mahalle mektebine devama başlayıp, Hâfız Hasan Efendi'den Kur'ân taallümü, ve Hâfız Muhammed Efendi'den Kur'ân'ı hıfz ile 1297/1880 senesinde İstanbul'a gelip, Fatih Câmîi'nde Eğinli Hacı Hâfız İbrahim Efendi'nin dersine devam etmiştir. 1300/1883'te Çarşamba'da Murad Molla Dergâhı'nda merhûm şeyh Ârif Efendi zamanında imâmet ve hitâbet hizmetini üç sene kadar deruhte etmiştir. Bu sırada ulemâ ve meşâyıhtan pek çok kimse ile sohbet etmiş, 1304/1887 senesinde Şehzâde Seyfeddin Efendi'ye imâm olmuştur. 1945'te vefât etmiş olup, kabri Şehitlik Kabristanlığı'ndadır. *Dîvân'ı* da vardır. Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, IV, 298; *Divan-ı Hazret-i Talip İrşadi*, s. I (Önsöz).

⁸⁷ Cezbî Efendi hk. bkz. Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

⁸⁸ Şahin Baba hk. bkz. Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

⁸⁹ Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

Şeyh Ahmed Şucâeddin Baba (ö. 1331/1913)'ya gelince, Tâlib-i İrşâdî'nin halîfelerinden olup, Çanakkale'de tarîkatı neşrile memûrdur. Şeyh Abdurrahman Sâmî Efendi adında bir halîfesi vardır⁹⁰.

Şeyh Mustafa Kanber Baba (ö. 1343/1924'ten sonra) ise, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin halîfelerinden olup, 1313/1895'te Kilitbahir'de ona intisâb etmiştir. Hüseyin Hüsnü'de gördüğü hâl ve kemâl hasebiyle Uşak'ta karar kılıp, sülûkunu ikmâle muvaffak olarak intisabdan sekiz sene sonra yani 1321/1903'de Uşşâkî tâcını giymiştir⁹¹. Kanber Baba, daha sonra Çanakkale'de tarîkatı neşre memûr edilmiş ve Gâzi Hasan Paşa merhûmun Nara'da ihyâ ettiği dergâhın meşîhatına nâil olmuştur⁹².

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, İrşâdîlik Gelibolu ve çevresinde oldukça etkili olmuş tarîkatlardan birisidir. Şöyle ki, söz konusu tasavvufî okul, bu bölgede, Tâlib-i İrşâdî, Hüseyin Hüsnü Baba, Hâfız Mehmed Tevfik Efendi, Şeyh Sâfî Baba, Şeyh Hüseyin Necib Efendi, Şeyh Ahmed Şucâî Baba, Şeyh Hasan Niyâzî Baba, Şeyh Sıdkî Baba, Nuri Baba, Sâdık Baba ve Şeyh Mustafa Kanber Baba olmak üzere toplam 11 sûfî tarafından temsil edilmiştir.

e. Sivâsiyye

Halvetiyye'nin Şemsiyye şûbesinin Sivâsiyye kolu, Muhammed Nazmî Efendi'nin verdiği bilgiye göre, Pîr Abdülehad Nûrî Efendi (ö. 1061/1651)'nin Gelibolu'ya gönderdiği iki halîfesi Şeyh Mustafa Sivâsî Efendi ve Şeyh Hamza Efendi tarafından temsil edilmiştir⁹³. Bu iki zât hakkında kaynaklarda bundan başka bilgi yoktur.

f. Şâbâniyye

Şâbâniyye, Halvetiyye'nin Cemâliyye koluna bağlı bir şûbe olup, XVI. asrın ortalarında, Kastamonulu Şeyh Şâbân-ı Velî tarafından kurulmuştur⁹⁴.

⁹⁰ Vassâf, *a.g.e.*, IV, 296, 299.

⁹¹ Vassâf, *a.g.e.*, IV, 299.

⁹² Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

⁹³ Bkz. Osman Türer, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat –Halvetîlik Örneği– (Hediyetü'l-İhvân)*, İnsan Yay., İst. 2005, s. 479.

⁹⁴ Şâbânîlik hk. geniş bilgi için bkz. Ömer Fuâdî, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî*, Kastamonu 1293; Nev'izâde Atâyî, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmîleti's-Şekâik*, haz. A. Özcan, İst. 1989, II, 62-63; Harîrîzâde, *a.g.e.*, II, vr. 192a-209b; Vassâf, *a.g.e.*, III, 281 vd.; Bursalı, *OM*, I, 94; Rahmi Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, Petek Yay., İst. 1984, s. 117-121; L. Nihal Yazar, *Halvetiyye Tarikatının Şâbâniyye Kolu, Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Ank. 1985; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetiyye Tarikatının Şâbâniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Velî ve Külliyesi*, Ank. 1991; Ekrem Işın, "Şâbânîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (DBİA), İst. 1994, VII, 121-

Şâbânîliği Gelibolu'da temsil ettiği bilinen sûfi şahsiyet ise, Şeyh Mehmed-i Dâğî (ö. 1020/1611)'dir.

Gelibolulu Âlî'nin *Menâkıbı*'ndan⁹⁵ öğrendiğimize göre; Şeyh Dâğî, 944/1537'de dünyaya gelmiştir⁹⁶. Babası Pîr Âlî Halîfe, dedesi Sultan II. Bâyezid devri Halvetiyye şeyhlerinden Mevlânâ Köse Şemseddin'dir. İlk şeyhi, Şâbâniyye-yi Halvetiyye'nin kurucusu olan Kastamonulu Şâbân Efendi'nin (ö. 976/ 1569) özellikle onun için Gelibolu'ya gönderdiği halîfesi, Alâeddin Efendi'dir. Gelibolu'nun bir kenar mahallesinde bulunan Çamlıca Câmii'nde uzun zaman bu şeyhle birlikte zikre devam eden Mehmed-i Dâğî, *ikinci isme* kadar yükselmiştir⁹⁷. Daha sonra Alâeddin Efendi hacca gitmeye niyet ederek Gelibolu'dan ayrılmış, fakat yolda vefât etmiştir. Mehmed Efendi ise, zikre devam ederek pek çok erbaîn çıkarmıştır. Câminin imâmı olan babası Pir Ali Halîfe vefât edince mahalle halkının ısrarı karşısında birkaç sene onun vazîfesini üstlenmiştir. Daha sonra imâmlığı bırakmış ve seyr ü sülûkunu tamamlamaya çalışmıştır. Böylece, *altıncı isme* kadar yükselmiştir. Bu sırada, vefât etmek üzere olan şeyhi, yanındaki müridlerden birisine "Gelibolu'da Pîr Ali Halîfe oğlu Muhyiddin nâm halîfemiz vardır. Bu mektubu ona ulaştır ve sen de onun hizmetine gir" diyerek, Mehmed-i Dâğî'ye *yedinci ismi* göndermiştir. Şeyh Dâğî, yirmi beş senede ulaştığı *altıncı isimden* sonra beş sene daha mücâhede ederek toplam otuz senede yedi esmâyı tamamlamış ve büyük bir velî rütbesine erişmiştir⁹⁸.

Mehmed-i Dâğî, Alâeddin Efendi'den sonra herhangi bir şeyhe bağlanmadan Kastamonulu Şâbân Efendi'nin manevî tasarrufuyla yetişmiştir. Ancak Atâî, onun imâmlık yaptığı sırada, Halvetiyye şeyhlerinden Gelibolulu Hüsâm Efendi'ye bağlandığını kaydetmektedir⁹⁹. Öyle anlaşılıyor ki, Mehmed-i Dâğî,

123; Ali Yılmaz, "Şeyh Şâbân-ı Velî", *SGAD*, VIII, 122-128; Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf (Anadolu'da Süfiler, Devlet ve Ulemâ XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İst. 2000, s. 79-89.

⁹⁵ Bu *Menâkıb*, Londra'da *British Museum India Office Library and Records*'da (No: 12795) yazma bir mecmua içinde bulunmaktadır. Başında *Risâle-yi Menâkıb-ı Mevlânâ Şeyh Mehmed eş-Şehir bî'd-Dâğî* ibâresi bulunmaktadır. Âlî, bu eseri Hicrî 1002 senesi Receb ayının sonlarına doğru (Nisan 1594) bitirdiğini ifade etmiştir. Yeni harflerle de neşredilmiştir. Bkz. Reşat Öngören, "Osmanlılarda Devlet Ricâli-Meşâyih Münâsebetlerini Gösteren Yeni Bir Kaynak: Âlî'nin Şeyh Mehmed Dâğî ile Alakalı Menâkıbı", *İslâm Araştırmaları*, Sayı: 1, 1997, ss. 107-113.

⁹⁶ Öngören, a.g.m., s. 108; Ülkü Pınar Avcı, "Unutulan Bir Gönül Eri: Şeyh Mehmed-i Dâğî", *Hacı Bektaş Velî Kültür Araştırmaları Dergisi*, Kış 2002, Sayı: 24, s. 17-18. Âlî, Dâğî'nin doğum yerini belirtmemişse de, Atâî onun Gelibolu'da dünyaya geldiğini kaydetmiştir. Bkz. Nev'izâde Atâî, *a.g.e.*, II, 600.

⁹⁷ Halvetiyye tarikatında müridler yedi esmâ ile yani "Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm, Kakhâr" isimleriyle zikrederler. Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İst. 1995, s. 164-165.

⁹⁸ Öngören, a.g.m., aynı yer; Avcı, a.g.m., aynı yer.

⁹⁹ Bkz. Atâî, *a.g.e.*, aynı yer.

Alâeddin Efendi'den sonra yarım kalan mücâhedesini belli bir süre Hüsâm Efendi'nin yanında sürdürmüş, fakat asıl yetişmesi *Üveysî*¹⁰⁰ olarak Şâbân Efendi'nin mânevî tasarrufuyla gerçekleşmiştir¹⁰¹.

Şeyh Mehmed-i Dâğî, etrafında çoğalan insanlardan gördüğü rağbetten dolayı rahatsız olmuş ve sâkin bir yer aramıştır. Böylece Eceabad yolu üzerinde bulunan Bâyezidli¹⁰² köyünün karşısındaki yüksek dağın eteğindeki bir taş kovuğunda uzun süre erbaînler çıkarmıştır. Daha sonra ise sevenleri tarafından kendisine bir zâviye yaptırılmış ve oraya yerleşmiştir¹⁰³.

Şeyh Dâğî'ye, ayrıca devrin Osmanlı sultanları tarafından da büyük ilgi ve yakınlık gösterilmiştir. Nitekim Bâbu's-sa'âde ağalarından Gazanfer Ağa müridlerinden olup, hastalığı nedeniyle kendisine mektup yazarak saraya dâvet etmiştir. Şeyh, saraya geldiğinde Ağa, kendisini ihtiramla karşılayarak kendisine ait hasodaya almış, -ki burası, padişahın haremine dahil bölümlerendir- ve daha sonra sarayda bulunan büyük küçük herkes, Mehmed-i Dâğî'yi ziyaret ederek, ellerini öpmüşlerdir. Erkânı devletten ve ileri gelen kadınlardan ziyarete gelenler ise, padişahın izin almadıkları için şeyh ile görüşmemişlerdir¹⁰⁴.

Şeyh Mehmed-i Dâğî, Cuma namazından sonra hasodaya davet edilmiş ve burada Sultan III. Murâd'ın görüşme isteği bildirilmiştir. Ancak o, "*Saâdetlü pâdişah ile buluşmaktan, buluşmamamız size ve sair dostlara enfâdır*" diyerek bu ricâyı kabul etmemiştir¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Üveysî meşrep, tasavvuf literatüründe iki şekilde kullanılmaktadır. 1. Herhangi bir şeyhe bağlanmadan, doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in rûhu ve maneviyâtı tarafından irşad ve terbiye edilen velî. Buna mânevî teslik ve rûhanî terbiye yolu da denir. 2. Daha önce yaşamış ve ölmüş bir velinin rûhaniyeti tarafından terbiye edilen bu yüzden zâhirde herhangi bir şeyhi bulunmayan veliler demektir. Üveysîlik Veysel Karenî ile de ilgilidir. Veysel Karenî Hz. Peygamber'i görmemiş, fakat Hz. Peygamber onu gıyâbında manen terbiye etmiştir. Bazı şeyhlerin hem zâhir şeyhleri var, hem de sülûkun belli bir merhalesinde Üveysîlikle terbiye edilmişlerdir. Bütün sûfiler ve tarikat ehli Üveysîliğe inanır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ma'sûm Ali Şâh, *Tarâiku'l-Hakâik*, Tahran 1339, II, 48-51; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Trc. Süleyman Uludağ, İst. 1985, s. 28; İ. Hakkı Bursevî, *Şerh-i Mesnevî*, İst. 1287, I, 26; A. Yaşar Ocak, *Veysel Karenî ve Üveysîlik*, İst. 1982; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 549.

¹⁰¹ Öngören, a.g.m., s. 110; Avcı, a.g.m., aynı yer.

¹⁰² Bu köyün ismi daha sonra Burgaz olmuştur ve şu an ise Değirmendüzü şeklinde kullanılmaktadır. Avcı, a.g.m., dipnot 11.

¹⁰³ Öngören, a.g.m., s. 110.

¹⁰⁴ Avcı, a.g.m., s. 19.

¹⁰⁵ Gelibolulu Âlî'nin verdiği bilgiye göre, Sultan III. Murad'ın Şeyh Dâğî'den haberdâr oluşu, mezkûr ziyâretten sekiz-dokuz sene önce mirâhur Hasan Ağa vasıtasıyla olmuştur. Daha sonra Rûmeli Beylerbeyliği'ne kadar yükselen Hasan Ağa, o tarihlerde bir ara Gelibolu'ya girmiş ve şöhretini duyduğu şeyhi pâdişâha anlatmıştır. Bunun üzerine pâdişâh ihsân olarak Hasan

Sultan III. Murâd da, “Bize lâzım olan onlara uymaktır. Tekrar görüşme talebinde bulunmak şeyhe bir nevi muhâlefet etmek olur” diyerek, ısrar etmemiş, fakat şeyhe özetle şu anlamda bir yazı göndermiştir: “Allah’a hamd olsun ki, teşriflerinizle şerefyâb olduk. Özellikle sâlihleri seven ve onlara inanan sarayımız erkânını, hidâyete erdiren sohbetlerinizle taltîf ettiniz. Biz dahi, sûrî yakınlığa eremeyip kurb-ı latîf ile kanaat ettik. İmdi hazretinizden temennim odur ki, suya kavuşmayı bekleyen susuz kimse gibi, size kavuşmayı hasretle bekleyen bu müridinizin babalık-oğulluk akdini tecdîd ve te’kîd buyurasız... Bir murâdınız ve bir nasîhatınız var ise bu samîmî müridinize duyurasız”¹⁰⁶.

Padişâhın yazısı Şeyh Mehmed-i Dâğî’ye ulaştığında, o da, sultanın mevcut olan müridlik bağıny yenileyip kuvvetlendirdiğini belirten bir yazı yazmış ve âdil davranmasını ve ihtiyaç sahiplerinin taleplerini yerine getirmesini münâsîp bir dille ifade ederek, başka da bir nasihatta bulunmamıştır¹⁰⁷.

Gelibolulu Âlî, şeyhe ait pek çok kerâmetin bulunduğunu söyledikten sonra *Menâkıb*’ın sonlarına doğru, değişik yerlerde ziyâret edip hayır dualarının aldığını söylediği muhtelif tarikattan otuzun üzerinde şeyhin adından bahseder ve Şeyh Mehmed-i Dâğî’nin hepsinden farklı olduğunu söyler¹⁰⁸.

Menâkıb’ın yazıldığı 1002/1594 yılından, vefatına kadarki (ö. 1020/1611) dönemde şeyh ile alâkalı bilgiler Nev’izâde Atâî tarafından kaydedilmiştir. Buna göre şeyh, Sultan III. Mehmed (1595- 1603) ve Sultan I. Ahmed (1603-1617) devrin de İstanbul’a davet edilmiş ve adı geçen padişahlar tarafından saygıyla karşılanmıştır. Ayrıca Gelibolu’da bulunduğu mahalle, bir mescid ve bir zâviye yaptırılmış ve Üçbaşlar Köyü de, kendisine temlik olunmuştur. Şeyh ise, Gelibolu’daki evini 1003/1595 tarihinde medreseye çevirmiş ve kendisine verilen bu köyü medreseye vakfetmiştir¹⁰⁹.

Ayrıca Evliyâ Çelebi’nin de Gelibolu’yu ziyâreti esnasında Şeyh Mehmed-i Dâğî’nin türbesini ziyâret ettiğini ve burada bulunan yaşlılardan şeyh hakkında malûmat aldığını biliyoruz. Nitekim Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*’nde bu durumu şöyle anlatmaktadır: “Birkaç safâ erbâbı ile atlara binip Gelibolu etrafını gezinerek Üçbaş Köyü’ne geldiğimizde bir zâviyeye girerek Muhammed Dâğî

Ağa vasıtasıyla şeyhe 24.000 akçe göndermiştir. Ancak sultandan kendisine böyle bir ihsânın geleceğini haber alan şeyh, bunu asla kabul edemeyeceğini bildirmiş ve mürâhurla görüşmek istememiştir. Geniş bilgi için bkz. Öngören, a.g.m., s. 112.

¹⁰⁶ Öngören, a.g.m., s. 111; Avcı, a.g.m., s. 19-20.

¹⁰⁷ Öngören, a.g.m., s. 111-112; Avcı, a.g.m., s. 20.

¹⁰⁸ Öngören, a.g.m., s. 112-113; Avcı, a.g.m., s. 21.

¹⁰⁹ Öngören, a.g.m., s. 113.

Hazretlerini ziyâret ettik. Yakında olmakla yaşlı kimseler bilip dediler ki: “*Bu azîz-i merhûm bu tekyede de dünyaya gelmiş olup, Gelibolu’da tarîk-i Bayrâmî’den bey’at edip, neşv ü nemâ bulduktan sonra İstanbul’a varıp Üsküdüârî Mahmûd Efendi’den cihâz-ı fakr-ı Celvetî libâsın kabûl edip, tarîkinda sâhib-i sohbetleriyle müşerref olunca Ahmed Han şeyh-i mezbûra kendi karyesin temlik edip, hatt-ı şerîf ile geldikde bu tekyeyi ve mescîdi helâl ü zülâl mâlıyla binâ etdikde merhûm olup bu hâk-i amberpâkda defn ettik. Hatta mezâr taşında yazılı olan (Tâğî 1019) lafzı irtihâllerine târîh düşüp tahrîr olunmuştur...*”¹¹⁰.

Buradan anlaşılıyor ki, Şeyh Dâğî, İstanbul’da Üsküdarlı Azîz Mahmûd Efendi’ye de intisab ederek Celvetîlik icâzeti almış, Sultan Ahmed’in, onun sohbetinde bulunmasından sonra, Üçbaşlar Köyü kendisine temlik olunmuş, köye şeyh için zâviye yaptırılmış ve vefat ettikten sonra buraya defnedilmiştir¹¹¹.

Ülkü Pınar Avcı’nın mezkûr makâlesinde kaydettiğine göre, Şeyh Dâğî’nin mezarının etrafında halifelerinin mezar taşları da olup, sadece postnişîni Seyyid Hasan Baba’nın mezar taşı okunabilmektedir¹¹².

g. Sümbüliyye

Sümbüliyye, Halvetiyye’nin “Sümbül Efendi” lakabı ile anılan ve Çelebi Halife’nin “Halîfetü’l-Hülefâ” sı olduğu kabul edilen Şeyh Yusuf b. Ali b. Kaya Bey (ö. 936/1529)’a nisbet edilen, temeli İstanbul’da atılmış bir koludur¹¹³.

XVI. asırdan XX. asrın başlarına kadar faaliyetlerini ağırlıklı olarak İstanbul’da sürdüren, Anadolu ve Rûmeli’de fazla yayılma imkanı bulamayan Sümbülîlik, XIX. asırda Gelibolu’da, âyîn günü Pazar olan bir tekke ile temsil

¹¹⁰ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 178-179. Şeyh Dâğî hakkında halk arasında anlatılan menkıbeler de vardır. meselâ, Şeyhin halk arasındaki ismi, Mehmed Dak’tır. Şeyh Mehmed-i Dâğî, bir gün hacca gider. Hac sırasında canı, peynir helvası çeker. Bunu, manevi yoldan hisseden müridi Fidan Dede ise, şeyhinin hanımına: “*Şeyhimin canı, peynir helvası çekmiştir*” diyerek şeyhinin isteğini bildirir. Menkıbeler için bkz. Avcı, *a.g.m.*, s. 22-23; Tuna, *a.g.e.*, s. 59-61.

¹¹¹ 1310 *Tarihli Edirne Salnâme’sine* göre, Gelibolu’da bulunan zâviyelerden birisi de Dâğî Mehmed Efendi Zâviyesi’dir. Bkz. *A.g.salnâme*, s. 610.

¹¹² Avcı, *a.g.m.*, aynı yer.

¹¹³ Sümbül Efendi ve Sümbüliyye hk. geniş bilgi için bkz. Harîrîzâde, *a.g.e.*, II, vr. 144a-144b; Bursalı, *OM*, I, 78-79; Bandırmalızâde, *Mir’âtu’t-Turuk*, Dersaadet, İst. 1306, s. 32-34; Hocazâde A. Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, Haz. Selami Şimşek, Buhara Yay., İst. 2005, s. 36-39; M. Asım Çalıkoğlu, *Sümbül Efendi ve Merkez Efendi*, İst. 1960, s. 12-23; M. Serhan Tayşi, “Sümbül Efendi”, *SGAD*, VIII, 41-45; Vahit Çabuk, “Sümbüliyye Tarîkatı Şeyhleri Hakkında Manzûme”, *Millî Gençlik*, Sayı: 27 (Şubat 1978), s. 6-10; Ekrem Işın, “Sümbüliyye”, *DBİA*, VII, 15; Nazif Velikâhyaoğlu, *Sümbüliyye Tarîkatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, İst. 1999; Öngören, *a.g.e.*, s. 54.

edilmiştir¹¹⁴. Söz konusu tekkede kimlerin şeyhlik yaptığı hakkında ise kaynaklarda herhangi bir malûmat yoktur.

2. Mevleviyye

XIII. asrın sonlarında Konya'da, Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö. 672/1273) adına oğlu Sultan Veled tarafından tesis edilen Mevlevîlik¹¹⁵ Gelibolu'da, onbeş Mevlevî âsitanesi içinde hem en geniş araziye, hem de en büyük ve haşmetli semâhâneye sahip olan Mevlevîhâne ile kendisini göstermiştir.

Vakfiyesi ele geçmediğinden Mevlevîhâne'nin kuruluş tarihi kesin olarak belli değildir. Bununla birlikte Ohrili Hüseyin Paşa'nın vezir-i azam olmasından (1621) önceki bir tarihte kurulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bazı yazarların verdiği 1667 tarihi yanlıştır¹¹⁶.

Arşiv kayıtlarına göre¹¹⁷, Mevlevîhâne'nin banisi ve ilk postnişini, yeniçeri ağalarından Kara Hasan Ağa'nın oğlu Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede (ö. 1063/1652)'dir. Ağazâde'den sonra sırasıyla Âsaf Ağa'nın oğlu Sâbir Parsâ Muhammed Dede (ö. 1090/1679), Ağazâde Mehmed Dede'nin halîfesi Kalander Mahmûd Dede (ö. ?), Abdulkadir Dede (ö. ?), Rahmetullah Dede (ö. 1125/1713), Muhammed Dede (ö. ?), Abdülkerim Dede (ö. ?), Bosnevî Muhammed Dede (ö. 1163/1750), Mustafa b. Bosnevî Muhammed, Hüseyin b. Mustafa (ö. 1210/1795), bunun oğlu Ali İzzet Dede (ö. 1240/1824), bunun oğlu Hüseyin Azmi Dede (ö. ?) -1285/1868 de Kahire Mevlevîhânesi postnişinliğine tayin edilmiştir-, onun kardeşi Mehmed Hüsâmeddin (ö. 1302/1885)¹¹⁸, oğlu Mustafa Dâniş (ö. 1314/1896) ve bunun oğlu son Şeyh Mehmed Burhâneddin Dede (ö. 1954) meşîhat makamında bulunmuşlardır¹¹⁹.

İlk postnişîn Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede (ö. 1063/1653), Gelibolu'da dünyaya gelmiş olup¹²⁰, Yeniçeri Ağalarından Kara Hasan Ağa'nın oğludur.

¹¹⁴ Bkz. 1310 Tarihli Edirne Salnâmesi, s. 610; A.Bâdi, *a.g.e.*, III, 79.

¹¹⁵ Mevlevîlik hk. geniş bilgi için bkz. Harîrîzâde *a.g.e.*, III, vr. 148a-169b; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İst. 1983; Ekrem Işın, "Mevlevîlik", *DBİA*, V, 422; Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yay., İst. 2003, s. 15-21.

¹¹⁶ Tanriokur, *a.g.m.*, s. 6.

¹¹⁷ Bkz. *Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi (KMMA)*, Dosya No: 65/6.

¹¹⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde*, 25 Rebiulevvel 1266/8 Şubat 1850 tarihli "Gelibolu Mevlevî şeyhinin kardeşi Hüsameddin Efendi'yle şeriki uhdesinde bulunan Manda Tepesi adlı mahalle yapılan müdahalenin men edilmesi" hususunda ferman vardır. Bkz. *BOA*, HR. MKT., Dosya No: 31.

¹¹⁹ A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 79; Tanriokur, *a.g.m.*, aynı yer; Küçük, *a.g.e.*, s. 226.

¹²⁰ Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, Haz. İlhan Genç, Ank. 2000, s. 16; Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü'l-Tevârihü'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 1462, vr. 72a; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İst. 1309, s. 8; Bursalı, *OM*, II, 69; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İst.

Sâkib Dede'nin *Sefîne*'sinden öğrenildiğine göre, Ağazâde gençliğinde malını mülkünü kardeşi Asaf Ağa'ya bağışlayıp dünya ile ilişkisini kesmiş ve Konya Mevlânâ Dergâhı'nda I. Bostan Çelebi'nin müridi olup çile çıkarmıştır (1019)¹²¹. Uzun yıllar matbah-ı şerifte hizmet ettikten sonra hilâfet alıp, maceralı bir seyahatin ardından Gelibolu'ya dönmüş ve şehrin ortasında bulunan Ahi Devle Zâviyesi'ne yerleşip sohbet toplantıları tertip ederek *Mesnevî* dersleri vermeye başlamıştır. Ancak talep fazlalaşınca zâviye yetersiz kalmış, Ağazâde de kardeşi Âsaf Ağa'nın iâde ettiği malları ve tanıdıklarının yardımıyla bu zâviyenin yanına, sonradan kendisinin de defnedildiği yerde (bugünkü Mevlevîhanenin bulunduğu mevki) bir "*âyin-i Mevlevî hankâhı*" inşâ edip ölümüne kadar (1063/1653) bu dergâhın postnişinliğini ifâ etmiştir¹²². Mevlevîhâne'nin son şeyhi Mehmed Burhâneddin Dede Efendi'nin anlattığına göre ise¹²³, Ağazâde'nin Gelibolu'ya dönüşünde Solakzâde Mehmed Ağa kendi mescidine bitişik iki odayı ona vermiş, bundan sonra ders ve sohbetler burada, âyinler de mescidde icrâ edilmiştir. *1310 Tarihli Edirne Salnâme*'sine göre, mevlevîhanenin âyin günü Pazartesi gecesidir¹²⁴.

Zamanın kaptân-ı deryâsı Ohrili Hüseyin Paşa Akdeniz seferinden dönerken Gelibolu Mevlevîhânesi'ne uğrayıp kerâmetleriyle meşhur olan şeyh Ağazâde Mehmed Dede'ye intisap etmiş ve ondan yakında sadaret mührünün kendisine verileceği haberini almıştır. Hüseyin Paşa vezir-i azam olduktan sonra (Mart 1621) Beşiktaş Mevlevîhânesi'ni yaptırıp Mehmed Dede'den ilk postnişin olmasını istemiş, böylece her iki mevlevîhanenin meşihatini birlikte yürütmeye başlayan Mehmed Dede, ikisinde de Çarşambaya rastlayan mukabelelere münavebeli olarak iştirak edebilmek için küçük bir yelkenliyle Gelibolu-İstanbul arasında gidip gelerek bir haftasını Beşiktaş'ta¹²⁵, bir haftasını Gelibolu'da geçirmiştir¹²⁶. Ancak Hüseyin Paşa'nın II. Osman'la birlikte öldürülmesi-

1936, I, 259; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî*, MEB Yayınlar Dairesi Başkanlığı Ktp., No: B. 870, 1949, I, 47.

¹²¹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 259; Sâkib Mustafa, *Sefîne-i Nefîse-i fi'l-Menâkibi'l-Mevlevîyye*, Mısır 1283, II, 26-37; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, aynı yer; Safayî, *Tezkire-i Şuarâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi No: 2549, vr. 20b; Barihüda Tanriokur, "Gelibolu Mevlevîhânesi", *DİA*, XIV, 6-7.

¹²² Sâkib Mustafa Dede, *a.g.e.*, II, 28; *A.g.salnâme*, s. 610; Tanriokur, *a.g.m.*, s. 6.

¹²³ Bkz. *KMMA*, No: 65/6.

¹²⁴ Bkz. *A.g.salnâme*, aynı yer.

¹²⁵ Feridun Nafiz Uzluç, "Çarşamba günleri Beşiktaş'ta, Cuma günleri ise Gelibolu'da Mevlevî âyini icrâ etmiştir" şeklinde bir not düşmüştür. Bkz. F. Nafiz Uzluç, "Mevlevî Hilâfetnâmeleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: IX, s. 392.

¹²⁶ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 16; Şeyhî, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, s. 551; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Niseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi No: 628, vr. 108b; Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, Haz. Cemal Kurnaz, M.E.B. Yay., İst. 1995, s. 303, Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhaneleri", *İÜEF Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*,

nin (Mayıs 1622) arkasından Beşiktaş Mevlevîhânesi postnişinliğini bırakıp Gelibolu'da kalmıştır. Ağazâde, 1063/1652-53 yılında vefâtına kadar bu dergâhın postnişinliğini ifâ etmiş ve buraya defnedilmiştir. Yerine kendi müridi ve kardeşinin oğlu Parsâ Muhammed Efendi postnişin olmuştur. Evlenmediği sadece *Sefîne-i Nefîse*'de belirtilen Ağazâde'nin vefâtına, "*Sâatü'l-karâr 1063/1653*" ifâdesi târih düşülmüştür¹²⁷.

Hiçbir mahlas kullanmadan şiirler de yazan Ağazâde'nin "*Münkir-i âl-i abâya tîğîdür her nutkumuz/Kâhir-i a'dâ-yı dînüz seyf-i Mevlânâ bizüz*" gazeli, "*Zîr-i pâ-yı Mevlevîde her sadâ-yı pâ-y-kûb/Münkir-i vecd ü semâ'a dokunur mânend-i tûb*" matla'lı on iki beyitlik gazelinin dışında, *Mecmûa-ı Esrâr Dede*'de geçen "*Biz Mevlevîyiz Mevlevî*" redifli murabbası, *Mesnevî*'de nakledilen *Şâh u Kenizek* kıssasına bir ta'likâtı ve yine *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytine şerhi¹²⁸ vardır¹²⁹.

Sâkib Dede'ye göre daha sonra, babası Kara Hasan Ağa'nın yanında yetişen IV. Murad'ın veziriazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa Mehmed Dede'nin maddî ve manevî koruyucusu olmuş, kardeşi şâir Sîneçâk Osman Dede bir müddet Mehmed Dede ile birlikte Gelibolu Mevlevîhânesi'nde kalmıştır¹³⁰.

Evlîyâ Çelebi ise *Seyahatnâme*'sinde, Ağazâde'nin ders ve sohbetlerinde bulunup mübarek ellerini öptüğünü, onun *Mesnevî-i kenz-i iz'ân*'ın okuyucusu, Mevlevî şeyhi bir tarikat ehli, halka yol gösteren bir zât ve pek çok kerâmetinin Akdeniz gemicileri arasında meşhûr olduğunu yazmaktadır¹³¹.

Ağazâde Mehmed Dede'nin Âsaf ve Mustafa isimlerinde iki kardeşi olup, vefâtından sonra meşîhata geçecek olan yeğeni, Mehmed Sâbir Parsâ (ö. 1090/1679), küçük kardeşi Mustafa'nın oğludur. Mustafa Efendi'nin askeriyeden ayrıldığı nakledilir¹³².

İst. 1976, Sayı: 4-5, s. 6, 35; A. Süheyl Ünver, "Beşiktaş-Çırağan Mevlevîhânei Hakkında", *Mevlâna ve Yaşama Sevinci*, Haz. Feyzi Halıcı, Konya 1978, s. 166-168.

¹²⁷ Esrâr Dede, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Sâkib Dede, *a.g.e.*, II, 28; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, vr. 76a; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 9; M. Naci, *a.g.e.*, aynı yer; Vassâf, *a.g.e.*, V, 177; S. Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, s. 260.

¹²⁸ Bkz. Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa No: 619, 14a-20b vr.

¹²⁹ Bkz. Necip Fazıl Duru, "Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytini Şerhi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, Yıl: 4, Sayı: 11, ss. 150-175.

¹³⁰ Bkz. Sâkib Dede, *a.g.e.*, II, 30; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 199; S. Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, s. 1176; Tanriokur, *a.g.m.*, aynı yer.

¹³¹ Bkz. *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII, 175, 178.

¹³² Sâkib Mustafa, *a.g.e.*, II, 26; Şeyhî, *a.g.e.*, s. 467; Nail Tuman, *a.g.e.*, II, 527; N. Fazıl Duru, *a.g.m.*, s. 152.

İkinci postnişîn Sâbir Parsâ Muhammed Dede (ö. 1090/1679), Ağazâde Mehmed Dede'nin kardeşinin oğlu olup, Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini babası Mustafa Efendi'den tamamlayan Parsâ Muhammed, sonra ilmiyye mesleğine sülûk ederek dinî ilimlerde yetkinliğe ulaşmıştır. Parsâ, bununla da yetinmeyerek tasavvuf ilmine meyletmiş, bu yolda amcası Ağazâde Mehmed Dede'ye intisâb ederek icâzet almıştır. 1063/1653 târihinde onun vefâtı üzerine yerine mevlevîhâne postnişînliğe geçmiştir¹³³.

1076/1666 tarihinde hankâh-ı mevleviyyede tarîkat âyini yasaklanınca, Şeyhülislâm Minkârizâde Yahyâ Efendi, Parsâ Muhammed'in tadrîs yoluna girmesini istemiş ve bu nedenle de Gelibolu'da bulunan Dâği Mehmed Efendi Medresesi müderrisliğine tayin etmiştir. Yine aynı senenin Cemaziyelevvelinde Murteza Efendi yerine Edirne'de emînlikle, 1078 Receb'inde (Ocak 1668) Nâci İbrahim Efendi yerine Câmi-i Atik Medresesi müderrisliğiyle tekrîm olunmuştur. Sonra Filibe'ye kadı tayin edilmiş ve buradan azlolunarak 1090/1679'da vefât etmekle Yazıcızâde Mehmed Efendi civârına defnedilmiştir¹³⁴.

İnce anlayış ve hoşsohbet bir yapıya sahip olan, XVII. asırda yaygınlaşan Hint uslûbu ve hikemî uslûbda şiirler yazan ve şiirlerinde "Sâbir" mahlasını kullanan Parsâ Muhammed Dede'nin Mürettep *Dîvân*'ı¹³⁵, *İsaguci Şerhi*¹³⁶, *Gül ve Nevrûz*¹³⁷ adlı eserleri vardır.

Bir gazelinden:

*Bezm-i meyin safâları hep hatırımdadır
Ol bezmin âşînâları hep hatırımdadır*

*Bir kâfile ile emrah idim bir zaman henüz
Hengâme-i derâları hep hatırımdadır*

*Mest-i sadâyı bülbül-i bağ-ı elest idim
Ol bülbülün nevâları hep hatırımdadır*

¹³³ Bursalı, *OM*, I, 48; A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 87.

¹³⁴ A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 88. Bursalı M. Tahir, bugün Askeri Hastane'nin bulunduğu Mevlevî Dergâhı'nın yanındaki mezarlığa defnedildiğini kaydetmektedir. Bkz. Bursalı, *OM*, aynı yer.

¹³⁵ Bkz. Parsâ Muhammed, *Dîvân*, Nuriösmaniye Ktp., No: 4959, 1 c., 60-61 vr.; A.mlf., *Dîvân*, Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitapları No. 969, 56 vr. *Dîvân* yeni harflerle de neşredilmiştir. Bkz. Kazım Yoldaş, *Sâbir Pârsâ Divanı*, Kitabevi Yay., İst. 2005, 316 s.

¹³⁶ Melek Ahmed Paşa'nın *Tasavvurat*'ının şerhidir.

¹³⁷ Molla Celal'in Farsça eserinin Türkçe'ye nazmen çevirisi olup, ancak Parsâ Muhammed bunu tamamlamadan vefât etmiştir. A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer.

*Beyhûde ey tabib geri verme tab'ına
Derdinin devâları hep hatırımdadır*

*Mümkün müdür raksi ferâmûş eylemek
Sâbir'le mâcerâları hep hatırımdadır¹³⁸*

Parsâ Muhammed'in, 1147/1734'de İstanbul'da vefât ederek Edirnekapı dışındaki Emir Buhâri Dergâhu avlusuna gömülen oğlu Hattat Abdülbâki Efendi de faziletli bir zât olup, Kâşânî'nin *Bedâyî'*ine hâşiyesi ve bazı risâleleri vardır¹³⁹.

Azmî Hüseyin Dede (ö. 1311/1893), Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi İzzet Efendi merhûmun oğlu ve Galata Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Celâleddin Dede'nin¹⁴⁰ de babasıdır. 1231/1815 senesinde Gelibolu'da dünyaya gelen Azmî Dede, 1240/1824 senesinde babasının vefâtı üzerine dokuz yaşında iken mezkûr dergâhın meşîhatı uhdesine tevcih kılınmıştır. Kırk bir seneye yakın bu dergâhın postunda oturmuş ve 1285/1868'de Hicaz'a gitmiş, daha sonra Mısır'a dönmüş ve 1287/1870 tarihinde Kahire Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiştir¹⁴¹.

1311/1893 yılına kadar Kahire Mevlevîhânesi'nde yirmi üç sene görev yapan Azmî Dede, rahatsızlığı sebebiyle hava değişimi için Rodos'a girmiş, daha sonra Beyrut'a geçmiş ve o sene orda vefât etmiştir¹⁴². Azmî Dede'nin *Râfi' eş-Şikâk*¹⁴³, *Dâfi' en-Nifâk*¹⁴⁴, *Mühimmetü'l-Beyân*¹⁴⁵, *Temyüzü'l-Emreyn*¹⁴⁶, *Temdîdü'l-Hayât*¹⁴⁷, *Risâle-i Tatbîk*¹⁴⁸, *İşrâbü'l-Merâm*¹⁴⁹, *Mir'âtü'l-Hakâyık*¹⁵⁰, *Lâzimu'l-*

¹³⁸ A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer.

¹³⁹ A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 95; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer.

¹⁴⁰ A. Celâleddin Dede, 1270/1853'te Gelibolu'da doğmuş ve 1287/1870 tarihine kadar babasının yanında bulunmuş ve babasının Kahire Mevlevîhânesi'ne tayini ile birlikte buraya gitmiştir.

¹⁴¹ S. Nüzhet Ergun, *Türk Müsikisi Antolojisi*, İst. 1943, II, 498; Küçük, *a.g.e.*, s. 227; H. Mahmut Yücer, *a.g.e.*, s. 445.

¹⁴² Oğlu Celâleddin Dede vefâtına, "*Çekti bir hâtif böyle nidâ. 1311*" cümlesini târih düşmüştür. Bkz. *KMMA*, Dosya No: 65/6; Vassâf, *a.g.e.*, V, 237-239; Ergun, *a.g.e.*, II, 498, 664-666; Reşat Ekrem Koçu, "Ahmed Celâleddin Dede", *İslâm Ansiklopedisi* (İA), İst. 1958, I, 334-335; Abdullah Uçman, "Ahmed Celâleddin Dede", *DİA*, İst. 1992, I, 53.

¹⁴³ Bu eserini *Hüsniye* adlı kitapta yazılanları reddetmek amacıyla kalem almıştır. Hilâfet meselesinden bahsettiği Türkçe risâlesinde, gerek Hz. Ali'nin gerekse Hz. Hüseyin'in hilâfet konusunda yanıldıklarını, Fedek hurmalığı mevzuunda ise Hz. Ebubekir ve Ömer tarafından yapılan uygulamaların doğru olduğunu savunur. Bkz. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 240.

¹⁴⁴ Bu risâlesini de mezhepleri telif maksadıyla yazmıştır.

¹⁴⁵ Bu risâlesini ise Farmasonluğun ve Bektâşiliğin zararlarından bahsetmek amacıyla kaleme almıştır.

¹⁴⁶ "*Ye'âallahu ma yeşâ ve yehkumu mâ yurîd*" ayetindeki meşîyyet ve irâdenin temyizine dairdir.

¹⁴⁷ "*es-Sadakatü türeddidü'l-belâ ve tezdîdü'l-ömr*" hadisini açıklamaktadır.

¹⁴⁸ İnsaniyyet ve hayvaniyyetin tatbikine dairdir.

¹⁴⁹ İsbât-ı vâcible vücûd-ı melâike ve kütüb-i enbiyânın lüzumuna dairdir.

*Beyân*¹⁵¹, *Miftâhu'l-Kulûb*¹⁵², *Nuhbetü'l-Âdâb*¹⁵³, *Beyânü'l-Mekâsîd*¹⁵⁴, *Mîzanu'l-Edyân*¹⁵⁵, *Tatbîk*¹⁵⁶ ve *Dîvân* gibi çeşitli eserleri bulunmaktadır¹⁵⁷.

Azmî Dede devrinin âlim şahsiyetlerinden olup, Farsça ilimlerde bir miktar behresi olması hasebiyle bazı dervişlere *Mesnevî*'nin müşküllerinin talim ve tef-hîmi hususunda çaba göstermiştir. Ayrıca bazı şiirler ve eserler kaleme almış, gençliğinde ney üflemiştir. Mûsikî bilgisini ise, her yıl İstanbul'a geldikçe Hammamîzâde İsmail Dede Efendi'den meşk etmiştir. İsmail Dede de birkaç defa Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecîd ile birlikte Gelibolu'ya giderek hankâhda misafir olmuştur. Azmî Dede devrinin en güzel naat ve âyin okuyan-larındandır. Gerek Gelibolu gerekse Mısır'da birçok talebe yetiştirmiştir¹⁵⁸.

Şu gazel onundur:

Nukûş-ı reng-i rûdan sâni bir nûr göstermiş
Taayyün-i mazharında sanma aynı dûr göstermiş

Tecellî-i ayânu rûnümâdır cem'-i vahdette
Kelîme-i zât-ı mutlak gûyiyâ kim tûr göstermiş

Seni pûşide-i cân eylemiş çün hâne-i zenbûr
Ne sırdır sun'-ı Hak ol hâneyi mestûr göstermiş

Merâyâ-yı ayâna mün'akis ol mâh rû ammâ
*Uyûn-ı kic nigâha bir şeb-i deycûr göstermiş*¹⁵⁹

Azmî Dede'nin Kahire Mevlevîhânesi postnişinliğine tayin olunması üzeri-ne Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhliğine 1285/1868'de kardeşi Ali İzzet Dede'nin oğlu Mehmed Hüsâmeddin Dede (ö. 1302/1885) tevcih olunmuştur. Hüsâmeddin Dede 1233/1818 yılında dünyaya gelmiş olup, on yedi sene post-nişinlik yaptıktan sonra 1302/1885'te vefât etmiştir. Kendisinden sonra ise yeri-ne oğlu Mustafa Dâniş Dede şeyh olmuştur. 1261/1845 senesinde dünyaya ge-

¹⁵⁰ Hakâyık ve tasavvufa dairdir.

¹⁵¹ Fırka-i dâlle'den bazılarına karşı reddiyedir.

¹⁵² Mevleviyye sülûkuna dairdir.

¹⁵³ Mevleviyye erkânına dairdir.

¹⁵⁴ Seyr u sülûka dairdir.

¹⁵⁵ Hristiyanlar ile bahse girişme konusunu açıklamaktadır.

¹⁵⁶ Hikmetle kelâmın bir araya getirilip cem edilmesine dairdir.

¹⁵⁷ Bkz. Bursalı, *OM*, I, 135-136; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 240-242.

¹⁵⁸ Bkz. S. Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, II, 498, 640-644.

¹⁵⁹ Bkz. Bursalı, *OM*, I, 135.

len Mustafa Dâniş Dede¹⁶⁰, on bir yıl şeyhlik vazifesi yapmış ve 1313/1896'da dâr-ı bekâya irtihâl etmiştir¹⁶¹.

Mustafa Dâniş'in vefâtı üzerine tekkenin idâresi bilhassa XIX. asırda geçerli olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin ifadesiyle "*ber müceb-i nizâm*", oğlu Burhâneddin Efendi'ye intikâl etmesi gerekirken, şeyhlik postuna zamanın Mevlevîlerinden birçok tâlib ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Tâhirü'l-Mevlevî'nin, "*Mevlevî sûret, Bektâşî sûret*" diye tarif ettiği Azmî Dede'nin oğlu Ahmed Celâleddin Dede'dir. Ahmed Celâleddin Dede Gelibolu Mevlevîhânesi'ne şeyh olabilmek için birçok yola başvurmuş ise de bunda başarılı olamamış ve "*bir çok mükkâtebe ve mücâvebeden sonra Nâfia Nâzırı Mahmud Celâleddin Paşa ve Dâhiliye Nâzırı Memduh Paşa'nın ve Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Bey'in iltizamlarıyla*" Mekteb-i Sutânî'den terk ve yirmi yaşında olan Burhâneddin Efendi Gelibolu Mevlevîhânesi'nde babasının postuna geçmiştir. Meşihatnâmesi Manisa Mevlevîhânesi ser-tabbâhı Konyalı Hüseyin Dede Efendi tarafından götürülmüş ve okunmuştur¹⁶².

Burhâneddin Dede, tekkeler kapatılıncaya kadar Gelibolu Mevlevîhânesi'nde postnişinlik yapmış, Mevlevî taburuna katılmış ve 10 Ağustos 1954 yılında bekâ yurduna göç etmiştir. Kabri, İstanbul Ortaköy'dedir¹⁶³.

Burhâneddin Dede, Gelibolu Mevlevîhânesi ile ilgili olarak Konya Mevlânâ Dergâhı'na gönderdiği tarihi malûmatta, tekkede görev yapanları, dervişleri ve görevlilerin aldıkları maaşları bildirmiştir¹⁶⁴. Burhâneddin Dede ayrıca, dergâhta bulunan dervişlerin ve çilekeşlerin isimlerini de detaylı olarak vermiştir¹⁶⁵.

¹⁶⁰ Anlatıldığına göre, Mustafa Daniş Dede 23 Ağustos 1894 günü yaptıracağı güreşe Koca Yusuf, Kurtdereli, Adalı Halil ve Katrancı gibi ünlü baş pehlivanları çağırmıştır. Baş güreşinde Koca Yusuf, Kurtdereli'yi ezmeden kucaklayıp ayaklarını yerden keserek yenmiş, ödülünün iki beşbirliğini de Kurtdereli Mehmet Pehlivan'a vermiştir. Ağabey nasihatleriyle de Kurtdereli'yi himayesine almıştır. Nitekim, yakın civardaki ikinci büyük güreşe bilerek gitmemiş ve meydana Kurtdereli'ye bırakmıştır. Kurtdereli de ödül olarak konan tüylü deveyi kazanmıştır.

¹⁶¹ *KMMA*, Dosya No: 65/5/1; Ergun, *a.g.e.*, II, 493; Tanrıkokur, *a.g.m.*, s. 6; Küçük, *a.g.e.*, s. 227.

¹⁶² Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun), *Çilehâne Mektupları*, Haz. Cemal Kurnaz-Gülgün Erişen, Ank. 1995, s. 81.

¹⁶³ Veled Çelebi (İzbudak), *Konya Vilâyetinin Ahvâl-i Umûmiyye-i Tarihiyyesi*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayı No: 1159, s. 822; A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1964, s. 34.

¹⁶⁴ Buna göre Mevlevîhâne'de görev yapan dedeler ve aldıkları maaşlar şöyledir: Ali Rıza Dede (ö. 8 Ramazan 1298); Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, ser-tabbah görevinde bulunmakta ve aylık 109 kuruş maaş almaktadır. Ârif Efendi; Girit şeyhinin oğlu olup, çile çıkarmamıştır, dergâhta mesnevîhânlık görevini ifa etmekte ve aylık 72 kuruş maaş almaktadır. Osman Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, türbedâr olarak görev yapmakta ve aylık 54 kuruş maaş almaktadır. Hacı İbrahim Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, neyzenbaşı olarak görev yapmakta ve aylık 120 kuruş maaş almaktadır. İsmail Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, neyzenbaşı muavini olarak görev yap-

Diğer tüm Mevlevî âsitânelerinde olduğu gibi Gelibolu Mevlevîhânesi de zaman zaman tamirata tabi tutulmuş, çoğu zaman bu tamiratlar, bizzat devletin ileri gelenleri tarafından yaptırılmıştır. Nitekim Sultan II. Mustafa döneminde Lapseki'deki Bayramdere mezraasının hasılatı bu Mevlevîhâne'ye tahsis edilmiş¹⁶⁶, III. Mustafa zamanında 1766'daki depremden büyük hasar gören yapılar 5833.5 kuruş harcanarak onarılmıştır (1767). Bu tamirata ait keşif raporundan¹⁶⁷ külliye'nin o zamanlar küfenk taşından minareli, kiremit örtülü ve bakır alemlî, iki katlı bir semâhânesinin bulunduğu; semâ meydanı döşemesiyle mahfel, merdiven ve kürsünün ahşaptan yapıldığı; üst katın giriş kapısının saçaklı ve duvarların nakışlı olduğu; semahanenin bir yanında kadın mahfeli, dîvân-hâne, ocaklı köşk, diğer yanında cephesi abdest musluklu, altı derviş hücreleriyle şeyhe mahsus sofalı iki oda, kütüphâne ve dîvân-hânenin yer aldığı öğrenilmektedir¹⁶⁸.

Mevlevîhâne, III. Selim dönemine rastlayan 1805 yılında 8974 kuruş harcanarak Kalyoncuzâde Mustafa Efendi tarafından tekrar tamir ettirilmiş ve buraya II. Mahmud Lapseki'ye bağlı Güreci karyesi, Abdülmecîd de Çamhas ve Çeltikçi tumarlarını vermişlerdir¹⁶⁹. Daha sonra Abdülmecîd, 47.430 kuruş harcama ile harap binaları genişleterek yeniden inşâ ettirmiş ve avlunun doğu taçkapısı üzerine 1256/1840 tarihini taşıyan güneş ışıklı-tuğralı Azmî imzalı kitâbeyi koydurmuştur¹⁷⁰. 1266-1267/1850-1851'de¹⁷¹ 95.390 kuruş sarfıyla yeniden tamir ve tadil edilmiş ve bu faaliyetin kitâbesi de batıdaki taçkapının ön cephesine yerleştirilmiştir¹⁷².

makta ve 100 kuruş maaş almaktadır. Hâfız İsmail Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, Kudumzenbaşı ve Duâhân olarak görev yapmakta ve 100 kuruş maaş almaktadır. Hâfız Süleyman Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, naathân olarak vazife yapmakta ve 72 kuruş maaş almaktadır. Bkz. *KMMA*, Dosya No: 65/5/2; Küçük, *a.g.e.*, s. 228.

¹⁶⁵ Bkz. *KMMA*, Dosya No: 65/5/3.

¹⁶⁶ Bkz. *BOA*, İ.MVL., Dosya No: 298.

¹⁶⁷ Bkz. *BOA*, MD, No: 3160, s. 618-619.

¹⁶⁸ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 248; Tanriokur, *a.g.m.*, s. 6-7. Söz konusu kütüphânedeki bulunan kitapların 1327/1911 tarihinde gönderilen bir listesi, bugün *KMMA*'de bulunmaktadır. Bkz. *KMMA*, Dosya No: 65/8.

¹⁶⁹ Bkz. *BOA*, İD, 40348, (17 M 1265/1849); *BOA*, İ. MVL., (17 M 1265/1849) Dosya No: 130; *BOA*, İ. MVL., Dosya No: 298.

¹⁷⁰ Kitâbede, "İki müradan çıkıp Azmî birer târih-i tâm/İtsün erbâb-ı hüner hisâb-ı sâl ü mâh/Yapdırup Abdülmecîd Han sâlikâne cây-gâh/Ehl-i vecde oldu bir cây-ı safâ bu hânigâh 1256/1840" mürası târih düşülmüştür. Bkz. İsmail Yakıt, "Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, s. 34; Tanriokur, *a.g.m.*, s. 7.

¹⁷¹ Bkz. *BOA*, İ. MVL., Dosya No: 171; *BOA*, İ. MVL., Dosya No: 206.

¹⁷² Bu kitâbede ise, "Oldu nev tamir ile âdâb cây-ı pür-safâ/Yapdı Şeh Abdülmecîd Hakk'a becâ irfân sezâ 1266-1267/1850-51". Bkz. Yakıt, *a.g.m.*, s. 35; Tanriokur, *a.g.m.*, aynı yer.

Sultan Abdülaziz zamanında dergâh şeyhi Hüseyin Azmî Dede'nin kardeşi Hüsâmeddin Dede'nin oğlu Mustafa Dâniş Dede'ye maaş bağlanmıştır ki, bu durum dergâha gösterilen ilgi açısından dikkat çekicidir¹⁷³.

Sultan II. Abdülhamid tarafından 15 Rebiulevvel 1318/12 Temmuz 1900 yıllarında semâhâne-türbe binasının yenilendiği, türbenin ve semâhânenin kapılarındaki kitâbelerden anlaşılmaktadır. Batıdaki avlu taçkapısının arka cephesinde bulunan kitâbeden de Mevlevîhâne'yi "*Ka'betü'l-Uşşâk-ı Sâni*" (İkinci Mevlânâ Dergâhı) hâline getiren son büyük onarımın 1908'de tamamlandığı öğrenilmektedir¹⁷⁴.

Tanzimat-ı Hayriyye münasebetiyle ise, Mevlevîhâne'de bulunan şeyh ve dervişlere otuzar kuruş maaş bağlanmış, 1265/1849'dan itibaren de, derviş ve fakirlerin yemek masraflarına harcanmak kaydıyla mukataa ve tımar bedelinin tahsis edilen 13.620 kuruşla haftada iki akşam bütün Gelibolu fakirlerine yemek verilmiştir. Ayrıca 1911'de burada on altı hücrenişin derviş ile beş matbahnişin (çilekeş can) ikâmet ediyor, görevli kadrosu sertabbah, mesnevihan, türbedar, neyzenbaşı ile muavini, kudümzenbaşı, duahan, na'than, kazancı dede ve serhücrenişinden oluşuyordu¹⁷⁵.

I. Dünya Savaşı sırasında Mevlevîhâne'nin son şeyhi Burhâneddin Dede, yedi dervişleriyle birlikte IV. Ordu emrindeki Mevlevî alayına katılıp üç yıl Şam'da kalmıştır. Millî Mücadele döneminde ise, Burhâneddin Dede'nin tutumu biraz farklı olmuştur. Şöyle ki, Nuri Köstüklü'nün BOA'ndeki bir vesikaya¹⁷⁶ dayanarak verdiği bilgiye göre, Fransızların Gelibolu eski konsolusu ile Gelibolu Mevlevî Şeyhi Burhâneddin Dede arasında şahsî bir yakınlığın olduğu, işgal güçlerinin Kuvâ-yı Milliyye'ye yönelik yapacakları askerî hareketten Burhâneddin Dede'yi haberdâr ettikleri, üstelik bu haberi bir Ermeni vasıtasıyla gönderdikleri Şeyh'in Kuvâ-yı Milliye yanlısı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Burhâneddin Dede, Millî Mücadele ve Kuvâ-yı Milliye sürecinde, gerek bulunduğu bölge icabı, gerek Saray ve İstanbul yönetimine yakınlığı veya bağlılığı sebebiyle, gerekse bu mücadele aleyhine yapılan propagandaların tesiri altında kalmış olmalı¹⁷⁷.

¹⁷³ Bkz. BOA, İD, 40348, 24 R 1285/1868; Küçük, a.g.e., s. 229.

¹⁷⁴ A. Bâdi, a.g.e., III, 79; Tanrıokur, a.g.m., aynı yer.

¹⁷⁵ KMMA, Dosya No: 65/6; Küçük, a.g.e., s. 230.

¹⁷⁶ Bkz. BOA, DHEUM.AYŞ. 32-44.

¹⁷⁷ Bkz. Nuri Köstüklü, *Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler* (Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye), Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2005, s. 144-145.

Bu dönemde cephanelik olarak kullanılan semâhâne-türbe binasındaki sütunlar üzerinde izleri görülen kalın kelepçelerden ahşap kirişlere taşındığı anlaşılan asma kat halindeki mahfiller ve merdiveniyle zeminin döşeme tahtaları sökülmüş, sandukalar kaldırılıp türbe tabanı toprak haliyle bırakılarak semâhâne tabanı betonla kaplanmış, kuzeydeki semâhâne giriş kapısına beton briket örülmüş ve semâhânenin asma kat mahfillerine çıkan çifte kanatlı iki merdivenin arasındaki boşluklar gözetleme kulesi haline getirilmiştir. Eski resimlerde görülen ana binanın türbe girişi önündeki hâmuşânla (kabristan)¹⁷⁸ avlu taçkapılarının tuğralı üçgen alınlıkları ve çatıdaki Mevlevî sikkeli alem tahrip edildiğinden günümüze ulaşmamıştır¹⁷⁹.

Binalarından bugüne kalanlar, Hamzaköy'deki askeri bölge içinde ve deniz kenarına yakın alanda bulunan semâhâne-türbe binası ile taçkapıdan ibarettir. Geniş bir araziye ve kağir bir semâhâneye sahip olan Mevlevîhâne, bulunduğu stratejik ve müstahkem mevkiinden dolayı epey zaman askeri garnizon olarak kullanılmıştır. Yıkılan mescidle müstemilâtının yerine bir askeri hastahane ve ek hizmet binaları inşa edilmiş, askeri malzeme deposu olarak kullanılan semâhâne-türbe binasının 1980'den önce geçirdiği çatı ve cephe onarımı sırasında güney cephesi kesme taşla yeniden kaplanmış, batıdaki semâhâne alt ve üst mahfel kapıları pencereye dönüştürülmüş, pencerelere de petek revzen ve korkuluklar takılmıştır¹⁸⁰. 1994 yılında bina Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından satın alınarak çatısının onarımına başlanmış ve 17 Eylül 2005 tarihinde tamamlanarak resmen hizmete sunulmuştur.

3. Bektâşiyye

Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1270-71)'ye nisbet edilen ve XIII. asırda Anadolu topraklarında tesis edilen Bektâşîliğin, Gelibolu'daki faaliyetleri Rûmeli'nin fethinden öncesine dayanmaktadır. Bektâşî dervişleri gerek fetihden önce gerek-

¹⁷⁸ Bu mezarlık (hâmuşân), restorasyon çalışmaları tamamlanarak 2005 yılında hizmete sunulan Mevlevîhâne binasının doğu tarafında Askerî Hastane'nin olduğu yerde bulunuyordu. Mevlevîhâne'nin kurucusu Ağazâde Mehmed Dede ve ondan sonra gelen Mevlevî şeyhlerinin ve görevliler bu hazîreye defnedilmişlerdi. Ancak hastane ve diğer askeri birimler inşa edilirken ortadan kaldırılmıştır. Kaldırılan bu mezarlardan bazılarının taşları, bir sanat tarihi araştırmacısı tarafından bulunarak Mevlevîhâne'nin semâhâne kısmında sergilenmiştir. Sergilenen bu mezar taşlarının kitâbeleri tarafımızdan okunarak ilim dünyasının istifâdesine sunulmuştur ki, şöyledir: Şeyh Hüseyin Dede (Sene 1210/1796), Monla Hasan (Sene 1227/1812-13), Derviş Abdullâh (Sene 1202/1787-88), Mustafa Dede (Sene 1297/1879/80), Derviş Ahmed (Sene 1253/1838), Zekeriya Dede (Sene 2 Şevval 1350/10 Şubat 1932), Rahmetullah Efendi (Sene 1125/1713), Ali Ziya Dede (Sene 8 Ramazan 1298/8 Ağustos 1880), Derviş Muhammed Ali (Sene 1242/1827).

¹⁷⁹ Mevlevîhânein mimarî özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Tanriokur, a.g.m., s. 7-8.

¹⁸⁰ Tanriokur, a.g.m., s. 7.

se fetihten sonra kurmuş oldukları tekkelerle bölgenin Türkleşmesi ve İslâmlaşması yolunda yoğun çaba harcamışlardır. Fülül Baba Tekkesi, Ece Baba Tekkesi¹⁸¹, İlyas Baba Tekkesi, Kara Baba Tekkesi, Karataşlı Tekkesi, El Tutan Baba Tekkesi ve Çakmak Dede Tekkesi Gelibolu merkezde kurulmuş bu tür tekkelerdendir¹⁸².

Babalar Dergâhı Çanakkale’de ve Akbaş Baba Tekkesi ise, Çanakkale Eceabad’da olup, tekkede Orhan ve Murad Bey döneminin akıncılarından ve ahilerinden Akbaş Baba, Gazi Fâzıl Bey ve Ece Bay de yatmaktadırlar. Orhan Bey döneminde Rûmeli’nin alınmasında görev yapmışlardır. Tekkenin son postnişini Abdullah Baba’dır¹⁸³.

Bu Bektâşî tekkelerinden bir kısmı bakımsızlık nedeniyle yıkılırken, bir kısmı da 1826’da Bektâşîliğin yasaklanmasıyla diğer tarikatların hizmetine girmiştir.

4. Bayrâmiyye

Bayrâmiyye, Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430) tarafından tesis edilmiş olup, tarihi boyunca tarikatın âsitânesi ve pîrevi olan Ankara’daki merkez tekkeden neş’etmiş ve yaygınlaşmıştır¹⁸⁴.

XV. asırda Ankara dışında Beypazarı, Göynük, Edirne, Balıkesir, Bursa, Lârende, İskilip, Bolu ve Kütahya gibi şehirlerde faaliyetleri görülen Bayrâmîliğin¹⁸⁵, Gelibolu’da Ahmed-i Bîcân (ö. 870/1466’dan sonra) ve ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 855/1451) efendiler tarafından temsil edildiğini biliyoruz.

¹⁸¹ Ece Baba, Orhan ve Murad Bey döneminde yörenin alınmasına katılan fetih erlerindedir. Orhan Gazi, bu yörede gösterdiği başarılarından dolayı Yarımada’nın yukarı bölümünü kendisine vermiştir. Ece Bey’in ele geçirdiği bu yerleri imar ve iskan edip gelişmesine özen gösterdiği için Eceabat ilçesine, Ece Bey’in mamur ettiği yer anlamına gelen Eceabad adı verilmiştir. Bu yiğit kahraman Gâzi Alperen, Gelibolu’nun Karainebeyli Köyü’nde dik bir tepenin üzerinde alperen kumandanlarından Kara Nebi ile yan yana yatmaktadır. Mezarı 1991’de restore edilmiştir. Tuna, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁸² Bkz. Abdurrahim Dede, *Batı Trakya’da Bektaşilik ve Bektaşilik Hakkında Arşiv ve Kütüphanelerimizde Bulunan Yazma Eserler*, Hacı Bektaş Veli Turizm Derneği Yay., Ankara 1977, s. 49.

¹⁸³ F. W. Hasluck, *Bektâşîlik Tetkikleri*, Çev., Ragıp Hulusi (Özden), Haz. Mehmet Kanar, İst. 2003, s. 26.

¹⁸⁴ Bayrâmiyye hk. geniş bilgi için bkz. Vassâf, *a.g.e.*, II, 251-280; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (Yaşamı, Soyu, Vakfı), T. T. K. Yay., c. I-II, Ank. 1989; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayramı Velî*, T. D. V. Yay., Ank. 1991; Abdülbaki Gölpınarlı, “Bayrâmiyye”, *İA*, II, 423-426; Fuat Bayramoğlu-Nihat Azamat, “Bayrâmiyye”, *DİA*, V, 269-273; Ekrem Işın, “Bayrâmîlik”, *DBİA*, II, 104-107.

¹⁸⁵ Bkz. Fuat Bayramoğlu-Nihat Azamat, *a.g.m.*, s. 270-171.

Yazıcızâde Ahmed-i Bîcân Efendi, XV. asırda yetişen Türk âlim, mutasavvıf, mütercim ve nâsirlerindendir. “Yazıcızâde”, “Yazıcıoğlu” veya nadiren “İbnü'l-Kâtib” (Ahmed) dahi denilmekle birlikte “Bîcân” lakabıyla tanınmıştır. Babası âlim bir zât olan ve kâtiplik yapan Sâlih (Sâlihüddin?) Efendi, ağabeyi ise meşhur âlim Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'dir. Dedeleri, hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Süleyman adında bir zâttır. Doğum târihi belli olmayan Ahmed-i Bîcân Efendi'nin, babası ve ağabeyi, Malkara'dan veya ona bağlı Kadıköyü'nden gelip Gelibolu'ya yerleşmiştir¹⁸⁶. Bu sebeple onun Malkara ve Kadıköyü'nde dünyaya geldiğini söylemek mümkünse de *Envârü'l-Âşıkîn* adlı eserinde yer alan, “*Hak Teâlâ Hazretleri, miskîn Ahmed-i Bîcân'ı, deniz kenarında, gâziler şehrinde Gelibolu'da yarattı*”¹⁸⁷ ifâdesinden onun Gelibolu'da doğduğunu anlaşılmaktadır¹⁸⁸.

Babası Yazıcı Sâlih Efendi, bazı rivâyetlere göre, Ankara veya Bolu civârında devlet hizmetlerinde kâtiplik yapmıştır¹⁸⁹. 1408'de tamamladığı, Anadolu'da astroloji sâhasında ilk Türkçe manzûm eser olan beş bin beyte yakın *Şemsiyye'sini*¹⁹⁰ Ankara'da İskender b. Hacı Paşa'ya ithâf etmiştir¹⁹¹. Sonra Gelibolu'ya gelip yerleşmiş ve yine burada vefât etmiştir. Mezarı kesin olarak belli değilse de¹⁹², sözlü rivâyetlere göre Gelibolu'da, elli-altmış sene öncesine kadar türbe olan ve bugün Yazıcıoğlu Mescidi denilen binada bulunmaktadır¹⁹³.

Ahmed-i Bîcân küçük yaşta ilim tahsiline başlamış, devrin ilimlerini tahsil etmiş, Arapça ve Farsça'yı çok güzel öğrenmiştir. Kendi ifadesiyle de sabit olduğu vechile mezhepçe Hanefî, tarikat olarak da Bayrâmî'dir. Devrin “*mânâ sultânı*” telakkî edilen Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 839/1429)'nin Yazıcıoğlu

¹⁸⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *Ferâhu'r-Rûh*, Bulak 1252, II, 236; Bursalı, *OM*, I, 194; Vassâf, *a.g.e.*, II, 270.

¹⁸⁷ Bkz. Ahmed-i Bîcân, *Envârü'l-Âşıkîn*, İst. 1305, s. 403.

¹⁸⁸ Amil Çelebioğlu-Kemal Eraslan, “Ahmet Bican”, *İA*, I, 181; Amil Çelebioğlu, “Ahmet Bican”, *DİA*, II, 49; Mustafa Uzun, “Ahmed Bican”, *SGAD*, VII, 381.

¹⁸⁹ Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*'ında Yazıcı Sâlih'in, Ankara veya Rûm kasabalarından birinde doğduğunu ifade etmektedir. Bkz. Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*, Nuriösmaniye Ktp., No: 3409, V, 237.

¹⁹⁰ Yazıcı Sâlih ve Şemsiyye'si hk. bkz. Amil Çelebioğlu, “Yazıcı Salih ve Şemsiyyesi”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Erzurum 1976, s. 171-218.

¹⁹¹ Bursalı M. Tahir'in kaydettiğine göre, Sâlihüddin Efendi, âriflerden bir zât olup, *Seb'ül-Mesânî*, *Melheme*, *Ta'birnâme*, *Risâle fi't-Tib* gibi eserleri ve hat ilminde dahi behresi vardır. Geniş bilgi için bkz. Bursalı, *OM*, I, 194; III, 307-309.

¹⁹² Bursalı'ya göre, oğlunun kabri yakınında medfûndur. Bkz. Bursalı, *OM*, I, 194.

¹⁹³ Çelebioğlu, *a.g.m.*, II, 50.

Mehmed'i ve kardeşi Ahmed-i Bîcân'ı irşâdı, onun, Sultan II. Murad ile görüşmek için Edirne'ye seyahati dolayısıyla vuku bulmuştur¹⁹⁴.

Yazıcızâde Ahmed Efendi, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin huzûrunda mânevî ilimlerde yükseldikten sonra Bayramiye tarîkatına göre insanları terbiye etmeye başlamış, tarîkatın esaslarından olan riyâzet, sebebiyle devamlı oruç tutup çile çıkarması, aşk ve muhabbet çokluğundan yemeden içmeden kesildiği için "Bîcân" lakabını almıştır. Çilehânesi, ağabeyi Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin, Gelibolu'da namazgâh bölgesinde Hamzaköyü sahillerindeki büyük bir kaya kovuğuna oyulmuş, birbiri içinden geçilen iki küçük hücrenin üzerindeki bir hücreymiş ki bugün bu kısım mevcut değildir. Mezkûr eserinde geçen, "*Elhamdülillah ki Gelibolu'da nice kez kâfir ile cenk idüp gazalar idüp dururuz. Gâh kâfir bize geldi. Gâh biz kâfire varup dururuz*" sözlerinden Ahmed-i Bîcân veya iki kardeşin nefislerini ıslâh için yaptığı halvet, yalnızlık, çile ve riyâzetlerin yanında düşünme ile de gazâ ettikleri anlaşılmaktadır¹⁹⁵.

Ahmed-i Bîcân Efendi'nin vefât târihi kesin olarak belli değildir. Babasının *Şemsiyye'sini* yine aynı adla 870/1466 tarihinde nesre çevirdiğini doğru kabul edersek en erken mezkûr tarihte veya takip eden yıllarda vefât etmiş olmalıdır. 857/1453 veya 859/1455 olarak gösterilen tarihleri doğru kabul etmemek gerekir¹⁹⁶.

Evliyâ Çelebi'nin ihtiyatla naklettiği, Ahmed Bîcân'ın mezarının Sofya'da olduğu iddiası¹⁹⁷ veya yine Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Gelibolu'da, içinde iki lahit bulunan kapalı türbeyi¹⁹⁸ ona ait göstermesi¹⁹⁹ yanlıştır. Ayrıca kabrin biraz aşağısında İstanbul yolu kenarında, biri 807/1404 ve diğeri daha sonraki yıllara ait iki kitâbesi olan Yazıcıoğlu Çeşmesi bulunmaktadır. Bu çeşmenin ilk kitâbesi ve muhtemelen kurna taşı eski olup, diğer kısımları yakın zamanlarda yapılmıştır²⁰⁰.

¹⁹⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmed Rifat, *Lügat-i Tarihiyye ve Coğrafiyye*, İst. 1300, VII, 191-192; Vassâf, *a.g.e.*, II, 270; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî Yaşamı-Soyu-Vakfı*, T.T.K. Yay., Ank. 1989, I, 30.

¹⁹⁵ Amil Çelebioğlu, *Muhammediyye*, M. E. B. Yay., İst. 1975, IV, 820.

¹⁹⁶ Çelebioğlu, *a.g.m.*, II, 50.

¹⁹⁷ Bkz. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, VIII, 177-178.

¹⁹⁸ Üzerinde herhangi bir kitâbe bulunmayan, taş ve tuğladan muntazam bir işçilikle binâ edilen türbe, kare planlı olup, üstü sekizgen sağır kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Bkz. Semavi Eyice, "Ahmed Bican Türbesi", *DİA*, II, 52.

¹⁹⁹ Bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi*, İst. 1972, II, 493 vd.

²⁰⁰ Çelebioğlu, *a.g.m.*, II, 50.

Ahmed-i Bîcân birçok eser yazmıştır. Eserlerinde son derece sade bir dil ve anlaşılması kolay ve akıcı bir üslûb kullanmış olup, genellikle babasının ve ağabeyinin yazdıkları Arapça eserleri Türkçe'ye tercüme ve şerh etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Envârül-Âşîkîn*²⁰¹, *Dürr-i Mekkûn*²⁰², *Acâibü'l-Mahlûkât*²⁰³, *Kitâbü'l-Müntehâ ale'l-Fusûs*²⁰⁴, *Şemsiyye*²⁰⁵ ve *Cevâhîrnâme*²⁰⁶.

Yazıcızâde Mehmed Efendi (ö. 855/1451)'ye gelince, o da Ahmed-i Bîcân gibi şahsiyeti ve eserleriyle Anadolu'yu, onun güzel insanını, müslümanını aydınlatan, eğiten, âlim, ârif mutasavvıf ve şâirlerdendir. Doğum yeri ve tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. Yalnız aslen Gelibolulu değildir ve bazı müelliflerin de sandığı gibi orada doğmamıştır²⁰⁷. Gelibolu'da yetişmiş ve tahsilini yine

²⁰¹ Türk-İslâm dünyasında şöhreti günümüze kadar devam eden en önemli ve en hacimli eseridir. Ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed'in *Meğâribü'z-Zamân li-Ğurûbi'l-Eşyâ fi'l-Ayn ve'l-Iyân* adlı Arapça eserinin Türkçe serbest tercümesidir. *Envârü'l-Âşîkîn*, ana hatlarıyla beş bölümden teşekkül etmekte olup, şu konulara yer verilmiştir: Varlıkların tertib ve nizâmı, Âdem aleyhisselâmun yaratılışı, peygamberler ve kıssaları, ilâhî kitaplar, dünyâ ile ilgili faziletler, kıyâmet âlâmetleri, Kur'ân-ı Kerîm, mahşer, sırat, Cennet, Cehennem, melekler, hûrîler, gılmanlar, cennetliklerin makâmı ve Cennet nûmetleri. Gelibolu'da yazılan ve 850/1446 senesinde başlanıp, Muharrem 855/Şubat 1451 senesinde tamamlanan eserin çeşitli yazma nüshaları olduğu gibi, pek çok baskısı da yapılmıştır. Eser ayrıca batı dillerine en erken tercüme edilip basılmış ilk Türkçe eser hüviyetindedir. 1052/1642'de Macarca'ya çevrilmiş, Kosica şehrinde basılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Çelebioğlu, a.g.m., aynı yer; Uzun, a.g.m., VII, 382; a.mlf., "Envârü'l-Âşîkîn", *DİA*, XI, 258-250.

²⁰² Ahmed-i Bîcân, insanların Allah'ın kudretini ve azametini bilmeleri için ve onlara bunu anlatmak gâyesi ile yazdığı bu sekiz bölümden oluşan eserinde, gökler, Arş, Kürsî, Cehennem, ay, yıldızlar, güneş, yeryüzü, ilim, hendese (geometri), iklimler, dağlar, denizler, şehirler, mescidler, Süleymân (a. s)'ın tahtı ve saltanatı, Belkıs'ın saltanatı ve ömürleri, helâke uğrayan beldeler, otlar, yemişler, sûretler ve kıyâmet âlâmetleri gibi konulara değinmektedir. Çelebioğlu, a.g.m., aynı yer; Uzun, a.g.m., aynı yer.

²⁰³ Zekeriyâ Kazvî'nin coğrafya, kozmoğrafya ve biyolojiye dair *Acâib-ül-Mahlûkât* adlı eserini ana kaynak tutarak hazırlanan bu eserde, ay, yıldızlar, göklerdeki melekler, Azrâil (a.s), günler, aylar, rüzgârlar, denizler, deniz canavarları ve denizdeki mahlûkât, çeşmeler, mâdenler, nebatlar, insan âzâları, cinler, yiyecekler, kuşlar, haşerât gibi daha pek çok şeyden bahsetmektedir. Uzun, a.g.m., VII, 383.

²⁰⁴ Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs-ül-Hikem* adlı eserine ağabeyi Yazıcızâde Mehmed'in yaptığı Arapça şerhin Türkçe tercümesidir. Otuz bölümden müteşekkil bu eserde, peygamberlerin makâmı, kıssalar, mi'râc, gazâ etmek, Muhammed (s. a. s) gazâları, şehîdlerin namazının kılnışı, kıyâmet âlâmetleri, Cennet, Cehennem, nebîler, velîler, güneşe göre vakit bulmak, haf-tanın günleri, çeşitli sûrelerin tefsiri, Peygamberimizin vefâtı, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in vefâtı, Peygamberimizin mübarek zevceleri gibi konular yer almıştır. Çelebioğlu, a.g.m., II, 50-51; Uzun, a.g.m., aynı yer.

²⁰⁵ *Melhâme* veya *Bostânü'l-Hakâyık* olarak da anılan bu eser, Ahmed-i Bîcân'ın babası Sâlih Efendi'nin aynı adı taşıyan eserinin nesre çevrilmiş şeklidir. Astronomi, astroloji ve meteoroloji ile ilgili bir eserdir. Çelebioğlu, a.g.m., II, 51; Uzun, a.g.m., aynı yer.

²⁰⁶ Ahmed-i Bîcân'ın bilinen tek manzûm eseridir. Kırk beyitlik mesnevî tarzında yazılan eserde, yakut, elmas, zümrüt, fîrûze, akîk gibi mücevherlerin daha çok tıbbî hususiyetleri ve etkileri, bazı hastalıkların tedavisinde kullanılışları hakkında bilgiler verilir. Çelebioğlu, a.g.m., aynı yer; Uzun, a.g.m., aynı yer.

²⁰⁷ Ali Âlî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*, Nuriyemaniye Ktp., No: 2293, vr. 497b.

burada tamamlamıştır²⁰⁸. Bizzat kendisi eserlerinde, “Muhammed bin Salih el-Kâtib el-muvattın bi-dâri’l-i cihâd ahseni’l-bilâd Gelibolu”²⁰⁹ demekle Gelibolu’yu vatan edinip oraya sonradan yerleştiklerini ifade etmiş olur.

*Hem üstâdım benim Zeyne’l-Arab’dı
Kim içi dışı ilim ile edebdi*

*Çü himmet etti erdim ona ön ben
Erişdim Haydar-ı Hâfî’ye son ben*

*Ara yerde çok etdim istifâde
Hem ön, son kim ki etdiyse ifâde*

beyitlerinden Haydar-ı Hâfî ve Zeyne’l Arab gibi meşhûr âlimlerden öğrendiklerinin dışında pek çok eser okuyarak kendisini yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Arapça ve Farsça’yı iyi öğrenip, tefsîr, hadîs, kelâm, fıkıh ilimlerinde de kendisini yetiştiren Yazıcızâde Mehmed, böylece şerîat ilimlerini elde etmiş, tasavvufa yönelmeye başlamıştır. Ancak o kapının ne zaman, kimin eliyle açılacak, henüz belli değildir²¹⁰.

Hacı Bayrâm-ı Velî, Ankara’da Edirne’ye giderken Gelibolu’dan geçmiş, Yazıcızâde kardeşlere bu yolun kapılarını açmıştır. Hacı Bayrâm Gelibolu’ya uğradıklarında onları huzuruna dâvet etmiş, yüzlerinde istidât işâretlerini görünce onlara himmet etmiştir²¹¹.

Yazıcızâde Mehmed Efendi, bir şiirinde intisâbını ve şeyhini şöyle anlatır:

*Bu râz ile râz içindeyken ben
Bu nâz ile niyâz içindeyken ben*

*Görürem halde sultânu’l-meşâyih
Görürem vakitte bürhânu’l-meşâyih*

*Cihânın kutb u mâh-ı Hâcî Bayram
Cihânın şeyhi şâh-ı Hâcî Bayram*

²⁰⁸ Amil Çelebioğlu-Kemal Eraslan, “Yazıcıoğlu”, *İA*, XIII, 366; Mustafa Uzun, “Yazıcıoğlu Mehmed”, *SGAD*, VII, 384; *Büyük Türk Klasikleri*, İst. 1985, II, 153; Ahmet Tuna, *a.g.e.*, s. 43-44.

²⁰⁹ Bkz. Yazıcıoğlu Mehmed, *Meğâribu’z-Zaman*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya No: 2081, vr. 3a.

²¹⁰ Uzun, *a.g.m.*, aynı yer.

²¹¹ Bkz. Sarı Abdullah Efendi, *Semerâti’l-Fuâd fi’l-Mebde ve’l-Meâd*, İst. 1238, s. 233-238; *Târih-i Edirne, Hikâyet-i Beşir Çelebi*, İst. 1960, s. 7; Fuat Bayramoğlu, *a.g.e.*, I, 30; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 64.

Gözüktü sır ile şol müjdegânî
Ki verdi Hak sana şol zindegânî

Sözünden feth ola şehri-tarîkat
Sözünde hatm ola bahr-ı hakikat²¹²

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin irşâdıyla önünde yeni ufuklar açılan Yazıcızâde Mehmed Efendi, "Selâmullah erişsin size yâ Şeyh/Tükenmez himmet eylen bize yâ Şeyh" beytinde ifade ettiği gibi çeşitli himmetlere nâil olmuştur. Bunlardan en önemlisi, *Muhammediyye* adlı Türkçe manzûm eserini kaleme almasıdır. Zira bu eser, onun şöhretini, tesirini göstermesi kadar şeyhinden aldığı himmetlerin göstergesi olması açısından da önemlidir. Esas itibarıyla her bölümü bir vakit namaza işâret olarak beş bölümden meydana *Meğâribü'z-Zaman* adlı Arapça eserin, Türkçe nazma çekilmiş olmasıyla beraber onun şâirlik, nasihatçılık yönünü göstermesi bakımından da önemlidir. Eserde, kâinâtın yaratılışı, peygamberler ve hayat hikâyeleri, melekler, kıyâmet ve makâm-ı a'lâ'da Hakk'ın sözlerine dair konular işlenir²¹³. Ufak tefek bazı farklılıklarla *Meğârib*²¹⁴, *Muhammediyye* ve *Envârü'l-Âşıkîn* aynı eserin nüshaları gibidir²¹⁵.

Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin *Meğâribü'z-Zaman* başka bir Arapça eseri vardır ki o da, *Şerhu'l-Fusûsi'l-Hikem*²¹⁶dir. Hacmi daha küçük olup, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs*'unun muhtasar bir şerhidir. Ahmed-i Bîcân, ağabeyinin bu eserini *Müntehâ* adıyla 870/1465 senesinde Türkçe'ye çevirmiştir. *Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha* adlı bir eseri daha olduğu nakledilmektedir²¹⁷.

Burada yeri gelmişken hemen ifade edelim ki, Yazıcızâde Mehmed Efendi asıl çile çekerek yazdığı *Muhammediyye*'si ile şöhret bulmuştur. *Muhammediyye*, asırlardır Anadolu'da, Kırım'da, Kazan'da, Başkurt Türkleri arasında okunmuş ve elden düşmemiştir²¹⁸. Anadolu'da her evde bir *Muhammediyye* nüshası var-

²¹² Bkz. Bayramoğlu, *a.g.e.*, I, 33.

²¹³ *Muhammediyye*'nin yazılış sebebi, yazıldığı yer ve süresi, hakkındaki menkıbeler, üzerideki iptal çizgileri, adı ve nevi, bölümleri konusu, şekil, tür, kafiye, dil ve üslub özellikleri, ele alınan dinî ve tasavvufî konular hk. geniş bilgi için bkz. Çelebioğlu, *Muhammediyye*, M.E.B. Yay., İst. 1996, I, 81-170.

²¹⁴ Yazıcızâde, meşhûr *Muhammediyye* adlı eserini yazmadan önce, Arapça olarak *Meğâribü'z-Zaman*'ı yazmış, kardeşi Ahmed-i Bîcân'a, "Şimdi sen dahi, bu kitab ki *Meğâribü'z-Zaman*'dır, Türkçe'ye çevir. Tâ kim bizim ilin kavmi maâriften ve envâr-ı ilimden fayda görsünler" diye ricâda bulunmuş, o da Türkçe'ye çevirip *Envârü'l-Âşıkîn* adını vermiştir. *Meğâribü'z-Zaman* ve nüshaları hk. geniş bilgi için bkz. Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 81-82, 171-174.

²¹⁵ Uzun, *a.g.m.*, VII, 385.

²¹⁶ *Şerhu'l-Fusûsi'l-Hikem* ve nüshaları hk. geniş bilgi için bkz. Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 174-177.

²¹⁷ Vassâf, *a.g.e.*, II, 273.

²¹⁸ Fuat Köprülü, *Eski Şairlerimiz, Divan Edebiyatı Antolojisi*, İst. 1934, s. 68.

dır. Nitekim Evliyâ Çelebi, Gelibolu, Ankara ve Amasya halkının *Muhammediyye*'yi ezbere okumakla tanındığını kaydeder²¹⁹. *Muhammediyye* okuyan kimseye "Muhammediye-hân" adı verilirdi. Eser, kış gecelerinde okunur, yer yer ağlanırdı. Suyu hiç kesilmeyen bir ırmak coşkunluğu içinde okunurdu²²⁰.

Her satırında Allah sevgisi, Resûlullah aşkı, muhabbeti, ashâb-ı kirâm sevgisi anlatılan, kulun Rabbine olan acziyeti ve sevgisi dile getirilen *Muhammediyye*'nin müellif hattıyla olan nüshası, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğü'nde 431/A numarayla kayıtlı olup, eser 853/1449 senesinde telif edilmiştir. Yakın zamanda Gelibolu'dan Ankara'ya götürülmüş olup, hâlen Sultan II. Abdülhâmid tarafından yapılan sedef kakmalı abanoz ağacından bir sandık içinde muhâfaza edilmektedir. *Muhammediyye*'nin diğer yazma nüshaları nesih hattıyla yazılmış ve harekelidir²²¹. İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1138/1725), *Muhammediyye*'ye *Ferâhu'r-Rûh*²²² adıyla iki cild hâlinde mükemmel bir şerh yazmıştır²²³.

Yazıcızâde Muhammed Efendi, bir ara Konya muzafferiyetini bildirmek için Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr Gâzî tarafından sefâretle Mısır'a gönderilmiş, sonra Gelibolu'ya dönüp, itikâf ve inzivâya çekilerek ibâdet ve tefekkürle meşgûl olmuştur. O, bu hâlini şöyle dile getirmiştir:

*Meğer günlerde bir gün emr-i takdîr
Oturmuşdum Gelibolu'da sırra
Elimi çekmiş idim cümle halkdan
Dilimde zikr idi kalbimde zikrâ*²²⁴

²¹⁹ Bkz. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, VIII, 177.

²²⁰ Vassâf, *a.g.e.*, II, 274; Mustafa Uzun, "Muhammediyye", *DİA*, XXX, 587.

²²¹ İstanbul'da otuz ikisi Süleymaniye Kütüphanesi'nde olmak üzere elli sekiz tam, yedi eksik nüshası tespit edilmiştir. Bunların dışında Anadolu kütüphanelerinde otuzdan fazla, Kahire, Londra ve Vatikan kütüphanelerinde onu aşkın yazması vardır (Geniş bilgi için bkz. Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 57-79). Eski harflerle yirminin üzerinde baskısının yapılmış olması, eserin gördüğü rağbeti göstermektedir. Amil Çelebioğlu, *Muhammediyye* üzerinde hazırladığı doktora çalışmasının (Erzurum 1971) metin kısmını günümüz Türkçe'sine yaklaştırarak müellif ve ser hakkında kısa bir giriş ve lugatçe ile birlikte yayımlamış (I-IV, İst. 1975), esas ilmî neşir daha sonra gerçekleştirilmiştir. Eserin Âgah Güçlü (İst. 1969) ve Abdülkadir Akçiçek (İst. 1984) tarafından yapılmış Latin harfli baskıları da vardır. Uzun, *a.g.m.*, aynı yer.

²²² Eser, Mustafa Utku tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır (I-V, İst. 2000-2004). Hüseyin Yenice (İst. 1987) ve Murat Ali Karavelioğlu (İst. 1999) eserin I. cildi, Sunay Yılmaz ise II. cildi (İst. 1993) üzerinde yüksek lisans tezi hazırlamışlardır.

²²³ Bu şerh ve diğerleri hk. geniş bilgi için bkz. Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 189-197; Ali Namli, *İsmâil Hakkı Bursevî, Hayatı, Eserleri ve Tarikat Anlayışı*, İnsan Yay., İst. 2001, s. 171-172.

²²⁴ Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 38

Çilehânesi, Gelibolu'da namazgâh yöresinde, Hamza köyü sahillerinde büyük bir kayaya oyulmuş, birbiri içinden geçilen iki küçük hücreden ibarettir. Kapı önüne gelirken meydanın solunda bir kuyu vardır. Hücrelerin üzerine yine taştan oyulmuş merdivenlerle çıkılabilmektedir. Şifâhî rivâyetlere göre, üstte de Ahmed-i Bîcân'a ait bir hücre var imiş²²⁵.

Yazıcızâde'nin bu çilehâne ne zaman ve ne kadar kaldığını bilmiyoruz. Rivâyetler iki ile sekiz sene arasında ve *Muhammediyye*'yi de inzivâgâhında yazdığı şekindedir²²⁶. Evliyâ Çelebi de 1069-70/1658-59'da buraya uğramış ve "Yazıcızâde'nin makâmı, deniz kıyısında bir kaya içinde bir mağara olup, Mehmed Efendi'nin savmaası imiş. Muhammediyye kitâbını orada telif etmiştir. Hâlâ bu mağaraya girenlerin dimağları kokulanır" demiştir²²⁷.

855/1451 senesinde vefât eden Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin mezarı, Gelibolu'nun biraz dışında, İstanbul yolu üzerinde, Yazıcızâde çeşmesinden ve hemen yakınında yüksekte kalan kardeşi Ahmed-i Bîcân'ın kabrinden yüz elli adım kadar içeride, küçük türbe kısmındadır²²⁸. Kabri, büyük bir zât olması ve eserlerinden *Muhammediyye*'nin şöhreti sebebiyle ziyâret mahallidir²²⁹.

Yukarıda Yazıcızâde'nin Hacı Bayrâm-ı Velî'den hilâfet aldığını belirtmiştik. Kaynaklarda onun doğrudan doğruya bir Bayrâmî mürşidi olarak faaliyet gösterdiğine, dervişlerinin olduğuna ve kendinden sonra yerine bir vekil bıraktığına dair bir kayıt ve işâret yoksa da yakın zamana kadar Gelibolu'da bir Yazıcıoğlu Tekkesi'nin bulunduğunu bilmekteyiz²³⁰. Nitekim *Seyahatnâme*'de, "Yazıcızâde Tekkesi ulu âsitâne olup, Bayrâmiyye tarikatından fukarası çoktur..."²³¹ denilirken, *Râşid Tarihi*'nin 1076/1665 vakayi kısmında, "Padişahın Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin merkadini ziyâret etmesi" başlığı altında,

²²⁵ Çelebioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

²²⁶ Bkz. İ. Hakkı Bursevî, *Ferâhu'r-Rûh*, I, 15, 145.

²²⁷ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, VIII, 178-179.

²²⁸ Ali, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*, vr. 497b; Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 36. Ayrıca Yazıcızâde'nin türbesinin taamiyesi hakkında 10 Rebiulevvel 1295/25 Mart 1877 tarihli ferman vardır. Bkz. BOA, İ.DH., Dosya No: 745.

²²⁹ Ahmet Tuna'nın verdiği bilgiye göre, Bu mezarlıkta bugün sadece Yazıcızâde Mehmed Efendi, kardeşi Ahmed-i Bîcân ve Şerbetçi Baba'nın kabirleri bellidir. Osmanlı döneminde "İkinci Karacaahmed Mezarlığı" adıyla ünlü yüzlerce kıymetli şahsiyetin yattığı bir yer olarak bilinir. Ortasından bir caddenin geçirilmesi, çevre düzenlenmesinde mezarlığın düzeltilerek yok edilmesi, bu târihî mezarlığı silip bitirmiştir. Birer tarihî vesika niteliğinde olan mezar taşları kırılıp mozayik yapılması, birkaç tanesinin de, Alâeddin Kalfa Mezarlığı'na kaldırılmasıyla yok edilmiştir. Bkz. Tuna, *a.g.e.*, s. 157.

²³⁰ Şifâhî rivâyetlere göre harap olan tekke binası 1940-45 yıllarında Vakıflar İdaresi tarafından iki yüz elli liraya satılmış, alan şahıs da son kısımları yıktırmuş böylece bugün tekke tamamen yok olmuştur. Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 39.

²³¹ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, VIII, 175.

“...Muhammediyye sâhibi merhûm Yazıcızâde Mehmed Efendi hazretlerinin münevver merkadlerini ziyâret buyurup, daha önce teşriflerinde zâviyesi fukarâsına vakf buyurdıkları köyün beratını bu defa bizzat hatt-ı hümayûnları ile tahrir ve terkim ve atiyye-i vâfire bile zâviyedârın eline teslim olundu”²³² ve Tuhfetü'l-Mücâhidîn adlı eserde “...Hademe ve hâfızları ve civarında olan fakirleri zâviyelerine gelen nuzurat ve sadakalarla besleyip kifâyet edermiş. Başkasına muhtaç ettirmemiş. Hâlâ Bayrâmî tarikatında nice âşik-ı şûrîdeleri var”²³³ denilmektedir²³⁴.

Bu ifadelerden de anlaşılıyor ki Yazıcıoğlu Mehmed’in Hacı Bayrâm’dan hilâfet almakla birlikte kendisinin de hilâfet verdiği, dervişlerinin tarikatının yakın devirlere kadar devam ettiğine muhakkak nazarıyla bakabilirsek de şimdilik fazla aydınlatıcı ve yeterli bilgiye sahip değiliz. Şöyle ki Evliyâ Çelebi, Abdi Baba adında bir zâtın onun halîfesi olduğunu belirterek kabrinin ziyâretgâh olduğunu kaydederken²³⁵, Vassâf Efendi, gerek Ahmed-i Bîcân’ın gerekse Yazıcızâde Mehmed’in meşihatının teselsül etmediğini ifade etmektedir²³⁶. Ancak Yazıcızâde eserlerinde bazı dost ve sevdiklerinin ismini zikretmiştir ki bunlar, Mahmud Paşa, Ahmed-i Has ve Derviş Bâyezîd’dir²³⁷.

5. Celvetiyye

Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1032/1623) tarafından Anadolu topraklarında tesis edilen Celvetîliğin²³⁸, İstanbul ve Bursa’nın yanı sıra Gelibolu ve çevresinde de faaliyet gösterdiğini biliyoruz. Celvetiyye’yi Gelibolu’da bir süre Gafûrî Mahmûd Efendi (ö. 1078/1667) ve Süleyman Zâtî Efendi (ö. 1151/1738) temsil etmişlerdir.

Gafûrî Mahmûd Efendi, Gelibolulu olup²³⁹, ilk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul’a gelmiş ve mülâzemetle nâil olacak kadar ilim tah-

²³² *Râşid Tarihi*, İst. Tsz. , I, 104-105.

²³³ Ali, *a.g.e.*, vr. 498a.

²³⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde 27 Zilhicce 1266/4 Ekim 1850 tarihli “Gelibolu sancağında Yazıcızâde Dergâhu’nun taamiyesine dair” ferman da vardır. Bkz. BOA, İ. MVL., Dosya No: 186.*

²³⁵ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, VIII, 172.

²³⁶ Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, II, 274.

²³⁷ Geniş bilgi için bkz. Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 32-36.

²³⁸ Hüdâyî ve Celvetiyye hk. geniş bilgi için bkz. Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikati*, İst. 1990, s. 149-153; a.mlf., “Celvetiyye”, *DİA.*, VII, 273; Selami Şimşek, *Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetîlik*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005, s. 208-260.

²³⁹ Bursalı *OM*, I, 136; A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 94.

sîli ile meşgûl olmuştur. Bilâhare tasavvuf yoluna da sülûk ederek Hüdâyî Âsitânesi şeyhi Muk'ad Ahmed Efendi'ye intisab etmiştir²⁴⁰.

Sülûkunu tamamlayınca memleketine halife olarak gönderildiyse de pek fazla kalmadan tekrar İstanbul'a dönmüş ve Zeyrek Câmii Kürsî Vâizliği'nde bulunmuştur²⁴¹.

Daha sonra Üsküdar Vâlide Sultan Câmii Vâizliği'ne atanmış, buradan da 1070/1659 yılında Fâtih Câmii Vâizliği'ne naklolunmuştur. 1075/1664 yılında Mehmed Cennet Efendi yerine Hüdâyî Âsitânesi'ne postnişîn olmuştur²⁴². “Açımız Mahmûd Efendi rûhuna el-fâtihâ”, “Mürşid-i kâmil-i Hak buldu makâm-ı mahmûd” mısralarının delâleti olan 1078/1667'de vefât edince şeyhi Muk'ad Ahmed Efendi yanına defnedilmiştir. Mahmûd Efendi'nin “Gafûr” mahlasıyla şiirler de yazmıştır²⁴³. *Dîvânçe-i İlâhiyyât*'i²⁴⁴ vardır.

Bir gazelinden:

*Çün bahar iriüb şecerler sebz u revnakgîr olur
Âyet-i sun'-ı Hüdâ'yı her varak tefsîr olur*

*Nûr-ı zikrullah ile her kim ki kalbi oldu ak
Sûretâ ol şâb ise ma'nîde lâlin pîr olur*

*Sicn-i tenden kurtulub irdi sarây-ı vahdete
Hısn-ı tevâhid içre kim pâ-beste-i zencîr olur*

*Âşık-ı sâdik isen terk eyle hâb u râhatı
Ey Gafûrî tâlib-i didâr olan şebgîr olur²⁴⁵*

Süleyman Zâtî Efendi de, Gelibolu'da doğmuş olup²⁴⁶, XVIII. asır Türk sûfi ve dîvân şâirlerindedir. Doğum tarihi ile ilgili olarak ne kendi eserlerinde ne

²⁴⁰ Şeyhî, *Vekâiyü'l-Fuzalâ*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi No: 2361, I, vr. 283a.

²⁴¹ S. İbrahim Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şekâik* (Tıpkı Basım), Otto Harrossowitz, Wiesbaden 1965., s. 554 vd.

²⁴² Şeyhî, c. I, vr. 283b; Uşşâkizâde, *a.g.e.*, s. 555.

²⁴³ A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer; Vasfî Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ank. 1968, 2. Bsk., s. 323.

²⁴⁴ Bkz. Gafûrî Mahmûd Gelibovî, *Dîvân*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayi Tekkesi No: 1262/2.

²⁴⁵ Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁴⁶ Vassâf, *a.g.e.*, III, 59; a.mlf., *Kemalnâme-i İsmail Hakkı*, haz. M. Murat Yurtsever, Bursa 2000, s. 75; Bursalı, *OM*, I, 72; Fehmi Kuyumcu, *Evlîyânın Dilinden*, Ank. 1978, s. 316; Ahmet Atıyyetullah, “Zâtî”, *Kâmûsu'l-İslâmî*, Kahire 1963, II, 434; *Meydan Larousse*, İst. 1976, XII, 909; Atilla Özkırımlı, “Zâtî”, *TEA*, İst. 1984, IV, 1248; Mehmet Kanar, “Zâtî”, *İA*, İst. 1986, XIII, 467; Komisyon, “Zâtî Süleyman Efendi”, *TDEA*, İst. 1998, VIII, 647.

de kaynaklarda herhangi bir kayıt yoktur. *Sicill-i Osmânî* ve *Hediyetü'l-Ârifîn*'de Bursalı olduğu²⁴⁷ ve bazı eserlerde Keşan'da dünyaya geldiği kaydedilirse de²⁴⁸ kendisi, *Miftâhu'l-Mesâil* adlı eserinin mukaddimesinde Gelibolu'lu olduğunu ifade etmiştir²⁴⁹. Kanaatimizce onun Bursa'lı olarak gösterilmesi, tahsil hayatını ve seyr u sülûkunu burada şeyhi İsmail Hakkı Bursevî'nin kontrolünde tamamlaması; Keşan'lı olarak gösterilmesi de buraya yerleşerek bir tekke kurması, ömrünün sonuna kadar burada hizmet ve faaliyetlerini yürütmesi sebebiyledir.

Süleyman Zâtî Efendi, seyr u sülûkunu tamamladıktan sonra şeyhi İsmail Hakkı Bursevî tarafından irşâd vazifesiyle Gelibolu'ya gönderilmiştir²⁵⁰. Zâtî Efendi, *Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmail Hakkî* adlı eserinde Gelibolu'ya gönderiliş sebebinin ve menkıbesini şöyle anlatmaktadır: "1135/1723 senesi başlarında Hz. Pîrimiz, Şam'dan gelip Üsküdar'da sâkin olurlardı²⁵¹. Meşâyihün bilinen âdeti üzere bana istihâre yapmamı emrettiler. O gece rüyamda kendimi Gelibolu'daki Yazıcızâde Muhammed Efendi'nin mağarasına varmış olarak gördüm ve Yazıcızâde Hazretleri bana iltifatta bulunarak mübârek eliyle sırtımı üç kere sıvazladılar. Ardından elimden tutup şehrin içine götürdüler ve güyâ şehri bize teslim ettiler. Bundan sonra kendimi İstanbul'da Kasımpaşa'da gördüm. Ertesi gün Pîrim, "Gece rüyanda ne gördün?" diye bana sordu. Ben de kendisinden ayrılmamak için Gelibolu'ya gittiğimi söylemeden sadece, Kasımpaşa'ya gittiğimi anlattım. Sözümü bitirince Pîrim gülererek, "Önce Gelibolu'yu görmedin mi?" diye sordu. Ben o anda kendimi kaybederek mübârek ayağına düştüm. Uyandığımda yaptığım hatadan dolayı Hz. Pîr'in ellerine kapandım. Ağlamaya başladılar. Sonra bu hakîre hitaben: "Oğlum! Çok zamandan beri Allah'a, bizim talebelerimizden birisinin Gelibolu'ya gitmesi ve orada Yazıcızâde'nin rûhaniyeti bereketiyle irfan taliplerini ve imân ehlini büyüklerin yoluna dâvet ve en güzel sûrette hizmet etmesi için niyâzda bulunurdum. Elhamdülillah duâmız kabul olundu" diyerek Gelibolu'ya halî-

²⁴⁷ Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, M. E. Basımevi, Ank. 1951, I, 403; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (SO), I-V, Matabaa-i Âmire, İst. 1308, II, 342.

²⁴⁸ Bkz. Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih No: 762, vr. 122b; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ank. 1964, s. 555; a.mlf., *Tekke Şiiri Antolojisi*, s. 403; Heyet, *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ank. 1988, s. 547; Ridvan Canım, *Edirne Şâirleri*, Ank. 1995, s. 396.

²⁴⁹ Süleyman Zâtî, *Miftâhu'l-Mesâil ve Misbâhu'l-Mehâil*, Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa, No: 29, vr. 1b.

²⁵⁰ Süreyyâ, SO., II, 342; Bursalı, OM, I, 72; Vassâf, a.g.e., aynı yer.

²⁵¹ Bursevî kendi eserlerinde Şam'dan ayrıldıktan elli beş gün sonra 1132 yılı Şaban ayının son günü (Temmuz 1720) Üsküdar'a ulaştığını söylemektedir. Bkz. İ Hakkı Bursevî, *Kitabu's-Silsile-i Celvetiyye* (Silsilenâme-i Celvetî), Millet Ktp., Şer'iyye No: 1040, vr. 83a; a.mlf., *Mecmûa-i Hakîki*, BEYBEK, Genel No: 41, vr. 55a.

fe olarak görevlendirdiler. Yola çıkmadan önce de şu tenbihlerde bulundular: “1137/1725 senesine kadar Gelibolu şehrinden bir adım dışarı çıkma. Bin bir gün hicrân çilesini tamamladıktan sonra biz dahi bir sebep zuhûruyla Bursa’ya vardığımızda eğer 1137/1725 senesinin sonuna değin âhirete göçmezsek ziyâretimize gel. Eğer âhirete göçersek hükiüm Allah’ındır. Sen me’mûr olduğun işlerle meşgûl olup sonra başka zamanda hicret ile işâret olunduğunda üşenmeyip, hicreti lütuf ve saâdet bilerek her nereye işâret olunursa başüstüne deyip meşâyihin yolundan ayrılma ve riâyetine hâli olma” buyurdular. Daha sonra çilemi tamamlayıp ziyâretine karar verdiğimde, Hz. Pîr’in vefât ettiği haberini aldım. Gözyaşlarına boğularak onun hasretiyle yanıp tutuşmaya başladım. İşte o zaman bu hakîre söylediği işâretleri anladım ancak ne fâide, Yüce Mevlâ’nın hükmü yerine gelmişti”²⁵².

Bu menkıbeden anlıyoruz ki müellifimiz, 1135/1723 senesinde bir süre İstanbul Üsküdar’da kalmış ve yine aynı tarihte mürşidi Bursevî’nin bir işâretleriyle Gelibolu’ya halife olarak tayin edilmiştir. Zâtî, Gelibolu’da iki sene halife olarak hizmet ettikten sonra mürşidinin vefât haberini almış ve tenbihlediği üzere hicret ederek Keşan’a yerleşmiştir.

İlme, tasavvufa ve edebiyata yakınlığı olan Zâtî, ikisi tercüme ve şerh olmak üzere altı eser kaleme almıştır ki, şunlardır: *Dîvân*²⁵³, *Sevânihu’n-Nevâdir fî Ma’rifeti’l-Anâsır*, *Risâle fî Mebde-i İnsân*, *Miftâhu’l-Mesâil ve Misbâhu’l-Mahâil*, *Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmail Hakkî* ve *Şerh-i Muammâ-yi Nakş-i Akkirmânî*. Zâtî Efendi, 1151/1738 yılında Keşan’da vefât etmiş olup, kabri Balkan Savaşları sırasında yıkılmış ve günümüze ulaşmamıştır²⁵⁴.

Bursalı, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Süleyman Zâtî hakkında “Şâir ve irfân sâhibi bir zâttı. Yazmış olduğu şiirler tasavvufî muhtevâlî olup, şeyhinin rûhâniyetinden istifâde ettiği açıkça görülmektedir” ifadelerini kullanmaktadır²⁵⁵.

Zâtî Efendi, bir tekke şâiri olmasının yanı sıra, manzûmelerinde dîvân şiirinin vezin ve nazım şekillerini kullanmıştır. Lirik ve didaktik özellikler taşıyan

²⁵² Süleyman Zâtî, *Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmail Hakkî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmûd Efendi No: 2746, vr. 65b. Bu menkıbe için ayrıca bkz. Vassâf, *Sefîne*, III, 59-60; a.mlf., *Kemâlnâme-i Hakkî*, s. 75-76; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu’l-A’lâm*, I-VI, İst. 1308-1316/1889-99., III, 2224; Süreyyâ, *SO*, II, 342; Bursalı, *OM*, I, 72.

²⁵³ *Dîvân*, yeni harflerle de neşredilmiştir. Bkz. Zâtî, *Dîvân*, *Sevânihu’n-Nevâdir fî Ma’rifeti’l-Anâsır*, haz. Mehmet Arslan, Sivas 1994.

²⁵⁴ Süleyman Zâtî Efendi’nin hayatı, eserleri, görüşleri ve tarikatı hk. geniş bilgi için bkz. Selami Şimşek, *Keşan’lı Süleyman Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetîlik*, ATÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005; a.mlf., “Keşanlı Şeyh Süleyman Zâtî Efendi’nin Bazı Akâid Meselelerine Dâir Düşünceleri”, *Marife*, Yıl: 5, Sayı: 3, Kış 2005, ss. 361-375.

²⁵⁵ Bkz. Bursalı, *OM*, I, 73.

şiiirleri bilhassa tekke muhitlerinde sevgi ve takdir görmüş, ilgiyle okunmuştur²⁵⁶. Nitekim Hüseyin Vassâf Efendi *Sefîne*'de, "Şiirde ve tasavvufta pek yüksektir. *Dîvân*'ı serâpâ hakâyık ile mâlî olub bi-hakkın sâhib-i nazm u kemâldir" ifadelerine yer vermiştir²⁵⁷.

*Nedir bu kenz-i mahfiyken nümâyân olduğun cânâ
Nedir âlemde her ma'denlere kân olduğun cânâ*

*Sen ol zât-ı mu'allâsın nazîrin yok senin ammâ
Nedir ya sûretâ enva' u elvân olduğun cânâ*

*Beni bu bâğ-ı dehr içre kimesne bulmadı dersin
Nedir dilden dile âlemde destân olduğun cânâ*

*Demişsin ben semâvât u zemîne sığmazam aslâ
Nedir mü'minlerin gönlünde pinhân olduğun cânâ*

*Yakarsın nâr-ı hicrâna velî âşıkları her dem
Nedir vaslınla gâhî derde dermân olduğun cânâ*

*Bu Zâtî'nin vücûdun mahv edip hep aldın varlığını
Nedir cânında anın sen yine cân olduğun cânâ*²⁵⁸

ârifâne gazellerindedir.

6. Nakşibendiyye

Muhammed Bahâüddin Nakşibend (ö. 791/1389) tarafından kurulan Nakşibendîlik²⁵⁹, Mehmed Süreyyâ, Ahmed Bâdi Efendi ve Tabibzâde'nin verdiği bilgilere göre Gelibolu'da Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1176/1762), Çanakkale'de Şeyh Hacı Hâfız Mehmed Efendi (ö. 1199/1784) tarafından bir süre temsil edilmiştir²⁶⁰.

²⁵⁶ Canım, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁵⁷ Bkz. Vassâf, *Kemâlnâme-i Hakkı*, s. 76-77.

²⁵⁸ Zâtî, *Dîvân*, (Sevânihu'n-Nevâdir fi Ma'rifeti'l-Anâsır'la birlikte), İst. 1257, s. 5.

²⁵⁹ Nakşibendîlik hk. geniş bilgi için bkz. Harîrîzâde, *a.g.e.*, I, vr. 34b-40a; Vassâf, *a.g.e.*, II, 1-240; Hamid Algar, "A Brief History of the Naqshbandi Order", *Varia Turcica*, XVIII, İst. 1990, s. 15-19. Ekrem Işın, "Nakşibendîlik", *DBİA*, VI, 31-39.

²⁶⁰ Bkz. Süreyyâ, *SO*, IV, 438; A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 95; Tabibzâde M. Zâkir Şükrî, *Die Istanbuler Dervisch-Konvente und ihre Scheiche* (Mecmûa-i Tekâyâ), Yayımlayan: M. Serhan Tayşi-Klaus Kreiser, Freiburg 1980, s. 56.

Şeyh Mustafa Efendi, Gelibolu'da dünyaya gelmiş olup, çeşitli ilimleri tahsilden sonra Nakşibendiyye yoluna sülûk ederek icâzet almış ve sonrasında İstanbul'da Murad Buhâri Tekkesi'ne dördüncü postnişîn olarak atanmıştır. 1176/1762 senesinde irtihâl etmekle yerine Hacı Hâfız Mehmed Efendi postnişîn olmuştur²⁶¹.

Şeyh Hacı Hâfız Mehmed Efendi ise, Çanakkale'de dünyaya gelmiş olup, tarîkat icâzetini aldıktan sonra Murad Buhâri Tekkesi'ne beşinci postnişîn olarak atanmıştır. 1199/1784 tarihinde vefât etmekle yerine Şeyh Mehmed Efendi (ö. 1208/1793) meşîhatı üstlenmiştir²⁶².

7. Kâdiriyye

Gelibolu'da faaliyetleri görülen tarîkatlardan birisi de, Abdülkâdir Geylânî (ö. 561-62/1166-67) tarafından Bağdat'ta kurulmuş olan Kâdiriyye²⁶³ gelmektedir. Kâdirîliğin Rûmeli ve Balkanlara yayılması ise, tarîkatın Rûmiyye kolu kendisine nisbet edilen İsmâil-i Rûmî (ö. 1053/1643) tarafından gerçekleşmiştir. Şöyle ki Rûmî, Tosya ve Kastamonu'da kendi adına tekkeler kurduktan sonra bir dizi seyahata çıkarak sırasıyla İzmir, Manisa, Bursa, İzmit, Tekirdağ, Edirne ve Balkanlara gitmiş, tarîkatını buralarda yaymaya çalışmıştır²⁶⁴.

Kâdiriyye'yi Gelibolu'da kimlerin temsil ettiği hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak şehirde Ahmed Bâdi Efendi'nin *Riyâz'*inde üç²⁶⁵ ve *1310 Tarihi Edirne Salnâme'*sinde ise iki Kâdirî tekkesi²⁶⁶ bulunduğundan söz edilmektedir. Bâdi Efendi bu tekkelerin sadece sayısını vermekle yetinirken, söz konusu salnâme tekkelerin adı ve âyin gününü belirtmiştir. *Salnâme'*ye göre, Gelibolu'da mukabele günü Pazartesi olan Abdüsselâm Tekkesi ve mukabele günü Perşembe olan Yazıcıoğlu Çilehânesi vardır²⁶⁷. Ayrıca Yazıcıoğlu Çilehânesi'nde Kâdirî âyinlerinin yapılmasından da anlaşılıyor ki, söz konusu tekke yukarıda da belirttiğimiz üzere Bayrâmîliğe mensup iken, XIX. asırda Kâdirîliğe geçmiştir.

²⁶¹ Süreyyâ, *SO*, aynı yer; A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁶² Süreyyâ, *SO*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁶³ Geylânî ve Kâdirîlik hk. geniş bilgi için bkz. Vicdânî, *a.g.e.*, s. 36-69; C. Server Revnakoğlu, "Tarikatlerin Tarihine Toplu Bakış: Kâdirîlik", *Yeni Tarih Dünyası*, I/1, (17 Eylül 1953), s. 17-19; D. S. Morgoliouth, "Kâdiriyye", *İA*, VI, 50-54; Ekrem Işın, "Kâdirîlik", *DBİA*, IV, 372-377; Dila-ver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İst. 1999.

²⁶⁴ S. Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, Nşr. Mustafa S. Kaçalin, İst. 1992, s. 48-52; Vicdânî, *a.g.e.*, s. 132; C. Sever Revnakoğlu, "Rumîlik ve İsmail-i Rumî", *Yeni Tarih Dünyası*, Sayı: 8, İst. 1953, s. 348-350.

²⁶⁵ Bkz. A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 79.

²⁶⁶ Bkz. *A.g.salnâme*, s. 610.

²⁶⁷ *A.g.salnâme*, aynı yer.

8. Rifâiyye

Anadolu'ya ilk giren tarikatlardan birisi olan Rifâîlik²⁶⁸, Seyyid Ahmed Rifâî (ö. 578/1183) tarafından Irak'ın güneyinde kurulmuştur. Tarikat XIII. asrın başlarından itibaren Ortadoğu başta olmak üzere Anadolu²⁶⁹ ve Balkanlar'da²⁷⁰ yaygınlık kazanmıştır.

Gelibolu'da Rifâîliği de hangi zâtların temsil ettiği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak yine mezkûr salnâme ve Ahmed Bâdi Efendi'nin eserinden bir Rifâî tekkesinin bulunduğunu öğrenmekteyiz²⁷¹. Salnâme'ye göre bu tekkenin mukabele günü Perşembe olup, adı Perşembe Tekkesi'dir²⁷².

9. Sa'diyye

Kudüs civarında doğup, Urfa'ya bağlı Birecik Kasabası'nda irtihâl eden Sa'deddin Cibâvî (ö. 700/1301) tesis edilen Sa'dîlik²⁷³, Gelibolu'da üç tekke ile temsil edilmiştir: Salı Tekkesi, Çarşamba Tekkesi ve Cuma Tekkesi²⁷⁴. Söz konusu tekkelerde kimlerin postnişîn olduğu hakkında herhangi bir malûmat yoktur. Sadece Salı Tekkesi'nin mukabele gününün Salı, Çarşamba Tekke'sinin Çarşamba ve Cuma Tekke'sinin ise Cuma günü olduğu kaydedilmektedir²⁷⁵.

Sonuç

Temelleri alperenler, âhiler ve Bektâşî dervişleri tarafından atılan, zamanla pek çok tarikat ve tekkeye ev sahipliği yapan Gelibolu'da Halvetiyye, bu tarikatın Ahmediyye koluna bağlı Mısıriyye, Cihangiriyye, Cerrâhiyye, Uşşâkiyye, Câhidiyye ve İrşâdiyye, Şemsiyye koluna bağlı Sivâsiyye, Cemâliyye koluna bağlı Şâbâniyye ve Sünbülüyye, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Celvetiyye,

²⁶⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Sadi Bayram, "Anadolu'da İlk Rifâîler ve Hz. Zeynelâbidin Ali er-Rifâî Soyuna Hakkında Yeni Hipotezler", *Kayseri Yöresi Tarihi Sempozyum Bildirileri*, Kayseri 1997, s. 27-33; a.mlf., "Samsun Ladik ve Seyyid Ahmed-i Kebir Hazretleri", *19 Mayıs Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, Samsun 1990, s. 15 vd.; A. Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, Kayseri 1984, s. 171-180.

²⁶⁹ Seyyid Ahmed Rifâî'nin oğlu Taceddin'in Konya'ya gelişleri için bkz. Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, M. E. B. Yay., İst. 1966, c. II, s. 132-133.

²⁷⁰ Rifâîliğin Balkanlar'daki faaliyetleri hk. geniş bilgi için bkz. Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, Gelenek Yay., 2004, s. 211-222.

²⁷¹ Bkz. *A.g.salnâme*, aynı yer; A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁷² *A.g.salnâme*, aynı yer.

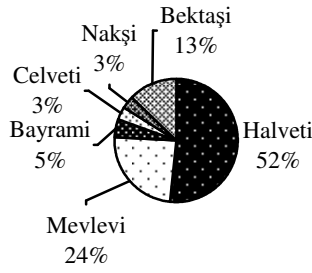
²⁷³ Sa'dîlik hk. geniş bilgi için bkz. Harîrîzâde, *a.g.e.*, II, 129b-138b; Vassâf, *a.g.e.*, I, 342-370; Ekrem Işın, "Sâdîlik", *DBİA*, VI, 391-396.

²⁷⁴ Bkz. *A.g.salnâme*, aynı yer; A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer.

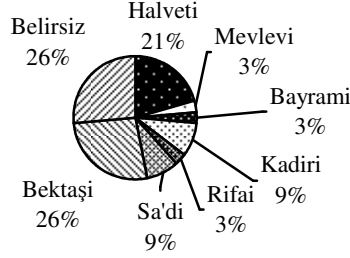
²⁷⁵ Bkz. *A.g.salnâme*, aynı yer.

Kâdiriyye, Rifâiyye, Nakşibendiyye, Sa'diyye ve Bektâşiyye olmak üzere toplam 19 tarîkatın tasavvuf kültürü ve literatürüne rastlamak mümkündür.

Gelibolu ve çevresinde Halvetîlik, hangi kola mensup olduğu tespit edilemeyen 5, Mısırî koluna bağlı 1, Cerrâhî 4, Uşşâkî 4, Câhidî 3, İrşâdî 11, Sivâsî 2 ve Şâbânî koluna bağlı 2 olmak üzere toplam 32 şeyh ile temsil edilirken, Mevlevîlik 15, Bayrâmîlik 3, Celvetîlik 2, Nakşibendîlik 2 ve Bektâşîlik 8 şeyh ile temsil edilmiştir. Buna göre Halvetî şeyhleri % 52'lik oranla ilk sırayı alırken, ikinci sırayı % 24'le Mevlevî ve üçüncülüğü de % 13'lük oranla Bektâşî şeyhleri almaktadır. Dördüncü sırayı Bayrâmîlik % 5'lik oranla alırken, Nakşibendîlik ve Celvetîlik % 3'lük oranla son sırayı paylaşmaktadır. Aşağıdaki grafikte bu dağılım daha net görülebilmektedir:



Tekke sayısına bir bakacak olursak, Halvetîlik, hangi kola bağlı olduğu tespit edilemeyen 1, Cerrâhî koluna bağlı 1, Uşşâkî 1, Câhidî 1, İrşâdî 1, Şâbânî 1 ve Sünbülî koluna bağlı 1 olmak üzere toplam 7 tekke ile kendisini gösterirken, Mevlevîlik 1, Bâyrâmîlik 1, Kâdirîlik 3, Rifâîlik 1, Sa'dîlik 3 ve Bektâşîlik 9 tekke ile kendisini göstermiştir. Ayrıca hangi tarîkata mensup oldukları tespit edilemeyen 9 tekke de vardır. Bu bilgilere göre, Bektâşî tekkeleri ile hangi tarîkata mensup olduğu tespit edilemeyen tekkeler % 26'luk oranla birinci sırayı alırken, % 21'lik oranla Halvetîlik ikinci sırayı, % 9'luk oranla Kâdirîlik ve Sa'dîlik üçüncü sırayı almaktadır. Son sırayı ise, % 3'lük oranlarla Mevlevîlik ve Rifâîlik paylaşmaktadır. Bu dağılımı yüzdelerle gösteren grafik aşağıdadır:



Gelibolu ve çevresinde söz konusu tarîkatlara mensup pek çok sûfî şâirin de yetiştiğini görmekteyiz. Şöyle ki, Halvetîliğin Uşşâkiyye kolundan Ömer Karîbî, Âlim Sinan Efendi, Kuloğlu Mustafa Efendi'nin, Câhidiyye kolundan Ahmed Câhidî Efendi'nin ve İrşâdiyye kolundan Tâlib-i İrşâdî ve Hüseyin Hüsnü Efendi'nin, Mevlevîliğe mensup Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede, Sâbir Parsâ Muhammed Dede ve Azmî Hüseyin Dede'nin, Bayrâmîliğe mensup Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin, Celvetîliğe mensup Gafûrî Mahmûd Efendi ve Süleyman Zâtî Efendi'nin hem şâir hem de birer dîvânlarının olduğunu biliyoruz.

Bunların yanı sıra gerek dönemin ileri gelen devlet ricâli, gerek Gelibolu halkı üzerinde oldukça etkili olmuş ve etkileri hâlâ devam eden sûfî şahsiyetler de vardır. Bunlardan ilk akla gelen Halvetîliğin Uşşâkiyye koluna bağlı Câhidiyye şûbesi kendisine nispet edilen Câhidî Ahmed Efendi'dir. Nitekim devrin sultanı IV. Mehmed gördüğü bir rüya üzerine ziyâretine gelmiş, sohbeti ile şereflenerek duasına mazhar olmuştur. Bu sebeple de halk arasında "Evliyâ Sultan" veya "Ahmed Câhidî Sultan" diye yâd edilmiştir. Ayrıca onun kerâmetleri arasında anlatılan, "Denizden yürüyerek Kilitbahir'den Çanakkale'ye geçişi" ve "Çanakkale Savaşları sırasında Boğaz Komutanı Cevat Paşa'ya manevî destek vererek 26 kutsal mayının döşenmesine sebep olduğu" halk arasında bugün bile yaşamaktadır.

Evliyâ Çelebi'nin türbesini ziyâret ederek hakkında bilgi verdiği Şâbâniyye kolundan Şeyh Mehmed-i Dâğî'ye de halk tarafından oldukça sevilip sayılmış, devrin Osmanlı sultanları tarafından büyük ilgi ve yakınlık gösterilmiştir. Nitekim Bâbu's-sa'âde ağalarından Gazanfer Ağa müridlerinden olup, Sultan III. Murad, III. Mehmed ve Sultan I. Ahmed dönemlerinde İstanbul'a davet edilmiş ve adı geçen padişahlar tarafından saygıyla karşılanmıştır. Ayrıca Gelibolu'da

bulunduğu mahalle, bir mescid ve bir zâviye yaptırılmış ve Üçbaşlar Köyü de kendisine temlik olunmuştur.

Halk ve devlet nezdinde büyük bir itibara sahip olan bir diğer şahsiyet de Gelibolu Mevlevîhânesi'ni inşâ ettirerek buraya ilk postnişîn olan Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede'dir. Devrin kaptân-ı deryâsı Ohrili Hüseyin Paşa Akdeniz seferinden dönerken Gelibolu Mevlevîhânesi'ne uğrayıp kerâmetleriyle meşhur olan şeyh Ağazâde Mehmed Dede'ye intisap etmiş ve ondan yakında sadaret mührünün kendisine verileceği haberini almıştır. Hüseyin Paşa vezir-i azam olduktan sonra ise, Beşiktaş Mevlevîhânesi'ni yaptırıp Mehmed Dede'den ilk postnişîn olmasını istemiş, böylece her iki mevlevîhânenin meşihatini birlikte yürütmeye başlayan Mehmed Dede, ikisinde de Çarşambaya rastlayan mukabelelere münavebeli olarak iştirak edebilmek için küçük bir yelkenliyle Gelibolu-İstanbul arasında gidip gelerek bir haftasını Beşiktaş'ta, bir haftasını Gelibolu'da geçirmiştir. Ancak Hüseyin Paşa'nın Sultan II. Osman'la birlikte öldürülmesinden sonra Beşiktaş Mevlevîhânesi postnişînliğini bırakıp Gelibolu'da kalmıştır.

Yine Gelibolu Mevlevîhânesi'nin son dönem şeyhlerinden Mustafa Dâniş Dede'nin ata sporu güreşe ilgi duyduğunu, bu sebeple de güreş müsabakaları tertip ettiğini ve bir müsabakaya devrin önde gelen güreşçilerinden Koca, Yusuf, Kurtdereli, Adalı Halil ve Katrancı gibi ünlü başpehlivanları çağırdığını biliyoruz. Gelibolu Mevlevîhânesi ile ilgili olarak ayrıca, son postnişîn Burhâneddin Dede'yi de burada zikretmek gerekir. Zira Burhâneddin Dede, I. Dünya Savaşı sırasında yedi dervişiyle birlikte IV. Ordu emrindeki Mevlevî alayına katılıp üç yıl Şam'da kalmıştır. Ancak onun Millî Mücadele döneminde tutumu biraz farklı olmuş, gerek Saray ve İstanbul yönetimine yakınlığı veya bağlılığı sebebiyle, gerekse bu mücadele aleyhine yapılan propagandaların tesiri altında kalması dolayısıyla bu mücadeleye kayıtsız kalmıştır.

Gelibolu Mevlevîhânesi ile ilgili son olarak, Tanzimat-ı Hayriyye münasebetiyle burada bulunan şeyh ve dervişlere otuzar kuruş maaş bağlandığını, 1265/1849'dan itibaren de, derviş ve fakirlerin yemek masraflarına harcanmak kaydıyla mukataa ve tımar bedelinden tahsis edilen 13.620 kuruşla haftada iki akşam bütün Gelibolu fakirlerine yemek verildiğini kaydetmek gerekir.

Özelde Gelibolu, genelde Türk halk kültürü içinde zikredilmesi gereken mühim şahsiyetlerden ikisi de Bayrâmîliğe mensup Ahmed-i Bîcân ve Yazıcızâde Mehmed kardeşlerdir. Şöyle ki, Ahmed-i Bîcân *Envârü'l-Âşıkîn*, Yazıcızâde Mehmed Efendi *Muhammediyye* adlı Türkçe eserleriyle şöhret bul-

muş, asırlardır Gelibolu başta olmak üzere Anadolu'da, Kırım'da, Kazan'da, Başkurt Türkleri arasında okunmuş ve elden düşmemiştir. Anadolu'da her evde bir *Muhammediyye* veya *Envârü'l-Âşıkîn* nüshasının bulunması, Evliyâ Çelebi'nin Gelibolu, Ankara, Amasya halkının *Muhammediyye*'yi ezbere okumakla tanındığını kaydetmesi, bu iki sûfî şahsiyetin gerek Gelibolu, gerekse Türk halk kültürü içindeki yeri ve önemini göstermesi açısından yeterli olsa gerektir.

Hülâsâ, Gelibolu, pek çok tasavvufî okul, sûfî ve tekkeye ev sahipliği yapmış tarihî bir şehrimiz olup, zengin bir tasavvufî kültür ve literatüre sahiptir. Makalemiz bu alanda ışık tutup, yeni çalışmaların yapılmasına vesile olabilirse amacına ulaşmış olacaktır. ©

KAYNAKLAR

A.Genel Eserler

1. Kitaplar

1310 Tarihli Edirne Salnâmesi.

ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim, *Halvetiyye Tarikatının Şâbaniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Velî ve Külliyesi*, Kastamonu Şaban-ı Veli Derneği Yay., Kastamonu 1991.

ABDURRAHİM DEDE, *Batı Trakya'da Bektaşilik ve Bektaşilik Hakkında Arşiv ve Kütüphanelerimizde Bulunan Yazma Eserler*, Hacı Bektaş Veli Turizm Derneği Yay., Ankara 1977.

AHMED RİFAT, *Lügat-i Tarihiyye ve Coğrafiyye*, I-VII, Mahmutbey Matbaası İst. 1300.

AHMED-İ BÎCÂN, *Envârü'l-Âşıkîn*, Matbaa-i Osmaniye, İst. 1305.

ALEMDAROĞLU, Mehmet-İrdesel, Mehmet, *Târihî, Coğrafi, İktisâdî ve Turistik Yönleriyle Gelibolu*, Fırıncioğlu Matbaası, Gelibolu 1964.

ALİ ENVER, *Semahâne-i Edeb*, nşr. Rifat, Alem Matbaası, İst. 1309.

AŞKAR, Mustafa, *Niyâzî-i Mısri, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İst. 2004.

ATÂYÎ, Nev'izâde, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmiletî's-Şekâik*, II, haz. A. Özcan, Çağrı Yayınları, İst. 1989.

ATTÂR, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst. 1985.

AYVANSARAYÎ, Hüseyin, *Mecmuâ-i Tevârih*, haz. F. Ç. Derin-Vahid Çabuk, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İst. 1973.

AYVERDÎ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisi*, II, İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü, İst. 1972.

BAĞDATLI, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, M. E. Basımevi, Ank. 1951, I, 403.

BANDIRMALIZÂDE, Ahmed Münib, *Mir'âtu't-Turuk*, Cemal Efendi Matbbası, Dersaadet 1306.

BAYRAMOĞLU, Fuat, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, I-II, T.T.K. Yay., Ank. 1989.

BEŞİR ÇELEBÎ, *Târih-i Edirne, Hikâyet-i Beşir Çelebi*, yay. İsmail Hikmet Ertaylan, İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İst. 1960.

BURSALI, M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri (OM)*, I-III, Matbaa-i Âmire, İst. 1333.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Ferâhu'r-Rûh*, I-II, Matbaatü'l-Kübra, Bulak 1252..

_____, *Şerh-i Mesnevî*, I-II, Matbaa-i Âmire, İst. 1287.

CANIM, Rıdvan, *Edirne Şâirleri*, Akçağ Ank. 1995.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Hacı Bayramı Velî*, T. D. V. Yay., Ank. 1991.

- ÇALIKOĞLU, M. Asım, *Sünbül Efendi ve Merkez Efendi'nin Resimli Hayatı ve Hüviyetleri*, yay. Nurullah Kılıç, İsmail Akgün Matbaası, İst. 1960.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, *Muhammediye*, I-II, M.E.B. Yay., İst. 1996.
- _____, *Muhammediye*, I-IV, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul 1975.
- Divan-ı Hazret-i Talip İrşadi ve Divan-ı Hazret-i Hüseyin Hüsnü*, haz. A. Talip Çatalyürek, İzmir Renk Matbaacılık, Uşak 1996.
- EFLÂKÎ, Ahmed, *Âriflerin Menkibeleri*, I-II, M. E. B. Yay., İst. 1966.
- EMECEN, Feridun, "Gelibolu", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XIV, ss. 1-5.
- EREN, Ramazan, *Çanakkale ve Kilitü'l-Bahir Köyümüzün Sultanı Câhidî Efendi*, Nesil Matbaacılık, İst. 1984.
- _____, *Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri*, Grafik Sanatlar Matbaacılık, İst. 1990.
- ERGUN, S. Nüzhet, *Bektâşî Şairleri*, Devlet Matbaası, İst. 1930.
- _____, *Türk Müsiki Antolojisi*, İstanbul Üniversitesi Yay., İst. 1943, II, 498.
- _____, *Türk Şairleri*, I, (y.y.) İst. 1936.
- ESRÂR DEDE, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, Haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank. 2000.
- EVLİYÂ ÇELEBÎ *Seyahatnamesi*, I-X, Haz. Zuhuri Danışman, Kardeş Matbaası, İst. 1970.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Yay., İst. 1983.
- GÜRER, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yay., İst. 1999.
- HASLUCK, F. W., *Bektâşîlik Tetkikleri*, Çev., Ragıp Hulusi (Özden), Haz. Mehmet Kanar, İst. 2003.
- HOCAZÂDE, A. Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, Haz. Selami Şimşek, Buhara Yay., İst. 2005.
- İNAL, İbnülemin M. Kemal, *Son Asır Türk Şairleri* (SATŞ), I, Orhaniye Matbaası, İst. 1930.
- İRDESEL, Mehmet, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi* (Gelibolu'yu Tanıyalım), Geltur Ajans Turistik Yayınlar, İst. 1994.
- İSMAİL BELİĞ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân*, Hüdavendigâr Matbaası, Bursa 1302.
- İZETİ, Metin, *Balkanlar'da Tasavvuf*, Gelenek Yay., 2004.
- KARABULUT, A. Rıza, *Meşhur Mutasavvıflar*, Kayseri 1984.
- KEMALPAŞAZÂDE AHMED, *Tevârih-i Âli-i Osman*, nşr., Şerafettin Turan, T.T.K. Yay., Ankara 1983.
- KIZILER, Hamdi, *Câhidî Ahmet Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku Yay., Ank. 2006.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Tekke Şiiri Antolojisi*, 2. bsk., Edebiyat Yay., Ank. 1968,
- _____, *Türk Edebiyatı Tarihi*, ., Edebiyat Yay., Ank. 1964.
- KOMİSYON, *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, K. B. Yay., Ank. 1988.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Eski Şairlerimiz, Divan Edebiyatı Antolojisi*, İst. 1934.

- KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler* (Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye), Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2005.
- KURTOĞLU, Fevzi, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu, İst. 1938.
- KUYUMCU, Fehmi, *Evlîyânın Dilinden*, Nur Yay., Ank. 1978, s. 316.
- KÜÇÜK, Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yay., İst. 2003.
- MA'SÛM ALİ ŞÂH, *Tarâiku'l-Hakâik*, I-II, Tahran 1339.
- MEHMED SÜREYYÂ, *Sicillî-i Osmânî* (SO), I-V, Matabaa-i Âmire, İst. 1308.
- MEHMED ŞEMSEDDİN, *Yâdigâr-ı Şemsi* (Bursa Dergâhları), haz. Mustafa Karakadir Atlansoy, Uludağ Yay., Bursa 1997.
- MUALLİM NÂCİ, *Osmanlı Şairleri*, Haz. Cemal Kurnaz, M.E.B. Yay., İst. 1995.
- NAMLI, Ali, *İsmâil Hakkı Bursevî, Hayatı, Eserleri ve Tarikat Anlayışı*, İnsan Yay., İst. 2001.
- OCAK, A. Yaşar, *Veysel Karanî ve Üveysilik*, Dergah Yay., İst. 1982.
- OLGUN, Tâhirü'l-Mevlevî, *Çilehâne Mektupları*, Haz. Cemal Kurnaz-Gülgin Erişen, Akçağ Yay., Ank. 1995.
- ÖCALAN, H. Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü* (XVII. Yüzyıl), Gaye Kitabevi, Bursa 2000.
- ÖMER FUÂDÎ, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî*, Vilayet Matbaası, Kastamonu 1293.
- ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf (Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İst. 2000.
- ÖZDAMAR, Mustafa, *Gönül Cerrahî Nureddin Cerrâhî ve Cerrâhiler*, Kırk Kandil Yay., İst. 1997.
- ÖZMEN, İsmail, *Alevî ve Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, I-V, K. B. Yay., Ankara 1998.
- ÖZTÜRK, M. Cemal, *Cerrâhîlik, Hz. Pîr Nüreddin Cerrâhî ve Cerrâhî Tarikatı*, Gelenek Yay., İst. 2004.
- SÂKİB MUSTAFA DEDE, *Sefîne-i Nefîse-i fi'l-Menâkıb-ı'l-Mevlevîyye*, I-III, Matbaatü'l-Vehbiyye, Mısır 1283.
- SARI ABDULLAH EFENDİ, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebde ve'l-Meâd*, Matbaa-i Amire, İst. 1288.
- SERİN, Rahmi, *İslâm Tasavvufunda Halvetîk ve Halvetiler*, Petek Yay., İst. 1984.
- SEYYİD SİRRI ALİ, *Tuhfe-i Râmî*, Nşr. Mustafa S. Kaçalın, Asitane Yay., İst. 1992.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmûsu'l-A'lâm*, I-VI, Mihran Matbaası, İst. 1308-1316/1889-99.
- ŞEYHÎ MEHMED, *Vakâyü'ül-Fuzalâ*, III, nşr. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İst. 1989.
- ŞİMŞEK, Selami, *Keşan'lı Süleyman Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetîlik*, ATÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005.
- TABİBZÂDE, M. Zâkir Şükrî, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente und ihre Scheiche* (Mecmûa-i Tekâyâ), Yayımlayan: M. Serhan Tayşi-Klaus Kreiser, Freiburg 1980.

- TUNA, Ahmet, *Gelibolu'nun Gönül Erleri*, Emirler Matbaacılık, İst. 2005.
- TÜRER, Osman, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat –Halvetîlik Örneği- (Hediyyetü'l-İhvân)*, İnsan Yay., İst. 2005.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İst. 1995.
- UŞŞÂKİZÂDE, S. İbrahim, *Zeyl-i Şekâik* (Tıpkı Basım), Otto Harrossowitz, Wiesbaden 1965.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Karesi Meşâhiri*, Karesi Vilâyet Matbaası 1322.
- VASSÂF, Hüseyin, *Kemalnâme-i İsmail Hakkı*, haz. M. Murat Yurtsever, Arasta Yay., Bursa 2000.
- VELİKÂHYAOĞLU, Nazif, *Sümbüliyye Tarîkatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, Çağrı Yay., İst. 1999.
- VİCDÂNÎ, M. Sâdık, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye* (Tarîkatler ve Silsileleri), Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İst. 1995.
- YAZAR, L. Nihal, *Halvetiyye Tarîkatının Şabâniyye Kolu, Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ank. 1985.
- YAZICIOĞLU MEHMED, *Muhammediye*, I-IV, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser., İst. 1975.
- _____, *Muhammediyye*, I-II, M. E. B. Yay., İst. 1996.
- YILMAZ, Ali, "Şeyh Şâbân-ı Velî", *SGAD*, VIII, 122-128.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, İst. 1990.
- YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (Sûfiler, Devlet ve Ulemâ, XVII. Yüzyıl)*, OSAV Yay., İst. 2001.
- YOLDAŞ, Kazım, *Sâbir Pârsâ Divanı*, Kitabevi Yay., İst. 2005.
- YÜCER, H. Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19. Yüzyıl), İnsan Yay., İst. 2003.
- ZÂTÎ, Süleyman, *Dîvân*, (Sevânihu'n-Nevâdir fî Ma'rifeti'l-Anâsır'la birlikte), İst. 1257.
- _____, *Dîvân, Sevânihu'n-Nevâdir fî Ma'rifeti'l-Anâsır*, haz. Mehmet Arslan, Dilek Matbaası, Sivas 1994.

2. Makaleler

- ALGAR, Hamid, "A Brief History of the Naqshbandi Order", *Varia Turcica*, XVIII, İst. 1990, s. 15-19.
- ALTUNER, Nuran, "Câhidî Ahmed Efendi (ö. 1070/1659)", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 6, Mayıs 2001, s. 159.
- AVCI, Ülkü Pınar, "Unutulan Bir Gönül Eri: Şeyh Mehmed-i Dağî", *Hacı Bektaş Velî Kültür Araştırmaları Dergisi*, Kış 2002, Sayı: 24, s. 17-18.

- BAYRAM, Sadi, "Samsun Ladik ve Seyyid Ahmed-i Kebir Hazretleri", *19 Mayıs Eğitimi Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, Samsun 1990, s. 15 vd.
- _____, "Anadolu'da İlk Rifâiler ve Hz. Zeynelâbidin Ali er-Rifâi Soyu Hakkında Yeni Hipotezler", *Kayseri Yöresi Tarihi Sempozyum Bildirileri*, Kayseri 1997, s. 27-33.
- ÇABUK, Vahit, "Sümbüliyye Tarikatı Şeyhleri Hakkında Manzûme", *Millî Gençlik*, Sayı: 27 (Şubat 1978), s. 6-10.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, "Yazıcı Salih ve Şemsiyyesi", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Erzurum 1976, s. 171-218.
- DURU, Necip Fazıl, "Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytini Şerhi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, Yıl: 4, Sayı: 11, ss. 150-175.
- ERDOĞAN, Muzaffer, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihaneleri", *İÜEF Güneşdoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İst. 1976, Sayı: 4-5, s. 6-35.
- KARA, Mustafa, "Bursa Tekkeleri", *Tarih ve Toplum*, c. XII, İst. 1989, Sayı: 49, s. 305.
- KIZILER, Hamdi, "Câhidî Ahmed Efendi'nin Abdest, Namaz ve Hac" İbâdetlerine Dair Bazı Batınî Yorumları", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 17, Temmuz-Aralık 2006, ss. 151-159.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Osmanlılarda Devlet Ricâli-Meşâyih Münâsebetlerini Gösteren Yeni Bir Kaynak: Âlî'nin Şeyh Mehmed Dâğî ile Alakalı Menâkıbı", *İslâm Araştırmaları*, Sayı: 1, 1997, ss. 107-113.
- REVNAKOĞLU, C. Server, "Tarikatlerin Tarihine Toplu Bakış: Kâdirilik", *Yeni Tarih Dünyası*, I/1, (17 Eylül 1953), s. 17-19.
- _____, "Rumîlik ve İsmail-i Rumî", *Yeni Tarih Dünyası*, Sayı: 8, İst. 1953, s. 348-350.
- ŞİMŞEK, Selami, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarikatların Genel Durumu", *EKEV Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yaz 2004, Yıl: 8, Sayı: 20, ss. 259-276.
- _____, "Keşanlı Şeyh Süleyman Zâtî Efendi'nin Bazı Akâid Meselelerine Dâir Düşünceleri", *Marife*, Yıl: 5, Sayı: 3, Kış 2005, ss. 361-375.
- UZLUK, F. Nafiz, "Mevlevî Hilâfetnâmeleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: IX, s. 392.
- ÜNVER, A. Süheyl, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihâneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1964, s. 34.
- _____, "Beşiktaş-Çırağan Mevlevihânei Hakkında", *Mevlana ve Yaşama Sevinci*, Haz. Halıcı, Feyzi, Konya 1978, s. 166-168.
- YAKIT, İsmail, "Mevlevîlikte ve Mevlevihânelerde Ebced Hesabının Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, s. 34.
- 3. Ansiklopedi Maddeleri**
- ATIYYETULLAH, Ahmet, "Zâtî", *Kâmûsu'l-İslâmî*, Kahire 1963, II, 434.

- AZAMAT, Nihat, "Câhidî Ahmed Efendi", *DİA*, VII, 16.
- BAYRAMOĞLU, Fuat-Azamat, Nihat, "Bayrâmiyye", *DİA*, V, 269-273.
- BAYRI, Mehmed Halid, "Câhidî", *TFA.*, Sayı: 58, (1954), s. 874-875.
- Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul 1985, II, 153.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, "Ahmet Bican", *DİA*, II, 49.
- _____, "Yazıcıoğlu", *İA*, XIII, 366.
- ÇELEBİOĞLU, Amil-Eraslan, Kemal, "Ahmet Bican", *İA*, I, 181.
- EYİCE, Semavi, "Ahmed Bican Türbesi", *DİA*, II, 52.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, "Bayrâmiyye", *İA*, II, 423-426.
- İŞİN, Ekrem, "Bayrâmîlik", *DBİA*, II, 104-107.
- _____, "Kâdirîlik", *DBİA*, IV, 372-377.
- _____, "Mevlevîlik", *DBİA*, V, 422.
- _____, "Nakşibendîlik", *DBİA*, VI, 31-39.
- _____, "Sâdîlik", *DBİA*, VI, 391-396.
- _____, "Sümbüliyye", *DBİA*, VII, 15.
- _____, "Şâbânîlik", *DBİA*, İst. 1994, VII, 121-123.
- İNALCIK, Halil, "Gelibolu", *El2* (İng.), II, 983-987.
- KANAR, Mehmet, "Zâtî", *İA*, İst. 1986, XIII, 467.
- KOÇU, Reşat Ekrem, "Ahmed Celâleddin Dede", *İslâm Ansiklopedisi* (İA), İst. 1958, I, 334-335.
- KOMİSYON, "Burgaz", *AnaBritannica*, V, 120.
- KOMİSYON, "Zâtî Süleyman Efendi", *TDEA*, İst. 1998, VIII, 647.
- MEYDAN LAROUSSE, İst. 1976, XII, 909.
- MORGOLİOUTH, D. S., "Kâdiriye", *İA*, VI, 50-54.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, "Zâtî", *TEA*, İst. 1984, IV, 1248.
- TANRIOKUR, Barihüda, "Gelibolu Mevlevîhânesi", *DİA*, XIV, 6-7.
- _____, "Sünbül Efendi", *SGAD*, VIII, 41-45.
- TAYŞİ, M. Serhan, "Câhidî Ahmed Efendi", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları* (SGAD), VIII, 251.
- UÇMAN, Abdullah, "Ahmed Celâleddin Dede", *DİA*, İst. 1992, I, 53.
- UZUN, Mustafa, "Ahmed Bican", *SGAD*, VII, 381.
- _____, "Envâru'l-Âşıkîn", *DİA*, XI, 258-250.
- _____, "Yazıcıoğlu Mehmed", *SGAD*, VII, 384.
- YILMAZ, Ali, "Şeyh Şâbân-ı Velî", *SGAD*, VIII, 122-128.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, "Celvetiyye", *DİA*, VII, 273.

B. Yazma Eserler

AHMED BÂDÎ, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, I-III, Beyazıt Devlet Ktp., Genel No: 10393.

- AHMED ZİYÂEDDİN, *Gülzâr-ı Sulehâ Vefeyât-ı Urefâ*, BEYBEK, Orhan No: 1018/2.
- ALİ ÂLÎ, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*, Nuriosmaniye Ktp., No: 2293.
- ÂLİM SİNAN EFENDİ, *Terceme-i Mesâbih-i Sünne*, müst. Mahmud b. Mustafa, Manisa Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu, No: 261/1.
- _____, *Tercüme-i Akâid*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa No: 613.
- AYVANSARAYÎ, Hüseyin, *Tercümetü'l-Meşâyih*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi No: 1375.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Kitabu's-Silsile-i Celvetiyye* (Silsilenâme-i Celveti), Millet Ktp., Şer'iyye No: 1040.
- _____, *Mecmûa-i Hakkî*, Bursa Eski Yazma Basma Eserler Kütüphanesi (BEYBEK), Genel No: 41.
- CÂHİDÎ Ahmed Efendi, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü No: 796.
- _____, *Dîvân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi No: 245.
- _____, *Nasihatnâme*, Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi No: 119.
- GELİBOLULU ÂLÎ, *Künhü'l-Ahbâr*, Nuriosmaniye Ktp., No: 3409.
- GELİBOVÎ, Gafûrî Mahmûd, *Dîvân*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayi Tekkesi No: 1262/2.
- İBRAHİM FAHREDDİN EFENDİ, *Envâr-ı Pîr Nureddin*, I-V, İSAM Ktp. No: 3893 (Fotokopi nüsha).
- İZBUDAK, Veled Çelebi, *Konya Vilâyetinin Ahvâl-i Umûmiyye-i Tarihiyyesi*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayi No: 1159.
- KULOĞLU MUSTAFA, *Dîvân*, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt No: 3596.
- _____, *Manzûm Etvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi No: 1003.
- _____, *Şerh-i Divan-ı Mesâbih*, Müst. Hamza Nurettin, H. 1128, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt No: 1222.
- MEHMED FAHREDDİN, *Gülzâr-ı İrfân fî Zübdeti'l-Hakâyık-ı ve'l-Beyân*, T.T.K. Ktp., Yazma Eserler No: 679.
- MÜSTAKİMZÂDE, Süleyman Sa'deddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Niseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi No: 628.
- NEHCÎ, Mustafa, *Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyetü'l-Müteressidîn*, İstanbul B. B. Ktp., Osman Ergin Yazmaları No: 637.
- PARSÂ MUHAMMED DEDE, *Dîvân*, Nuriosmaniye Ktp., No: 4959.
- _____, *Dîvân*, Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitapları No: 969.
- RÂMİZ, *Âdâb-ı Zurefâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih No: 762.
- SAFAYÎ, *Tezkire-i Şuarâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi No: 2549.
- SAHÎH AHMED DEDE, *Mecmûatü'l-Tevârîhü'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 1462.
- ŞEYH ÖMER KARÎBÎ, *Dîvânçe*, Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi No: 245/2.

- ŞEYHÎ MEHMED, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi No: 2361.
- TUMAN, Nail, *Tuhfe-i Nailî*, M.E.B. Yayınlar Dairesi Başkanlığı Ktp., No: B. 870, 1949.
- VASSÂF, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ-ı Ebrâr*, I-V, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 2305-2309.
- YAZICIOĞLU MEHMED, *Meğâribü'z-Zaman*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya No: 2081.
- ZÂTÎ, Süleyman, *Miftâhu'l-Mesâil ve Misbâhu'l-Mehâül*, Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa, No: 29.
- _____, *Şerh-i Kasîde-i Ferîde li-İsmail Hakkî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmûd Efendi No: 2746.

C. Arşivler

- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVLERİ (BOA), *HR. MKT.*, Dosya No: 31.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 171.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 186.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 206.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 446.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 98.
- BOA, *İ. DH.*, Dosya No: 745.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 298.
- BOA, *İD*, 40348, (17 M 1265/1849).
- BOA, *MD*, No: 3160, s. 618-619.
- BOA, *TD*, No: 75, s. 9-36.
- KONYA MEVLÂNÂ MÜZESİ ARŞİVİ (KMMA), Dosya No: 65/5/1.
- KMMA, Dosya No: 65/5/2.
- KMMA, Dosya No: 65/5/3.
- KMMA Dosya No: 65/6.
- KMMA, Dosya No: 65/8.